

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda 1941 Yılında Oynanan Hamlet Piyesinin Sebep Olduğu Tartışma ve Davalar

*Arguments And Court Cases Caused By The Staging Of Hamlet
By The Istanbul Municipal Theatre In 1941*

Mustafa ÖZCAN*

ÖZET

1941 yılında Muhsin Ertuğrul'un yönetiminde Shakespeare'in Hamlet adlı eseri sahnelenir. İstanbul Üniversitesi İngiliz Edebiyatı bölümü tarafından çevrilen bu eser hakkında birçok iddia ortaya atılmış, eserin sahnelenişine, çevirisine yönelik olumlu ve olumsuz birçok eleştiri yapılmıştır. Şehir Tiyatrosu ve Muhsin Ertuğrul da bundan nasibini almıştır. Bu çalışmada ise halkın ve basının ilgisini çeken bu tartışmalar ele alınacak, ünlü edebiyatçıların birbirleri hakkında açtıkları davalarda yaşananlar üzerinde durulacaktır.

ANAHTAR KELİMELELER

Hamlet, Muhsin Ertuğrul, Şehir Tiyatrosu, Davalar

ABSTRACT

Shakespeare's Hamlet, directed by Muhsin Ertuğrul, was performed in 1941. The play had been translated by the students and professors of the English Department of İstanbul University, and it became a source of many positive and negative claims and critiques because of its translation and performance. Municipal Theatre and Muhsin Ertuğrul, as the director of the play, were also involved. The study comprises the arguments that had great public and pres interest and also the events and court cases that well-known literary figures of the time had to live through.

KEY WORDS

Hamlet, Muhsin Ertuğrul, Municipal Theatre, court cases

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Giriş

İngiliz tiyatro tarihinin seçkin oyun yazarlarından olan Shakespeare'in (1564-1616) *Hamlet*'ini pek çok milletin tiyatro severleri okumuş ve onu sahne- de görmek istemiştir. Shakespeare'in bu muhteşem eseri, her milletin insanına hitap eden konusuyla ilgiyi üzerinde toplamış ve nesiller boyu değerinden hiç- bir şey kaybetmemiştir. Yazarın dünyaca meşhur olan bu tragedyası, bizim ül- kemizde de modern tiyatromuzun kuruluş yıllarından beri en çok sahnelenen ve üzerinde tartışılan oyunlardan birisidir.

S. Nahit Bilga'nın bu konudaki makalesinden öğrendiğimize göre bizde çok az tercüme edilmesine rağmen bu ünlü oyun yazarının eserleri, çok eskiden beri tiyatro çevrelerince bilinmekteydi. Söz gelişi 1842'de Konkordiya tiyatrosuna gelen Rum sanatçılar *Romeo Juliette*'i, *Othello*'yu, *Hamlet*'i oynamışlardır. Bu oyunlar, Gedikpaşa Tiyatrosunun ilk döneminde de temsil edilmiştir. Sonradan Şark Tiyatrosu adını alan trup da 1859'dan 1862'ye kadar İstanbul'un çeşitli semtlerinde, *Othello*'yu seyirciyle buluşturmuştur. Diyebiliriz ki işte ta o yıllardan bu yana Shakespeare'in eserleri, ülkemiz tiyatro severlerince büyük bir merak ve dikkatle izlenmiştir. (Bilga, 1941a: 13-14)

Bizde *Hamlet*'i ilk oynayan kadın sanatçı Siranus'tur. 1857'de Beyoğlu'nda doğmuş, 1935'te Mısır'da ölmüştür. Uzun yıllar Gedikpaşa Tiyatrosu'nda çalışmıştır. 1916'da Zarifyan da Odeon Tiyatrosu'nda *Hamlet*'i temsil eder.(Bilga,1941b:16) Darülbedayi esaslı bir şekilde kurulduktan sonra 1927'de *Hamlet*'i tercüme eden Muhsin Ertuğrul, bu oyunu Tepebaşı Sahnesi'nde oynar. O zamana kadar Şehir Tiyatrosu'nda herhangi bir eser azamî bir hafta oynandığı halde *Hamlet*'in on beş günden fazla oynanması bizde ilk önemli bir sanat olayı sayılır. Muhsin Ertuğrul, Hamlet; İ. Galip, Claudius; Şaziye Moral da Kraliçe Gertrude rolünü üstlenmiştir. M. Kemal Polonius'u; Rozenkran'ı Hazım; Gülrünştein'i Ahmet Muvahhit canlandırmışlardır. Talât Artemel, Avni Dilligil gibi bugünkü sahnenin genç elemanları, *Hamlet*'in bu temsilinde kadroda ilk defa figüran olarak bulunuyorlardı.

Şehir Tiyatroları 1941- 1942 tiyatro mevsimini Shakespeare'in meşhur eseri *Hamlet* ile açar. İstanbul Şehir Tiyatroları'nda Shakespeare'in eserleriyle tiyatro dönemine girmek adeta bir gelenek haline gelmiştir. Bunun sebebini de basit bir ihtiyaç doğurmuştur. Shakespeare'in eserleri konu, işleniş ve teknik bakımın-

dan daha güçtür; onları hazırlamak, öbür eserlerden daha fazla zamana ve çalışmaya ihtiyaç gösterir. Bu yüzden bir tiyatro mevsiminin hummalı çalışması içinde “bu sakin ve bol zamanı” bulamayan Şehir Tiyatrosu yetkilileri, onun için bu eserleri tatil sonlarında hazırlamayı tercih ederler. İşte bu sebeple Shakespeare’in eserleri arka arkaya mevsim başlangıcında oynanır ve sonuçta kendiliğinden bir gelenek ortaya çıkar.(Perdecı, 1941:1-2)

1941-1942 tiyatro mevsimine gelinceye kadar Şehir Tiyatrosu’nda Shakespeare’in eserleri arasında *Hamlet*’in dışında *Onikinci Gece*, *Venedik Taciri*, *Macbeth*, *Ölçüye Ölçü*, *Kuru Gürültü*, *Kral Lear*, *Romeo ile Jüliet*, *Othello* temsil edilmiştir. Avni Givda’nın tercüme ettiği *Yanlışlıklar Komedyası*, Amerikalıların yapmış olduğu modern dekor ve kostümle sahneye konmuş ve beğenilmiştir. Mefharet Ergin’in Türkçeye kazandırdığı *Windors’un Şen Kadınları*, Tepebaşı’nda temsil edilmiştir. Nahit Bilga’ya göre en başarılı Shakespeare temsili *Venedik Taciri* olmuştur. (Bilga, 1941c: 16) Şehir Tiyatroları bu tiyatro mevsiminden sonra da *Jül Sezar*, *Kariolanus*, *Kış Masalı*, *Veronah İki Centilmen*, *Fırtına*, *Bir Yaz Gecesi Rüyası*’nı oynamaya hazırlanır. Şehir Tiyatroları bu oyunların bir kaçının çevirisini de elde etmiştir. Yine bu yöneticilerin ifade ettiğine göre dünya tiyatrolarında müstesna bir mevki kazanmış olan Shakespeare, Türk tiyatrosunda da lâıyk olduğu yeri alacak ve bu suretle seyircilerimiz Shakespeare’in bütün eserlerini tanıyacak ve görecektir. Shakespeare’in eserleri içinde en gelişmiş, en iyisi olan *Hamlet*, 1927 yılından itibaren Şehir Tiyatrosu’nda bu mevsimle birlikte üçüncü kez sahneye konmuştur. Hiç şüphesiz *Hamlet*, her seferinde birbirinden bambaşka bir şekilde sahnelenmiştir. (Perdecı, 1941:1-2)

Türk Tiyatrosu’nda, “Hamlet” adıyla, Halide Edip ile Vahit Turhan imzalı bir yazı çıkar. Bu makalede, bugünkü adıyla söylersek, İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’ndeki seminer çalışmalarının büyük bir kısmını İngilizcenin şaheserlerini Türkçeye kazandırmaya ayırdığı, buna Shakespeare’in eserlerini çevirerek başladığı haber verilir. Shakespeare’in, kendisine ait olduğu bilinen piyeslerinden yalnız en meşhurlarının çeviri ve basımının uzun bir zaman alacağı açıklanır. Çevrilen birinci piyesin; şairin en uzun, en güç ve en çok tanınmış eseri sayılan *Hamlet* olduğu bildirilir. *Hamlet* çevirisi, semineri yöneten talim heyeti ile seminere katılan bütün öğrencilerin ortak çalışmalarının mahsulüdür. İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü yetkilileri, *The Oxford and Cambridge Edition Of Shakespeare’s Plays* külliyyatını tercih ettiklerini, diğer Shakespeare çevirilerinde de aynı külliyyatı izleyeceklerini belirtmişlerdir. Nesir olarak yapılan bu çeviride, bir yandan imkân dâhilinde eserin aslına sadık kalmaya çalıştıklarını, bir yandan da Türkçenin

derunî ahengini muhafazaya, hem edebî, hem de öz Türkçede yerleşmiş deyim ve atasözlerini kullanmağa gayret ettiklerini açıklarlar. Seminerde yapılan çevirilerin düzeltilmesi ile not eklemelerini ve düzenini İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün profesör ve asistanının yapacakları ilân edilir. (Edip-Turhan, 1941:3)

1. Hamlet Tartışmaları

Şehir Tiyatrosunun *Hamlet* temsilleri bizim için son derece önemlidir. Özellikle 1927/1928 tiyatro döneminde sahnelenen *Hamlet*, birtakım yeniliklerle oynanmıştır. Muhsin Ertuğrul, Hamlet rolünü oynamakla kalmamış, ayrıca bu oyunu sahneye çok farklı bir şekilde koymuştur. Özdemir Nutku'ya göre bu büyük eserin sahnelenişinde üç nokta üzerinde durulmuştur: Bunlar; perde kullanılmayışı ve dekor değişimi olmadan sahneleri gösterme, eş zamanlı yer düzeni, giysilerin titizlikle ve doğru biçimde seçilip dikilmesi ekseninde toplanan yeniliklerdir. (Nutku, 1983:20-23).

Dünya tiyatro edebiyatının bu gözde eseri, 1941- 1942 tiyatro mevsimindeki sahnelenişinden itibaren pek çok tartışmalara yol açar.¹ Biz bu makalemizde hem bu oyuna, hem de onun çevresinde gelişen olay ve tartışmalara ışık tutmaya çalışmadan önce oyunun temsil edilmesine dair biraz bilgi verelim:

1940'lı yıllarda ülkemizde tiyatro mevsimi sonbaharda başlayıp kışla birlikte sona eriyordu. Yani Eylül başlarında hazırlıklara başlayan Şehir Tiyatrosu, Ekim ayının ilk gününden itibaren şehir halkına perdelerini açmakta ve Mart ayının sonuna kadar temsillerini sürdürmekteydi. O sırada ülkemizde tiyatro sanatını temsil eden başlıca kurum ise Darülbedayi yani İstanbul Şehir Tiyatrosu'dur. Darülbedayi'in Komedi ve Dram olmak üzere iki kısmı vardır. Bu biricik sanat kurumumuzda bir mevsim içinde trajedi, komedi, dram, vodvil, çocuk opereti gibi muhtelif türlerden yerli ve yabancı olmak üzere haftada on yedi temsil verilir.

İstanbul Şehir Tiyatrosu 1941 yılında tiyatro mevsimine, Shakespeare'in seçkin bir eseriyle başlar. O yılki ilk oyun da, *Hamlet*'ten başkası değildir. 1 Ekim 1941 Salı günü akşamundan itibaren bu eser, halkla buluşmuş ve çok sevilmiştir. İ. Galip Arcan'a göre eser, sahneye konuluş üslubu ve mizansen bakımından bundan öncekilerden çok farklı bir manzara arz eder. 1941 yılı temsilleri ilgi açısından da eski dönemlerdekine hiç benzemez. Bu temsiller, her gece

¹ Bk. Muhsin Ertuğrul, "Celâleddin Ezine! Hamlet'e Niye Geldin, Niye Çıktın?", *Türk Tiyatrosu*, Sayı: 133, 15 Birinci teşrin 1941, s.1-3

üst üste kırk sekiz defa halka oynanmıştır. Ayrıca üniversite talebesine iki kere oynandığı hesaplanırsa, toplam 50 gece ve gündüz temsilin gerçekleştirildiği görülür. Bunları 27 347 kişi seyretmiş ve *Hamlet* temsilinden yine toplam olarak 15. 234 lira hâsılat elde edilmiştir.

İ. Galip Arcan, *Hamlet* temsili esnasında ve daha sonra basındaki gelişmeleri şöyle anlatır:

“Gazete ve mecmualarda tanınmış tanınmamış birçok imzalar, tenkit, müdafa yazıları yazdıkları, bu meyanda isim şöhreti ve sürüm teminine yarayan dedikodular, espriler, hulâsa bin bir örnekte polemik yazıları birbiriyle yarış edercesine yazıldı, çizildi, övüldü, sövüldü. Bütün bunları özeti özet olarak sütunlara taşımak zordur. *Hamlet* temsiline ait tenkitlere bakalım.” (Arcan, 1942:11)

Gerçekten de Muhsin Ertuğrul’un görev aldığı dönemlerde *Hamlet* oyununa apayrı bir önem verilmiştir. Şehir Tiyatrosunun sık aralıklarla sergilediği bu oyun beş perden ibarettir². Bizim tespitlerimize göre Muhsin Ertuğrul; 1927’de sahneye oynattığı *Hamlet*’i daha sonraki yıllarda beş kere daha sah-

² Bk. *Türk Tiyatrosu*, Sayı:132, 1 Birinci teşrin 1941, s.8. Derginin bu sayısında *Hamlet*’in ilânı vardır. Oyun şu kadro ile temsil edilmiştir:
Yazan: W. Shakespeare, Türkçesi: İstanbul Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Şubesi.
Sahneye koyan: Muhsin Ertuğrul.

	Oynayanlar
Claudius	Hadi Hün
Gertrud	Neyire Ertuğrul
Hamlet	Talât Artemel
	Suavi Tedü
Tayf	Zihni Rona
Polonius	Mahmut M. Moralı
Laertes	Avni Dilligil
Ophelia	Cahide Sonku- Sami:ye Hün
	Nevin Seval
Rosencranz	Mehmet Karaca
Guilldenstern	Mümtaz Ener
Horatio	Sami Ayanoglu
Osric	Necmi Oy
Marcellus	Neşet Berküren
Bernardo	Necmi Oy
Fortinbras	Kâni S. Kıbcak
Bir Papaz	Selâhaddin Mogol
Voltimand	Selâhaddin Mogol
Birinci Aktör	H. Kemal Gürmen
İkinci Aktör	Neşet Berküren
Aktris	Nevin Akaya
Birinci Mezarıcı	Behzat H. Butak
İkinci Mezarıcı	Müfit Kiper

neye taşıyacaktır. Önce Nur Sabuncu'dan, sonra da Ayla Algan'dan kadın Hamlet olarak yararlanacaktır. Ünlü yönetmen; Cüneyt Gökçer, Engin Cezzar ve Kerim Afşar'la yeni Hamletleri canlandıracaktır. Gerek Darülbedayi ve Şehir Tiyatrolarının, gerekse Devlet Tiyatrolarının yönetimini üstlendiği sıralarda Shakespeare'in oyunlarını sahnelemeyi tercih edecektir. Shakespeare'in eserlerinin çoğu bu sanat kurumlarının repertuarlarına sık sık girmekle kalmayacak, sekiz eseri birden 1964'te Shakespeare'in 400. doğum yıldönümü vesilesiyle sahnede temsil edilecek ve *Hamlet*'i yine Muhsin Ertuğrul'un kendisi sahneye koyacaktır. (Ertuğrul, 1993:125-126)

1.1. Eserin Sahnelenişine Yönelik Değerlendirmeler

Hamlet temsili hakkında ilk eleştiri yazısını, hem bir tiyatro yazarı, hem de bir tiyatro eleştirmeni olan Celâlettin Ezine kaleme almıştır. Tartışmalar da onun bu eleştirisinden sonra ortaya çıkmış ve zamanla büyümüştür. Basında haklı haksız pek çok eleştiriler yayınlanmış, bazı eleştirmenler ile piyesin sahneye koyucusu ve *Hamlet*'i canlandıran oyuncu mahkemelik olmuşlardır.

Ezine'ye göre *Hamlet* Shakespeare'in büyük trajedi serisinin başlangıcı ve en önemlisidir. *Hamlet* üzerine yapılmış "birçok tahlil ve tetkik bibliyografyaları" bize bu piyesin hâlâ büyük bir trajedi örneği olarak yaşadığını göstermektedir. *Hamlet*'te "büyük bir fikir ve fikrin etrafındaki âlem" ele alınmıştır. Ezine, bu oyunun Shakespeare'in yaşadığı Kraliçe Elizabeth devrindeki yansımalarına değinir. Onun gözünde *Hamlet*, çeşitli karakterleri sembolize eder. Yazar bu eleştirisinde "müntekim *Hamlet*, kahraman *Hamlet*, aynı zamanda iradesiz, zayıf ve çürük bir cemiyetin önünde namus müflisi *Hamlet*" gibi farklı kişilik ve karakterdeki *Hamlet*'lerden bahseder.

Ne var ki İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda *Hamlet*'i temsil eden sanatkâr, yukarıda sayılan "Hamlet seciyesi"ni hiç anlamamıştır. Dolayısıyla bizde yaşayan reel bir tip yerine "ah ve vah eden romantik bir facia aktörü"nü canlandırmıştır. Oysa *Hamlet* "et ve kemik insanının ve fikir sembolünün tevazünüdür". Ezine, Şehir Tiyatrosu'ndaki bu *Hamlet*'ten önce çeşitli batı sahnelerinde birçok kere *Hamlet*'i seyrettiğini, kendisinde en canlı izler bırakanın Berlin'de gördüğü Alexandre Moissi'nin temsili olduğunu söyler. Moissi, büyük rejisör Reinhardt'ın yetiştirdiği biridir. O zaman bir gazetede çıkan mülâkatında, "Bir sahne sanatkârını *Hamlet* rolünde imtihan ediniz. Muvaffak olduğu gün, artık ona çekinmeden her rolü tevdi edebilirsiniz" dediğini kaydeder.

Bizdeki *Hamlet* karakterine gelince; yazar bunun yeterince özenle yaratılmadığı ve üzerinde çalışılmadığı kanaatindedir; hatta seyredilemeyecek kadar

kötüdür. Nitekim oyunu beğenmemiş ve eseri sonuna kadar seyretmeden binayı terk etmiştir. Celâlettin Ezine oyun hakkındaki bu sert ve keskin hükümlerini şöyle dile getiriyor:

“Hâlbuki bizim Şehir Tiyatromuzda Hamlet mümessili sanatkâr ve teva-bii... Hayır, fazla yazamayacağım. Mâbadını siz düşününüz! Her halde ben tiyatroyu üçüncü perdenin dördüncü tablosunda terk ettim. Çünkü Hamlet daha beşinci perdeye gelmeden katledilmişti. Bir naaş seyredilemezdi.”

Ezine eleştirisinde, Hamlet temsili vesilesiyle, oyunda rol alan oyunculara da yüklenerek, “hudâyi-nâbit kabiliyetler” devrinin çoktan geride kaldığını belirtir. “Lise ve konservatuar eğitimi almamış; yani oynadığı yazarın tasavvur ettiği iç dünyayı kavrayamamış sanatçılar yerine bilgileri yetişmeden, *Hamlet* ararında piyeslerin” şimdilik sahneye konulmamasını önerir.

Bu temel düşüncesini dile getirdikten sonra Ezine, oyunun dekorunu güzel bulduğunu; yalnız hayaletin konuşmasını beğenmediğini, çünkü hayaletin ihtiyar sesinin tüyler ürpertmesi gerektiğini, oysa sahnede “billurî ve dinç bir delikanlı sedası” içinde bir aktörün olduğunu, dolayısıyla rolüne uygun bir konuşma tarzı içinde yer almadığını belirtir.

Bir başka eksiklik de rejisörün “hayalet”i sahneye çıkarmamasıdır. Gerçi bu konuda çeşitli yaklaşımlar olduğunun da farkındadır. Bu arada Ezine, en mükemmel Hamlet rejisörlerini sıralayarak bunların hayaleti sahneye çıkardıklarını delil olarak gösterir. *Hamlet*’le ilgili eleştirisinin sonunda yazarın, daha oyunun temsilinden önce ilânları okurken yaptığı bir şakanın sonradan gerçek olmasından duyduğu hayal kırıklığını ve üzüntüyü belirttiğini görürüz:

“*Hamlet*’in Şehir Tiyatrosu’nda temsilinden bir iki hafta evveldi. Bir dostumla caddede ilânları okuyorduk. Dostuma şaka olarak, ‘Şöyle bir başlık bir tenkit yazısına ne güzel yaraşır, dedim: ‘Tepebaşında Bay Shakespeare’in Oğlu, Bay Hamlet Katlolunmuştur!’ O vakit şaka diye söylediğim bu sözler, bugün içim sızlayarak itiraf ediyorum, ne yazık ki bir hakikat oldu.” (Ezine, 1941:2)

Tartışmaların diğer bir tarafında eseri sahneye koyan Muhsin Ertuğrul vardır. Ertuğrul, o zamanlar Şehir Tiyatrolarının başında geniş yetkileri olan bir sanat yönetmenidir. Temsil edilen oyunlarla ilgili bütün eleştirileri onun göğüslemesi gerekmektedir. Bu yüzden adı tartışmalara sık sık karışmıştır. Nitekim o, Celâlettin Ezine’nin yazısına hiç gecikmeden karşılık vermiştir. Değerli rejisörün “Celâleddin Ezine! Hamlet’e Niye Geldin, Niye Çıktın?” adındaki

makalesinde yer alan fikirlerine geçmeden önce onun *Hamlet*'e olan ilgisinin nasıl başladığını bilmek gerekir.

Ünlü rejisörde *Hamlet* tutkusu, oyunculuğunun başlangıç yıllarından itibaren görülmektedir. O bu tutkunun nasıl başlayıp geliştiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır: Tiyatroya intisap edeli henüz iki yıl bile olmamıştır. Othello Kâmil diye şöhret bulan arkadaşıyla birlikte Tepebaşı'ndan geçerken ilk kez Hamlet adını onun ağzından duymuştur. Hemen gidip eseri satın almış olan Ertuğrul, kitabı okuyunca da yazarına hayran kalmıştır. O hayranlık ve etki ömrü boyunca sürmüş; bir an bile eksilmemiştir. Yurt içinde ve yurt dışında bazı Hamlet uygulamalarını da izleyen Ertuğrul, 1927 yılında Hamlet rolünü başarıyla canlandırmıştır. O zamanlar Hamlet'i oynamaya kalkışmasını cahilliğin verdiği bir cüret olarak nitelendirmektedir. Bu piyesi sahneye taşırken, yazar Abdullah Cevdet'ten yardım gördüğünü bildirmektedir.

Muhsin Ertuğrul yazısının devamında bütün bunların tesadüfen kendisinin ayağına gelmiş fırsatlar olmadığını, nerede, ne zaman ve kimin Hamlet rolünü oynadığını öğrendikten sonra birçok maddî fedakârlıklara katlanarak, uzun ve yorucu seyahatler neticesinde gerçekleştiğini anlatmaktadır. Sözgelisi Düsseldorf'ta bir Hamlet oynanacağını Paris'te duyduğu zaman hemen oraya gitmiş ve temsili görmüştür. Bu sırada bu oyunun sahnelenişi ve oynanışı hakkında mukayese imkânını bulmuştur.

Muhsin Ertuğrul nihayet *Hamlet*'i bütün incelikleriyle anladığına inanınca eseri tercüme etmiş ve 1927 yılında Tepebaşı'nda kendisi oynamıştır. O Hamlet'i oynarken kralın etrafında meşale tutan heveskâr gençler arasında yer alan Talât Artemel de vardır. Kabiliyetiyle çok çabuk gelişme kaydeden bu gence, 1941 yılında Hamlet rolünü vermeyi düşündüğü zaman çevirisinin çok eskidiğini, bilhassa dilinin hızla değiştiğini fark etmiştir. O çeviriyi yeni gelişen bir gence oynatmaya gönlü razı olmamış ve çeviriyi tamamıyla günün Türkçesine uygun bir hale getirmiştir. Dolayısıyla 1927 yılında kendisinin oynadığı Hamlet ile 1935'de Talât Artemel'in oynadığı Hamlet, her ikisi de Muhsin Ertuğrul'un olmasına rağmen, birbirinden çok farklıdır.(Ertuğrul, 1941a: 1-3)³

1941 yılı tiyatro mevsiminin ilk oyunu *Hamlet*'tir, Bu oyun, 1927'den beri üçüncü kez sahnelenmektedir. Bununla Türk kütüphanesi üçüncü *Hamlet* çevirisini kazanır. Muhsin Ertuğrul'a göre bu çok tanınan ve zihinleri çok meşgul

³ Muhsin Ertuğrul, "Hamlet", *Perde ve Sahne*, Sayı:7, Ekim 1941, s.2, 27 Bu yazı *Vatan* gazetesinin 2.10.1941 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

eden *Hamlet*'in bu kadar uzun zamandır kalplerde yaşamasının sırrını, Shakespeare'in eserine yerleştirdiği hislerinde, öz duygusunda aramak gerekir.

Celâlettin Ezine'ye verdiği cevaba gelince: Öncelikle Ertuğrul'un bu makalesinin çok sert bir üslupla yazılmış olduğunu belirtelim. Bu, daha makalenin giriş kısmından belli olmaktadır. Nitekim o daha yazısının başında Ezine'yi "yarım yamalak tiyatro bilgisiyle, bomboş sanat dağarcığıyla, tiyatro işlerine karışmakla, ucuz malûmat satmakla" suçlar. Ona göre Ezine, "gösteriş yapan ve şöhret ihtirasıyla kavru lan, bilgiçlik taslayan, sanat hudutlarına destursuz giren" bir kişidir.

Muhsin Ertuğrul'a göre bu eleştiri yazısı, kendi kendini ele vermektedir ve bîçâre bir eda ile kaleme alınmıştır. Cevap vermeye değmemesine rağmen, son zamanlarda "destursuz sanat başına girenler" in çoğalması üzerine böyle bir karşılığı hak etmiştir. "Bir avuç Türk genci, salaş bir tiyatroya kapanmışlar, dört hafta güneş yüzü görmeden, bir maden amelesi gibi, rutubetli, kuytu bir bodrumda, gece gündüz bir eser yaratmaya çabalıyor" diyerek anlattığı sanatçıların emeklerini, "hayatta hiçbir işe yaramayan bir adam" görmezlikten gelmiş ve önceden karalamaya niyetlenmiştir.

Muhsin Ertuğrul'un gözünde Ezine; hayatta çalışma, deneyim, seyir kutsallığı gibi kavramları hiç tanımamış bir kişidir; bir eser yaratmanın zorluğunu hiç yaşamamış bir mirasyedir. Böyle bir maksatla tiyatroya gelen birinden objektif bir eleştiri beklenemez. Yine "bir para bile etmeyen bu yanlı yazısını" tarafsız olduğunu söyleyen bir gazetenin basması da oldukça düşündürücüdür.

Muhsin Ertuğrul, Ezine'nin tiyatro sahasında bir şey bilmediğini iddia etmekte ve iki önemli nokta üzerinde durarak ilki için şöyle demektedir:

"Celâleddin Ezine bir piyes nasıl seyredilir, tiyatrodaki nasıl oturulur, tiyatronun kendisine göre bir edep ve erkânı var mıdır yok mudur, onu bilmiyor. Temsil esnasında ve burnunun dibinde canını dişine takmış bir sanatkâr, çocuk doğuran bir ana ıztırabıyla bir şahsiyet yaratmaya kıvrılırken bu zibidi, önündeki arkadaşıyla vır vır vır konuşacak kadar halka ve sanatkârlara saygısızlık etmiştir. Sorarım, dünyanın neresinde tiyatrodaki böyle konuşan insan vardır. Sırası geldikçe yalnız övünmek için Fransa'dan, Almanya'dan, Amerika'dan bahseden Celâleddin Ezine acaba o diyarlarda böyle kendisi gibi tiyatrodaki ön sırada oturup da konuşan medenî bir kimseye rast gelmiş midir? Almanya'da bu hafifliği yapmış olan adamı tükürükle boğarlar. Hele piyes hakkında bir hüküm vermek, bir yazı yazmak kastıyla tiyatroya gelen bir adam her şeyden evvel eser nasıl seyredilir; onu bilmeli, onu öğrenmeli, öğrenmişse tatbik etmeli.

Esasen herhangi bir mecliste bile biri konuşurken başkasıyla fısıldaşmak dürüst bir terbiyeye uygun düşmez, nerde kaldı ki tiyatrodan.”

Bir diğer nokta da şudur: “Evet, Celâleddin Ezine, 3. perdenin 4. tablosunda tiyatroyu terk ettiğini söylemektedir. Sonuna kadar tahammül edememek, maalesef onun önemli bir eksikliği ve yanlıştır.” Muhsin Ertuğrul’a göre Celâleddin Ezine boş eleştiri yazılarıyla şöhret kazanmaya çalışmaktadır.⁴

Ünlü rejisör, onu, birkaç sütun içine on beş yabancı ismi yazıp okuyucuyu bilgisinin derinliğine inandırmaya çalışmakla itham eder. Yine Ezine’nin; kendiliğinden yetişen kabiliyetler devrinin gerilerde kaldığı, artık lise ya da konservatuar mezunu yani yazarın tasarladığı iç dünyayı kavrayacak derecede bilgili sanatçı yetişmeden *Hamlet* ayarındaki piyesleri şimdilik sahnemize taşımamak gerektiği yolundaki eleştirisine katılmaz. Onun bu tavrını “sanatçıya baram tatbik eden gülünç bir davranış” olarak nitelendirir. Çünkü aynı makalesinde sözünü ettiği Reinhardt ve Moissi de konservatuarda okumuş degillerdir. Alaylı sanatçılardan çok başarılı işler yapanlar bulunduğu gibi çok seçkin okullarda okumuş, sanat ve oyunculuk eğitimi almış ama hiçbir iş tutturamamış ya da seyirciye kendisini beğendirememiş pek çok oyuncudan söz edilebilir. Ezine’nin küçümsediği o alaylı oyuncular seyirci bağrına basmış, avuçları kızarıncaya kadar alkışlamıştır. Kısacası Muhsin Ertuğrul, Ezine’nin hiç bilmediği ve anlamadığı bir alanda kalem oynatmasına, eleştirilerde bulunmasına tahammül edememiştir.(Ertuğrul, 1941a: 1-3)

Tartışmaya karışanlardan birisi de Peyami Safa’dır. O zamanlar *Tasvir-i Ef-kâr*’ın ilk sayfasında yazılarını yayınlayan Peyami Safa, Shakespeare’in *Hamlet*’inin son perdede öldüğüne dikkati çeker. Ama Şehir Tiyatrosunun *Hamlet*’i bu kadar bile dayanamaz. Daha ilk perde açılıp da Danimarka Prensi, “kendisini temsil eden tahta yapılı aktörün hışırsesiyle” konuşmaya başlar başlamaz, piyesin bütün şahıslarıyla bir anda ve birdenbire ölür. Dolayısıyla artık ilk perdeden son perdeye kadar seyredilen *Hamlet* degildir; izlenen daha çok “babasının katilini arayan bir kaçığın intikam sevdasını canlandıran meraklı bir zabıta vakasıdır.”

⁴ Muhsin Ertuğrul, aynı yazısında Celâleddin Ezine’nin geçmişte yaptığı hatalara da değinir ve şöyle der: “Üstelik onun bu vukuatı ilk de sayılmaz. Çünkü bir yıl önce de *Dadı* piyesine sarhoş bir halde gelmiş ve birinci perdesini görmediği bu eser hakkında bir eleştiri yazısı yazmıştır. Bu sefer de son perdesini görmediği *Hamlet* için bir eleştiri kaleme almıştır. Demek ki Celâleddin Ezine, bir piyesi sonuna kadar seyredememe hastalığı ile maluldür.”

Öte yandan Peyami Safa'nın nazarında, Shakespeare'in piyesi "ahretten gelen ses, entrika, takip ve düello" gibi en kaba melodram unsurlarına indirgenmiştir. Ayrıca o, Ezine'nin *Tasvir-i Efkâr*'daki yazısında ileri sürdüğü "Şehir Tiyatrosu, Hamlet yazarını öldürmüştür" görüşüne de katılır.

Muhsin Ertuğrul'un, Ezine'ye ağız dolusu küfrederek, Hamlet'in iyi oynadığını kabul ettirmesi mümkün değildir. Daha önce de bu rejisörün kabiliyetsizliğini anlatan birçok yazı çıkmış; Muhsin Ertuğrul da her seferinden onlara küfürlü cevaplar vermiştir. Ertuğrul'un üslubu son derece seviyesizdir. Çünkü bu üslup; Direklerarası üslubudur.

Asıl sorun sahnedeki tek tük başarıları bir yana bırakılırsa Muhsin Ertuğrul'un sanat hayatındaki iflaslarındadır. Safa'ya göre Muhsin Ertuğrul, Belediye'nin resmî organı sayılabilecek *Türk Tiyatrosu* dergisinde Türk yazarlarına yer vermemiştir. Yazık ki bu anlayışı değiştirecek herhangi bir idare adamına rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla yetkililer uyanmalı ve tiyatromuzu kurtaracak adımlar atmalıdırlar:

"Artık yeter. Bu adam ve onun elinde bu müessese çoktan iflâs etmiştir. Türkiye'de tiyatro ile meşgul insan yalnız o değil, tiyatrodan anlayan insan hiç o değildir. Şehir Tiyatrosuna yolunu gösteren değnek, önüne gelen adamı kurt sanarak üstüne saldıran bu sinirli çobanın titrek ellerinden alınmalı, muaşeret ve kültür seviyesi kifayet derecesinde bulunan bir heyetin eline bırakılmalıdır." (Safa, 1941b:1)

Bu yazı, *Tasvir-i Efkâr*'da çıkmış, oradan *Türk Tiyatrosu*'na aktarılmış ve altına not düşülmek suretiyle de Peyami Safa'ya cevap verilmiştir:

"Yukarıdaki 1941 modeli modern jurnal üzerine hemen rejisör kovulmalı, yerine yazısında namzetliğini koyduğu kifayetli heyet reisliğine Peyami Safa, azalıklarına da Celâleddin Ezine tayin edilmeli(!). Onların idare edecekleri tiyatromuzda da Şekspir gibi kötü muharrirlerin (Hamlet) gibi berbat eserleri yerine (Bir Misafir Geldi) ile (Cingöz Recai) oynanmalıdır."⁵

Peyami Safa, Muhsin Ertuğrul'u Server Bedii takma adıyla kaleme aldığı, "Hamlet Temsilleri" adlı yazısıyla da eleştirmiştir. Bu; bir perde, bir tabloda oluşan mizahî bir oyundur. Burada Safa, *Hamlet* oyunu başlamadan önce Celâlettin Ezine ile Muhsin Ertuğrul arasında geçen ve hakarete varan konuşmalar

⁵ Bu paragraf, "Tiyatronun Hali Ne Olacak" başlıklı yazının altına eklenmiştir. Peyami Safa'nın yazısı *Tasvir-i Efkâr*'ın 14 Ekim 1941 tarihli nüshasında çıkmıştır. Aynı yazı *Türk Tiyatrosu* dergisine oradan aktarılmıştır. Bk. *Türk Tiyatrosu*, Sayı: 134, 1 İkinci teşrin 1941, s.1

ra dikkat çekerek, Muhsin Ertuğrul'un sanata saygısı olmayan birisi olduğu görüşünü vurgular. Hamlet davalarına konu olan bu oyunda şu kişilere yer verilmiştir: Celâlettin Ezine, Rejisör, Esat Mahmut Karakurt, Peyami Safa, Refi Cevad Ulunay, Sadi Nacullah, Sadun Galip, Necmeddin Sadak, Yunus Nadi, Doğan Nadi, Necmettin Nazif, Halit Fahri, Vâlâ Nureddin, Suat Derviş, Shakespeare'in Ruhü, Şehir Tiyatrosu ve Artistleri. Peyami Safa, burada, oyunun kadrosunu oluşturan bu kişilerin ağzından sadece Hamlet davasına ilişkin eleştirilerini sıralamakla kalmamış; Muhsin Ertuğrul hakkındaki görüş ve iddialarını da tekrarlamıştır.

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda Hamlet oynanmaktadır. Birinci perde yeni açılmıştır. Matbuat locaları hıncahınc doludur. Temsilde önce Celâlettin Ezine konuşur. Ona göre temsil tam bir faciadır. Çünkü metin yanlış okunmaktadır. Hamlet'in "o hüznün ve ironi dolu, çapraşık ve derin ruhu" sahneye taşınamamıştır. Maalesef burada Danimarka kralı değil, Shakespeare katledilmiştir. Sesini iyice yükselten Ezine, sanata hürmet ve merhamet kalmadığından yakınır.

Öte yandan herkesin locaya baktığı sırada sahnenin dibinden bir ses duyulur. Bu, rejisörün sesidir. Rejisör, "Ne söylüyorsun sarhoş herif" diye bağırır. Celâlettin Ezine de yanındakilere dönerek, "Hamlet'te böyle bir rol yok. Bu adam çıldırmış mı? şeklinde yakınır. Rejisör hakaretlerini sürdürür. Bu kez "zibidi" der, "Yıkıl oradan Narçın Bey" diye onu kovar. Ezine ise "Shakespeare'e hürmetim olmasaydı, şimdi yanınıza gelirdim ve halk, sahici bir intikam sahnesi seyredirdi." biçiminde konuşur. O sırada Av. Esat Mahmut Karakurt, Ezine'nin eteğinden çekerek, onu sakinleştirmeğe çalışır. Eleştirmen Ezine ise ısrarla ondan "Narçın Bey" sözünün ne anlamağa geldiğini sorar. Bunun "müthiş züppe" anlamında kullanıldığını öğrendiği sırada Peyami Safa ayağa kalkarak, "Efendim, bu rejisörde Shakespeare'den Ezine'ye kadar bütün muharrirlere hakaret etmek âdettir" derken Vali'nin locasına bakar ve " Buna bir nihayet verilmesini rica ederim" şeklinde konuşur. Böylece Şehir Tiyatrosu yönetiminde değişiklik yapılması yönündeki isteğini dile getirmiş olur. O sırada temsilde bulunan Refi Cevad Ulunay da rejisörden şöyle yakınır: "Geçen sene bendenize de bu çeşit iltifatlarda bulunacaktı." Bu sözlerle Muhsin Ertuğrul'un böyle tepkileri alışkanlık haline getirdiği anlatılmak istenmiştir. Halit Fahri de vaktiyle rejisörden nasıl dayak yediğini anlatmaya çalışır. Asıl dövülenin sanat olduğunu belirtir. Peyami Safa piyes tarzındaki eleştiri yazısında sırayla başka kişileri de konuşur. En sert eleştirilerini Shakespeare'in Ruhü'na söyler. Ona göre birkaç akşamdan beri Türkiye'de oynanan Hamlet, hayalindeki gibi benzemez, adeta yabancı bir karikatür gibidir. Sahnede seyredilen

eserle, kendisi arasında en ufak bir ilişki yoktur. Burada zıplayan gölgeleri seyretmektense, kitapları okunsa daha yararlı bir iş yapılmış olur.

Shakespeare'in Ruhu, *Hamlet*'ten bir cümle okuyup, " kültürlü ve yakıcı alevler arasına" döner. Hayalet'in kaybolması üzerine perde ağır ağır iner. Derin sessizlik devam etmektedir. Bu sırada parodiden bir ses duyulur:

"Anlaşıldı. Bu marufun piyeslerini oynamak için daha 40 fırın ekmek yemek ister. Haydi çocuklar, komedi kısmına... Orada Hazım'ı seyredip birkaç kahkaha atalım." (Safa, 1941c:2)

Bu sanat olayına karışanlardan birisi de Halit Fahri Ozansoy'dur. Şiir ve tiyatroyla uğraşan, Darülbedayi'de görevler de üstlenen Halit Fahri "Tiyatro Âlemimizdeki Hâdise: Muhsin'e ve Celâleddin Ezine'ye Açık Mektup" başlığı altında her iki değerli şahsiyete hitap eder. Her ikisinin de eksiklerini ya da yanlışlarını söylemeye çalışır ve onlara barışmalarını önerir. Çünkü ona göre ikisi de aynı derecede haksızdır. Zira ikisinin de bu "adî dedikodular, tezyifler, tahkîrler" üstünde yapacak ciddî işleri, hizmetleri vardır.

Onun gözünde Celâlettin Ezine, Muhsin Ertuğrul'a başarılı olmuş bir eserin üstünden saldırmıştır. O bu tarz bir hücumla sadece Ertuğrul'u yıkmağa kalkmamış, aksine birçok genç zekâ ve kabiliyeti de bir darbe ile yere sermeye çalışmıştır. Bu yüzden Ezine'yi bu konuda haksız bulmuştur. Muhsin Ertuğrul'un ise 30 yıldır didinerek, uğraşarak elde ettiği sanat şöhretini bu denli çabuk harcamaması gerektiğini düşünür. Zira o, büyük bir aktördür. Memlekete modern bir sahne getirmiş, birçok oyuncu yetiştirmiştir. Fakat bütün bu büyüklüklerinin, önemli meziyetlerinin yanında öfkesine yenik düşmek gibi bir zaafı da vardır.

H.Fahri Ozansoy, bu anlaşmazlıklardan, bu karşılıklı hırs ve inatlardan iki tarafın da kazançlı çıkmadığı kanaatindedir. Bu iki fikir adamı, o mahkeme kapısından geri dönerlerse daha doğru ve mantıklı hareket etmiş olurlar. Fikir ve sanat dünyasının böyle bir yüksek davranışa ihtiyacı vardır. İşte bunun için her ikisine de "Haksızlıklarınızı ve çirkin sözlerinizi geri alın ve barışın dostlarım!" demektedir.

Yazar bu önerisinden sonra Celâlettin Ezine'ye dönerek bazı öğütlerde bulunur. Ona kişi ile eserini ayırmasını, Süleyman Nazif'te görülen "şahsını sevmediğim insanın eserinden hoşlanmam" mantığını bir yana bırakmasını, Muhsin Ertuğrul'u en kuvvetli yerinden vurayım derken aldanabileceğini söyler.

Ezine'ye, M. Ertuğrul'un hangi yönlerini eleştirebileceği hususunda bazı ipuçları verir.

Halit Fahri'ye göre Ertuğrul, yani rejisör Şehir Tiyatrosu'nda tek başına hüküm sürmektedir. Çeviri eserleri ön plânda tutarak telif eserleri öldürmüş, onları görmezlikten gelmiştir. Hatta Reşat Nuri Güntekin, Mahmut Yesari gibi tanınmış oyun yazarlarını bile sinirlendirerek sahneden uzaklaşmalarına yol açmıştır. Yine Namık Kemal gününde Namık Kemal'i ihmal ettiği ve elindeki telif oyunları değerlendirmeyip bir kenara koyduğu halde, yapılan itirazlar ve eleştiriler sonucunda hem Namık Kemal'in eserlerine, hem de Türk şiirine matinelere düzenleyeceğini kamuoyuna duyurmak suretiyle çelişkiye düşmüştür. İşte onun bu tutarsızlığı eleştirilebilir. Fakat en güzel girişimlerinden biri olan *Hamlet*'in temsiline hücum etmek yanlış bir seçimdir. H. Fahri'nin bu konudaki kanaati şöyledir: *Hamlet*'in bu seferki temsili önceki temsilinden yüz kere daha güzeldir. Hamlet rolündeki Talât Artemel de oldukça başarılı bir oyunculuk sergilemiştir.

Ozansoy, bu genç sanatçının bütün imkânsızlıklar içinde bu kadar yetişebildiğini, dolayısıyla bundan övünç duymamız gerektiğini belirtir. Muhsin Ertuğrul'un gerek onu ve gerekse başka gençleri yetiştirmekteki sabır ve dehasını takdir eder. Bu yüzdendir ki Celâlettin Ezine'ye hisleriyle eleştirilerini karıştırmamasını, güzel bulduğu bir eseri de alkışlamasını öğütlemekten duramaz. *Hamlet* temsilinde nispeten zayıf yönler de vardır. Ozansoy buna dair bir iki örnek verir. Sözgelisi Ophelia rolü iyi oynanmamıştır. Ne yazık ki bu rol, başlangıcından sonuna kadar tek düze, aynı mızımız ve can sıkıcı bir sesle temsil edilmiştir. Yine Neyyire Neyir, Gertrude rolünde yeterli derecede ihtiraslı ve heyecanlı olamamıştır. Buna karşılık Hadi Hün'ün Kral ve Mahmut Morali'nun Polonius rolündeki başarılarını takdir etmemek mümkün değildir.

Halit Fahri bu eleştirilerini sıraladıktan sonra Ezine'nin, genellikle Türk sahnesine şeref verecek bir temsilin karşısında bulunduğunu aklından çıkarmamasını, Muhsin Ertuğrul'un da beğenilmesine imkân olmayan böyle bir cevabı yazmaması gerektiğini söyler. O, zaafın ve anlamsız asabiyetlerin bir yana konulmasını önerir. Tabii ki karşılıklı iyi niyet içinde olmak gerekir. Bunun için ikisine de iyi niyet elini uzatır, ikisinin ellerini birbirine kavuşturmak ister. Bu davranışının da anlayışla karşılanacağını umut eder. (Ozansoy, 1941:1,5)

Nusret Safa Coşkun; Celâlettin Ezine'nin, *Hamlet*'i hakkı olmadığı halde tenkit etmesinden, Nizamettin Nazif'in, yıllardır tiyatroya gitmediğini söylediği

halde, Tepebaşı tiyatrosu hakkında gelişi güzel hüküm verdiğiinden bahsederek, dostu Halit Fahri Ozansoy'un azamî tarafsız olmağa çalıştığı yazısında Muhsin Ertuğrul'u yanlış tahlil ettiğinden yakını ve ünlü şairi haksız bulur.

Coşkun, ne Şehir Tiyatrosunun, ne de Muhsin Ertuğrul'un avukatıdır. Fakat onun bu olayı irdelemek istemesinin başlıca sebebi; "hakikat, emek, kudret, mantık" tanımayan, hislerle bilenmiş bazı kalemlerin yalın kılıç, bugün iftihar edilen bir adama ve onun temsil ettiği biricik sanat kurumuna hücum etmeleridir.

Öte yandan Coşkun aynı yazısında bazılarının hissi davranarak, bazılarının da şöhret olmak için gerçekleri görmezlikten geldiklerini bildirir. Coşkun; Muhsin Ertuğrul'a hücum edebileceğini, bunun için herkesin kendince makul sebepler bulabileceğini ama bir an şahsî düşmanlığın öfkesiyle kendimizden geçerek "olumlu bir eseri", "yüzümüzü ağartan bir kurumu, bu kurumda feragatle çalışarak yetişenleri," bir hademe maaşına birinci sınıf artistik yapanların haklarının görmezlikten gelinemeyeceğini belirtir. Şehir Tiyatrosunun ne zaman Muhsin Ertuğrul'un elinden kurtulacağını soranlara ise şöyle bir hatırlatmada bulunur: "... Elinizde yerine ikame edebileceğiniz Muhsin'in yarı bilgisine ve yarı kıymetine sahip bir yedek var mı?"

Ona göre, Muhsin Ertuğrul ülkemizde çökmekte olan tiyatroyu kurtarmış; tiyatromuzdaki dağınıklığı ve disiplinsizliği önlemiş ve bu işin iyi yürümesini sağlamış değerli bir sanatçıdır. Sonuç olarak Nusret Safa Coşkun, bu olay karşısında insanları mantıklı davranmaya; gerçekleri görmeğe, hislerine esir olmağa çağırır. (Coşkun, 1941:3, 7)

Hamlet tartışmasına dikkati çeken Hikmet Münir, bunun giderek bir "edebî münakaşa" haline geldiğini söyler. Günlerdir hatta haftalardır gazetelerde lehte ya da aleyhte yazıların çoğaldığını belirtir. Aradaki farkların, düşmanlıkların, hırsların, bu tartışmayı alevlendirdiğini ifade eder. Münir'e göre Shakespeare çok ilginç biridir. Ölümü üzerinden birkaç yüz yıl geçtiği halde, eserleri ve şahsiyeti hakkında her gün yeni bir tartışma konusu ortaya atılır. Öyle ki tartışmaların boyutu, Shakespeare'in gerçekten yaşayıp yaşamadığı noktasına kadar varır.

Shakespeare'in eserlerinin temsil tarzları da başta İngiltere olmak üzere her yerde yeni yayınların ortaya çıkmasına yol açar. Bizde de aynı durum gözlenir. *Hamlet* temsiliyle birlikte öteden beri ülkemizde görülen "sahne tulûatı"nın yerini " fikir tulûatı" almıştır. Halide Edip ile Necip Fazıl Kısakürek arasındaki tartışma bunun güzel bir örneğidir. Kültür, fikir ve kalem sahibi bu iki yazarı-

mız, bugüne kadar Türkiye matbuatında nadir görülen bir münazara usulüne başvurmuşlardır. Bu da iddiaları bütün delilleriyle ortaya koymak ya da bunları çürütmekten ibarettir. (Münir, 1941:3)

Hecenin beş şairinden biri sayılan Orhan Seyfi Orhon da Hamlet davası üzerine görüşlerini yazar. O. Seyfi Orhon, tanınmış birkaç değerli muharrir dostunun *Hamlet* piyesinin temsili meselesinden mahkemelere düştüklerini; bir eleştiri yüzünden çıkan davanın gitgide büyüdüğünü, mahkemeyi dinlemeye koşanların salonda yer bulamadığını belirttiği yazısında, bizi içimizden tanımayan birisinin bu hali uzaktan seyredince şöyle düşünebileceğini ifade eder:

“- Maşallah, Türkiye’de tiyatro ne kadar ilerlemiş! Türk sahnesi artık Hamlet piyesinin şu veya bu şekilde temsili ile uğraşiyor. Muharrirler, Hamlet’e şu veya bu karakterin verilmediğine sinirleniyorlar. Aktörlerin temsil hatası, rejisörün sahneye koyuş tarzı kıyametler koparıyor.”

Orhon, Namık Kemal’in *Vatan yahut Silistre*’sini büyük bir heyecanla izleyen seyircilerin psikolojilerinden bahseder. Seyircilerin bu ilk adımdaki heyecanlarının sebeplerini araştırır. Ona göre sahnede ilk defa güzel Türkçe işitilmesi, gönlümüzün sesinin duyulması, ruhumuzun özlemine çektiği mertlik, fedakârlık, cesaret gibi değerlerimizin konuşulmuş olması, eserin herkesin ilgisini kazanmasına yol açmıştır. Yeni bir edebî türün doğduğu o gece, her şey bize göre, bizim için ve yenidir. Yazık ki Türk sahnesi bir daha o konulara el atamamış; hayatımızla, hislerimizle, düşüncelerimizle bağını koparmış, bizim kalbimizi, bizim davamızı ve hayatımızı işlememiştir. Toplumumuzun meselelerini aksettirmeyen tiyatroyu sevmeyen Orhon yazısını şu karamsar görüş ve sert eleştirilerle bağlamıştır:

“Bu vaka bir tarafa konursa, yüz senedir tiyatromuz yoktur. Henüz başlamamıştır bile! Keşke tiyatro tekniğinde o günkü kadar geri olsaydık. Keşke sahnemiz yine salaştan olaydı! Fakat bugün de bizi böyle sarsacak, coşturacak, düşündürecek, birkaç piyesimiz bulunsaydı!

Yok, hiçbir şey yok. Yüz seneden beri sahnemiz bomboş. Biz yokluğun karşısında ne yapacağımızı düşüneceğimize birbirimizin yakasına yapışmış Hamlet piyesi yüzünden mahkemeye gidiyoruz.” (Orhon, 1941:10)

Refi Cevad Ulunay, Türk tiyatrosunda yaşananları Moliere’e özgü bir komedi olarak nitelendiren Orhan Seyfi Orhon gibi yanlı düşünmez, daha nesnel olmaya çalışır. O, gerçekten de 1941 yılında *Tan* gazetesinde tiyatro eleştirileri kaleme alan, *Hamlet*’i seyredip de değerlendiren yazarlar arasındadır. Ulunay

Hamlet temsili dolayısıyla Şehir Tiyatrosu rejisörü ile Celâlettin Ezine arasında başlayan tartışmanın giderek büyüdüğünü; bu sırada Peyami Safa'nın, Ezine'yi unutturacak kadar kuvvetli bir hücum yaptığını ifade eder. Olayların akışına bakarak ve Muhsin Ertuğrul'un bu çeşit tartışmaları kendi lehine çevirme becerisini hesaba katarak, mahkemenin başka bir şekilde cereyan edeceğini düşünür ve iki tarafı da insafli olmaya çağırır.

Ulunay'a göre Ezine'nin eleştirisi haksızdır. Çünkü yazısından daha *Hamlet* temsilini görmeden onu beğenmediği anlaşılmaktadır. M. Ertuğrul da hemen cevap verme gereğini duymuş, ama bu sırada esas konudan uzaklaşmıştır. Öte yandan Peyami Safa'nın 14 Ekim 1941 tarihli yazısında öfkesini yenemediğini görmüştür. Sözgeşi onun, rejisör Ertuğrul'a hücum ederken Şehzadebaşı semtini karalaması yanlışır. Orasını "küfür fabrikası" gibi göstermesi kabul edilemez. Yazar, gelişmelerin vardığı noktayı şöyle tespit etmektedir:

"Bugün her iki tarafın muarazasından anlaşılıyor ki ortada artık Hamlet temsili kalmamıştır. Dava tamamen şahıslara taalluk ediyor. Ertuğrul Muhsin muarızına 'mirasyedi' diyor. Diğer taraf da Muhsin'e 'küfürbaz' sözleriyle mukabele ediyor. Bizleri alâkadar etmesi lazım gelen asıl mühim mesele- ki, Hamlet'in temsilidir, unutmayalım- arada kaynayıp gidiyor. Muhsin, Peyami Safa'nın dediği gibi hakikaten 'önüne gelen adamı kurt sanarak üstüne saldıran sinirli bir çobandır'. Fakat inkâr etmemeli ki, birçok kusurlarıyla beraber meziyetleri de vardır. Dekordan gayet iyi anlar; artistleri nizam ve intizam ile çalıştırmasını bilir; mesleğinde titizdir, tiyatroya bir şahsiyet vermiştir. Ve bu itibarladır ki karşımızda şiddetli de olsa tenkit edecek bir sahne buluyoruz."

Fıkra yazarı ve tiyatro eleştirmeni Ulunay, Muhsin Ertuğrul ile iyi geçinmek ve onun her yaptığını beğenmek icap ettiğini, aksi takdirde her an bir tartışmanın çıkabileceğini ileri sürmektedir. Hatta eğer Hamlet davası çıkmamış olsaydı, *Kibarlık Budalası* için yazdığı eleştiriden ötürü *Türk Tiyatrosu* dergisinde bu kez kendisine çatacak; o da bir yıl önceki gibi davranarak ona hiç cevap vermeyecekti. Ulunay'ın söylediğine göre dünyanın her tarafında; eleştirilere, eser sahibinin ve rejisörün cevap vermemesi usuldendir. Muhsin Ertuğrul ise neredeyse eleştirmenleri susturacaktır.(Ulunay, 1941a:3)⁶

⁶ Öte yandan Halit Fahri ile Muhsin Ertuğrul arasındaki bu olay, R. Cevad Ulunay'a, vaktiyle Ahmet Midhat Efendi ile meşhur Lastik Sait arasındaki kavgayı hatırlatır. Ahmet Midhat Efendi, Lastik Sait Bey'in sivri ve keskin kaleminin iğnelere mukabele edemeyince hasmını cadde ortasında evire çevire dövmüştür. Pehlivan yapılı

Tan' da çıkan bir yazısında Refi Cevad Ulunay, Hamlet oyunuyla ilgili dava vesilesiyle gündeme gelen eski bir olaydan söz etmektedir. Bu, Halit Fahri Ozansoy'ın başına gelen bir olaydır. Hamlet davalarının duruşmasında Av. Esat Mahmut davasına delil gösterirken; Muhsin Ertuğrul'un kavgacılığı üzerinde durmuş ve vaktiyle Halit Fahri'yi, bir odaya çekerek onu dövdüğünü söylemiştir. İşte Halit Fahri buna itiraz etmekte ve "o zamanki gazete koleksiyonları karıştırılırsa, anlaşılabilir ki hadise bu kadar feci bir şekil almamıştır. Muhsin yalnız boğazımı sıkılmış ve küfretmiştir" demektedir. Hatta daha ileri giderek, ondan dayak yemediğini, tam tersine soğukkanlılıkla olayın büyümesine mani olduğunu" söyleyen Ozansoy gibi bir eski arkadaşının bu olaydan ne için bu kadar üzüntü duyduğunu anlayamadığını belirten Refi Cevad Ulunay'a göre Muhsin Ertuğrul " irice yarıca güçlü kuvvetli bir adamdır." Halit Fahri ise birkaç ameliyat atlatmış; ince yapılı bir şairdir, kendini savunması için kaba bir bastondan ziyade narin kalemine güvenir. Aralarında böyle belirgin bir güç farkı olan iki insandan birinin yani Halit Fahri'nin kayıplı çıkması onun yenik sayılmayacağına da işaret eder.

Ulunay dayak bahsinde M. Ertuğrul'un daha başka sabıkası olduğunu da söyler. Yazılarıyla kendisini hırpalayan tanınmış eleştirmenlerinden birinin kulağına "Dayağa hazır olsun!" diye fısıldadığını; bu yüzden adı geçen eleştirmenin huzur ve rahatının kaçtığını, gezdiği yerde Muhsin Ertuğrul'un dayağına maruz kalacağını düşündükçe tir tir titrediğini, arkası gelmeyen bu üzüntüden kurtulmak için bir gün kalkıp tiyatroya giderek ünlü rejisöre:

"- Azizim, sen beni dövecekmışsin! On beş gündür, ha bugün, ha yarın diye üzüntüden öldüm. Şu işi lütfen bugün yap, ben de rahat rahat kendi işlerimle uğraşayım" dediğini kaydeder. (Ulunay, 1941b:3)

1941 yılı tiyatro mevsimi, İstanbul'da dram ve komedi kısımlarında iki ayrı eserle açılır. Dram kısmında Shakespeare'in *Hamlet*'i, komedi kısmında ise Moliere'in *Kibarlık Budalası* adlı oyunları oynanır. Refi Cevad Ulunay Şehir Tiyatrosunun iki ayrı sahnesinde aynı saatte oyunların başlamasından son derece memnuniyet duyduğunu söyler. Ulunay bu iki oyundan ilk olarak *Hamlet*'i görmek ister. Fakat 1940 yılında *Othello*'dan gözü yıldığı için yeniden tartışma kapıları açacak bir konu karşısında kalmaktan korkar. Zira Shakespeare'in bu şaheseri sanat bakımından bir demir leblebidir. Bu demir leblebiyi, Şehir Tiyat-

Ahmet Midhat Efendi ile ufak tefek bir insan olan Lastik Sait basın dünyasına bu yönüyle de geçmişlerdir.

rosunun çarkları aşınmadan öğütüp öğütemeyeceği merakla beklenir. Oyun gerçekten çok güzel temsil edilmiş ve *Hamlet* konusunda başarıya ulaşılmıştır:

“Hamlet, Türk sahne tarihine parlak bir sayfa ilâve edecek kadar güzel oynandı. Sanatkârlar gözümde dağlar deviren devler gibi büyüdü. Talât’la, Mahmut Moralı ile Avni Dilligil’le, Hadi Hün’le sanatımız iftihar edebilir.

Bilhassa piyeste esash rol olan Hamlet’i onayan Talât, son perde indiği zaman yalnız alkışlarla değil, sayhalarla selâmlandı ve buna fazlasıyla hak kazanmıştı.”

Ulunay’a göre başarı sırasında Talât Artemel’den sonra Mahmut Moralı gelir. Moralı, bütün oynadığı rollerde olduğu gibi, Polonius’da da fevkalâdedir. Tiratlardaki doğallığı pek az artiste nasip olmuş bir mazhariyettir. O, hangi rolü üstlenirse üstlensin altından başarıyla kalkmasını bilir. Ulunay onun kötü bir oyun çıkardığına hiçbir zaman tanık olmamıştır. Aynı şekilde Avni Dilligil de önünde geniş bir sanat fezası açılan bir sanatkârdır.

Ulunay, oyuncuların performanslarını tek tek saydığı yazısında Behzat Butak’ı mezarıcı rolünde fevkalâde bulmuştur. Cahide Sonku’nun rolü önemli olmamasına rağmen onun tiyatro mevsimine iyi başladığı söylenebilir. Neyyire Ertuğrul ise kraliçe rolünde çok silik kalmıştır. Hadi Hün’ün makyajında bir uyumsuzluk söz konusudur. Özetle adı burada geçen geçmeyen bütün artistlerin hepsinin de bu başarıda payı vardır.

Oyunun dekoruna gelince: Ulunay bu konuda da birtakım tespitlerde bulunmuştur. Öncelikle dekoru çok beğendiğini söyler. Hatta bu dekoru oyun için fazla bile bulur. Bu gibi piyeslerin o kadar çok dekora ihtiyacı olmadığı kanaatinde. O, fazla dekorun seyirciyi eserden uzaklaştıracağı endişesini taşımaktadır. Öte yandan yazar *Hamlet*’i nankör bir eser olarak nitelendirmektedir. Bütün başarı hakkı sanatkârındır. Eserden sanatkârı yükseltmesini beklemek yanlıştır. Bu gibi eserlerde sanatçı daima başarılı olamamak duygusu ve endişesiyle hareket etmeye mecburdur. Dolayısıyla Ulunay’ın dediği gibi Hamlet ya güzel oynanır veyahut berbat edilir. Onda ortalama bir başarı yoktur. Hamlet’i sanatçılar için sırat köprüsüne benzeten yazar, sanatçının köprüyü geçmesi halinde cennete kavuşacağını, geçemezse “nisyan cehenneminin dipsiz çukuruna” yuvarlanacağını ileri sürer. Bu bakımdan bu aşamanın, haklı olarak her sanatçıyı düşündürdüğünü ifade eder.

Ulunay, eserin içeriği üzerinde durduktan sonra onun tezli bir oyun olduğunu belirtmektedir. Yazara göre *Hamlet*’te tez, Shakespeare’in hayat hakkın-

daki felsefesidir. Bunlardan birçoğu bütün edebiyatta vecize olarak tanınmıştır. Eser öylesine ağırdır ki her mecliste ortaya çıkan kesin ve sert değişikliklere rağmen halk onu hafife almamıştır. O, bir bakıma sahneden taşan bir edebiyat ve sanat çağlayanıdır. Onu seyircilerin kendinden geçercesine izlemesi de fevkalâde güzeldir.

Ulunay, eserin sahnelenmesinde gördüğü kusurları şöyle tespit etmiştir:

“... Evvelâ, eserde başlangıcı teşkil eden hayal hazfedilmişti. Tiyatroya meraklı olanlarca malum olduğu üzere ufak tertibat ile sahnede hayali teressüm ettirmek mümkündür. Bu canlı mizansenin bir tarafa bırakarak salonun tavanından ziyayı açıp kapamak suretiyle ‘hatif’ten bir ses dinletmek mizansenin lüzum gösterdiği canlılığı telâfi edemez. Sonra, artistlerin sahnenin iki tarafından iniş ve çıkışları hoşça gidecek bir tarz değildi. Hani artisti çukurdan çıkarken görsem, bodrumdan kömür çıkarmaya gittiğini düşünerek elinde bir gaz tenekesi arıyordum.

Hamlet’in, Polonius’u öldürdüğü zaman maktulün cenazesini beraber alarak odadan çıkması lâzımdı. Bunu bu suretle tadile neden lüzum gördüğünü anlamadım.”(Ulunay, 1941b:3)

Son Telgraf yazarı Necip Fazıl’a göre en iyi tercümenin sahibi Muhsin Ertuğrul’un; bu eseri sahneye koymuş olması, gerçekte “fevkalâde ince ve güzel bir hareket” olarak değerlendirilmelidir. Yazar, Hamlet karakterinin dönem dönem birçok ve birbirine zıt temsillere yol açtığını, ama her zaman ve mekânda sanatkârın özel, azamî ve son derece muğlak bir idrak isteyen tek ve yekpare bir bütün olmak yolundaki değerinden hiçbir şey kaybetmediğini belirtir. Hatta Hamlet rolünün içinin iyi doldurulması gerektiğini hatırlatır; temsilin iyi ve güzel oynanmasının icap ettiğini bildirir. Bu bağlamda Necip Fazıl bu seferki *Hamlet*’i zayıf bulmuştur. Daha önce sahnelenen *Hamlet*’in ve Hamlet rolünü canlandıran Muhsin Ertuğrul’un her zaman hatırlanacağını, onunla bu yılki *Hamlet*’in kolay kolay boy ölçüşemeyeceğini söyleyerek Abdülhak Hamit’in şu mısramı anmıştır:

“ Galip sayılır bu yolda mağlup” (Kısakürek, 1941d:1)

1941-1942 tiyatro mevsimine Şehir Tiyatrosunun Hamlet oyunuyla girmesi, *Türk Tiyatrosu* dergisinin 132. sayısında İ. Galip Arcan ile Vasfi Rıza Zobu’nun da vurguladığı gibi başlı başına bir olaydır. Selim Nüzhet Gerçek, eleştirmenlerin bu temsile ilişkin üç ayrı yaklaşım gösterdiklerine dikkatimizi çeker. Bir grup eleştirmen, oyunu çok beğenmişlerdir. Refi Cevad Ulunay gibileri temsili

genel hatları itibariyle beğenmekle birlikte bazı kusurlarını göz ardı etmemişlerdir. Celâlettin Ezine ise piyesi “zemmetmek” kelimesinin tam anlamıyla kötülemiştir. Hangi tarafın haklı olduğunu anlayabilmek için eseri ve temsili tarafsız bir şekilde değerlendirmek gerekmekte, böylece söylenen sözlerdeki doğru ve yanlış yönlerin ortaya konulacağını bildirmektedir. S. Nüzhet Gerçek, daha sonra da görüş tarzının iyice anlaşılması için eserin anlamına dair şu genel bilgiyi vermektedir:

“Piyenin kahramanı Hamlet güzel ve bedbaht bir prenstir. Her şeyi bilir, yalnız ne yapacağını bilmez, daha doğrusu tayin edemez. Bir kelime ile o tam bir insandır. Hem de seyircileri düşünmeğe mecbur eden bir insan.

Hamlet’in lüzumunun nereden geldiğini tespitte lüzum yoktur. Hassasiyet derecesiyle bugün pek kolay ölçülür. Hele Hamlet’i mecnun farz etmek Shakespeare’in bu esere verdiği manayı kavramamaktır. Tayfın sözlerinden evvel sâkin olan Hamlet, tayfın sözlerinden sonra kasten mecnunane tavırlar takınır. Maksadı ne yapacağını tayin edebilmek için vakit kazanmaktır. Ofelya ile beraber bulunduğu sahnenin başlangıcında, bilhassa meşhur tiradı okurken gayet samimi olan Hamlet, Kral ile Polonius’un kendisini gözetlediklerinin ve dinlediklerinin farkına varınca yine bir mecnun rolü oynamağa başlar.

Bu sahne Shakespeare’in Hamlet’in bütün hüviyetini hiçbir şüpheye mahal bırakmadan seyircilere öğretmekte ve onlara Hamlet’in bütün güzelliğini arz etmek imkânını vermektedir. Bu sebeptendir ki Hamlet’in sözleriyle hareketi arasında tezat bulunduğu ve ne istediğini bilmediğini iddia ederek onun tarife sığmaz bir şahsiyet olduğunu söyleyenlerin sözleri dinlemeğe lâyık sözler değildir. Bunlar, Hamlet’in bazen bir rahip, bazen bir âlim, bazen şeytanî fikirlerle dolu sade bir insan gibi konuşmağa nasıl mecbur olduğunu anlamayanların sözleridir. Hamlet yalandan nefret eder. Fakat hayat bile uzun süren bir yalandan ibaret olduğu için zavallı ne yapsın? İşte hareketlerindeki tereddütler hep bundan ileri gelmektedir.

Tekrar edelim: Hamlet’i yalnız kafası fikirler kurcalayan, kalbi tezatlarla çarpışan bir insan zannedenler tam bir insan olduğunu unutanlardır. Çünkü onu tam bir insan, yaşayan bir insan yapan hep kurcaladığı fikirler, çarpıştığı hayat tezatlarıdır. Herkes biraz derunî düşünecek olursa onda kendinden bir parça bulabilir. Hangimizin hal ve hareketlerimizde tezat yoktur. Hangimiz bazı fikirleri kurcaladıkça onun gibi bazı delilik anları geçirmemiştir?”

Bu genel tahlilden sonra S. Nüzhet Gerçek, oyunun temsiline geçer. Ona göre Hamlet’i canlandıran Talât Artemel, bu rol üzerinde cidden çok çalışmış-

tır. Özellikle ilk gecenin heyecanı geçtikten sonra temsil ettiği roldeki ikiliği daha başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Talât Artemel'den sonra erkekler arasında en başarılı olanlar sırasıyla Mahmut Moralı, Avni Dilligil, Sami Ayanoglu ve Hadi Hün'dür.

Kadın artistlerimize gelince: Gerçek, ilk sıraya Neyyire Ertuğrul'u koyar. Temsil ettiği kraliçenin ruhu çok fena olduğu için, "daha iyi bir kraliçe olurdu" diyemeyeceğini belirtir. Ofelya rolü oldukça sönük bir roldür. Cahide Sonku'nun daha fazla bir şey yapamayacağı kanaatindedir.

Öte yandan Gerçek'e göre *Hamlet*'in dekor ve mizansenini dolayısıyla Muh-sin Ertuğrul'u tebrik etmek bir borçtur. Gözlerimizin önünde canlandırdığı sahnelerin hepsinde ayrı ayrı başarılı olmuştur. Bu mükemmel çerçeve içine yalnız tayfın sesi sığmamıştır. Bu sesi tavandan vermek yerine onu da sahneye almak ve bütün bir dekor gibi ona da daha bir realist bir anlam katmak oyun için faydalı olurdu. (Gerçek, 1941:3)

Şevket Rado'nun Halide Edip'le yaptığı konuşmada bir ara söz oyunun temsiline gelir. Bu konuşmadan anladığımıza göre Edip, *Hamlet*'in Şehir Tiyatrosu'ndaki temsilinden memnun kalmıştır. Oyunculardan *Hamlet*'i canlandıran Talât Artemel'in *Hamlet* karakterinin bilhassa mistik cephesini başarıyla vurguladığını belirtmiştir. Onun gözünde Talât Artemel; monolog söylememekte, adeta yüksek sesle düşünmektedir. Ortaya yeni ve güzel bir *Hamlet* çıkmıştır. Temsilin genelinde başarılı olunmuştur. Oyuncular ellerini kollarını sallamadan rollerini oynamışlardır. Hatta Shakespeare'in aktörlere verdiği nasihatlerin tutulduğunu, temsilde görev alanların iyi çalıştıklarını bildirmiştir. (Rado, 1941:5)

Hamlet'in oynanışını Tunç Yalman da değerlendirir. Yalman, *Hamlet*'in oynandığı yıl (1941) henüz Robert Kolej'de öğrencidir. Kolej'deki İngiliz öğretmenlerinden Muknil bir Shakespeare meraklısıdır ve Tunç Yalman ona *Hamlet*'i oynayan Talât Artemel'i nasıl bulduğunu sorar. Muknil'e göre Şehir Tiyatrosu, *Hamlet*'ten daha iyi piyesler sahneye koymuştur. Talât Artemel ise son derece cansızdır. Gerçi *Hamlet* rolü çok canlı oynanacak bir rol değildir. Fakat Talât Artemel bu cansızlığı aşırıya vordürmüştür. Bir şeyden çekiniyormuş gibi bir hali vardır. Buna karşılık, Mahmut Moralı ile Avni Dilligil takdiri hak etmişlerdir. Cahide Sonku, Ofelya rolünde başarılıdır. Neyyire Neyir'in rolü ise çok silik bir roldür. O da normal bir şekilde oynanmıştır.

Tunç Yalman'ın bu Shakespeare uzmanından naklettiğine göre Türk tiyatrosu bu son on, on altı yıl içinde çok ilerlemiştir. Muknil, Şehir Tiyatrosu'nda sahneye en iyi konan, en iyi oynanan oyunları sıralar. Bunların başında bizzat

Muhsin Ertuğrul'un da rol aldığı *Kral Lear* gelir. Onu *Per Gynt* izler. Üçüncü olarak da *Katil* adlı eseri zikreder. *Hamlet*'teki hayaletin yerine tavandan bir sesin işitilmesi ile ilgili soruya ise şöyle cevap vermiştir:

"Bu ses meselesi benim pek hoşuma gitmedi. Bence bir piyeste seyircilerin gözü daima sahnede olmalıdır. Yani sahne bizim içerde olanları seyredememiz için bir duvarı yıkılmış bir odadır. Sahnenin dışında halkın dikkatini çekecek bir şey yer almamalıdır. Meselâ benim gittiğim akşam birçokları sahnedeki Talât'ı unutup tavandaki yeşil ışığı seyrediyorlardı. Bu, doğru değildir. Sesin dışardan gelmesinin bir fenalığı daha vardır ki o da şu: Şekspir, Hamlet'le hayaleti karşı karşıya yakından konuşturmuştur. Hâlbuki Şehir Tiyatromuzda Hamlet gayet uzakta bulunan, göremediği, yalnız hissettiği bir hayaletle konuşuyor."

Robert Koleji'nin bu değerli hocası, Muhsin Ertuğrul için de dikkate değer bir tespite bulunur. İleride bir gün bu memlekette tiyatronun mazisinden bahsedilirken, onun adı hürmetle anılacaktır. Onun yerinde başka birisi olsaydı, "halk mademki tuhafıktan, komediden hoşlanıyor, istediği komedi olsun" diyebilirdi. O zaman da Türk tiyatrosu hiçbir zaman bugünkü yüksek mevkie erişemezdi. (Yalman,1941:2)

Shakespeare büyük bir İngiliz dâhisi, *Hamlet* ise Shakespeare'in en muazam eseridir. Piyese adı verilen kahramanı Hamlet, dünya durdukça yaşayacak bir tiptir. *Hamlet*'te insan hayatına ayna tutulmaktadır. Onun çektiği acılar, ıstıraplar, üzüntüler, insanlığın duygularından başka bir şey değildir. İbrahim Hoyi, Hamlet tipini şöyle değerlendirir:

"Hamlet'in uğradığı her şeyi, kendimize tatbik edebiliriz. O büyük bir tefelsüfçüdür. Hamlet ihtiras sahibi, irade sahibi bir insan değildir. Ona bir kahraman da diyemeyiz. Düşünen, kuran, uzun muhakemelerle harekete geçemeyen, geçemediği için de birçok fırsatları kaçıran bir varlıktır. Amcası, babasını öldürmüştür. Bunu da hayalet şeklinde kendisine görünerek meydana vurmuştur. Öyle ise Hamlet babasının intikamını almalıdır, alacaktır da. Fakat gene o tereddütler, kararsız hali yakasını bir türlü bırakmaz. Tahtın gâsıbı amcasını dava ederken görmesine rağmen, bir türlü eli hançerine varamaz. Zira, 'İnsan tanrısı ile yüz yüzüne iken nasıl vurulabilir? Öyleyse daha münasip bir fırsat kollamalı.'

Bütün bunlar birer bahaneden başka bir şey değildir. Mademki babasının intikamını istediği, kafasında kurduğu gibi bir mükemmellik ile alamayacaktır. O halde eşref saati beklemeli, gelme de ne beis var?"

İbrahim Hoyi, Hamlet'in önemini vurguladığı bu yazısında eserin oynanışı üzerinde durmaz. O daha çok oyunun değerini ve Shakepeare'in eserleri arasındaki yerini belirlemeye çalışır. Shakespeare'i İngiliz dram yazarlarının üstatları arasına sokan eserlerin başında *Hamlet*'in geldiğini hatırlatır. Yazısında 'Hamlet kimdir ve nedir?' sorusuna cevap arar. Bir bakıma tiyatro severlere, Şehir Tiyatrosunun birkaç gün sonra oynayacağı bu şaheseri duyurmakla yetinmiş ve onları bilgilendirmiş olur. (Hoyi,1941:2)

Hamlet davası çevresindeki tartışmalara geleneksel tiyatromuzun gözde sanatçılarından Kel Hasan'ın da adı karıştırılmıştır. Türk insanını yıllarca güldüren Kel Hasan'ın küçümsenerek Hamlet davalarında söz konusu edilmesini Osman Cemal Kaygılı son derece yanlış bulmaktadır. Kaygılı yazısında Kel Hasan'ı hararetle savunur. Onun alaylı olduğunu söylerken, "Bugünün aktörleri acaba Sorbonne veya Oxford mezunu mudurlar?" diye sormadan edemez. Bir zamanlar sanatını büyük bir sorumluluk içerisinde yerine getiren sanatçılarımızı küçümseyici sözlerle anmak yanlıştır. Onun gözünde "Naşit, Kel Hasan, Hamdi! Bunlar geçmiş ve şimdiki temaşa hayatımızın en kanlı, canlı, en değerli varlıklarıdır."

Çingeneler romancısına göre, "Bugün Hamlet'i alkışlayan eller, dün de Kel Hasan'ı alkışlıyorlardı" şeklinde konuşanlar ayıp etmişlerdir. Bizim basın dünyamızda ve aydınlarımız arasında bilen de bilmeyenin de konuştuğunu ileri süren Osman Cemal, bilmeyenlerin geri çekilip, meydanı bu işlerden anlayanlara bırakmaları lâzım geldiği inancındadır. (Kaygılı,1941a:3)

Osman Cemal Kaygılı mizahî bir dil ve üslupla kaleme aldığı bir başka fıkrasında da aynı konuya dönerek, Şehir Tiyatrosunun Shakespeare'den yeni bir eser oynamasını ya da *Hamlet* ayarında bir başka eserin temsil edilmesini ister. Daha sonra da bu temsile Celâlettin Ezine'nin ateş püskürmesini; olaya Peyami Safa'nın karışmasını, Selâmi İzzet Sedes'in de *İkdam*'da bu konu üzerine sütunlar dolusu yazı yazmasını önerir:

"Görmediniz mi, bu Hamlet dedikodusunu bahane ederek Selâmi, *İkdam*'da bir *Hamlet* tefrikası tutturdu ve bu tefrika tam beş gün sürdü. Bu arada tefrikanın biri o kadar uzun kaçtı ki, o gün *İkdam*'da bizim Dağarcık'a bile yer kalmadı ve yer kalmayınca da bize günlük istirahat düştü. İşte onun için istiyorum ki bu sefer de Otello'yu, Kleopatra'yı yahut da Faust'u, Kral Lear'i falan sahneye oturtsun ve Celâlettin Ezine yahut da Kemalettin Reçine buna içerlesin; ilk temsilin ertesi günü, tutsun gazetesinde;

‘Otello’yu Tepebaşı’nda kötüye boğdular’ yahut ‘Tepebaşında Kleopetra’ya nalları diktirdiler’ filan diye bir şeyler çiziktirsin, bunun üzerine tiyatronun mecmuası da ‘Bunu yazan muharrir, o gece tiyatroya geldiği zaman Ansefalit letarjik hastalığına müptelâ idi. Onun için oynanan eser hakkındaki müşahadelere gayet derin ve ağır bir rüya mahsulüdür. Sakın bu yazıya metelik vermeyin’ diye yazsın, ondan sonra da meseleye Selâmi İzzet karışsın, başkaları da karışsın. İkdâm’da yepyeni bir Othello veya Kleopatra tefrikası neşretmeye başlasın, bendeniz de böylelikle bir, iki gün daha istirahat edeyim.” (Kaygılı,1941b:3)

Hamlet davasında Kel Hasan’dan ve onu alkışlayanlardan küçümseyici bir şekilde söz eden avukat ve romancı Esat Mahmut Karakurt’a tepki gösterenlerden birisi de S. Nahit Bilga’dır. Zira ona göre bir tahkir davası iken bir tiyatro meselesi halini alan meşhur Hamlet davasında, eserin uzun bir müddet afişlerde kalmasına vesile olduğu gibi, “tulûat sanatının son ferdinin şerefli bir mazi ile kapadığı perdesine” de çamur fırlatılmıştır. Celâlettin Ezine’nin avukatı Esat Mahmut Karakurt’un, halkın tiyatrodan anlayamadığı şeklinde bir fikir yürütmek için “Bu halk Kel Hasan’ı da alkışladı” gibi bir gafta bulunduğunu söyleyen S. Nahit Bilga şu soruyu sormaktan kendini alamaz: “Acaba Kel Hasan’ı alkışlayan halktan başka bir halk mı üstadın romanına kıymet verecekti?” Ona göre Kel Hasan’ın tiyatrosu, Esat Mahmut Karakurt’un hücumuna uğrayacak bir hedef olamaz. Bazı insanlar meydanı boş bulmuşlar, burada at oynatmak istemektedirler. Yine son zamanlarda gazete sütunlarında tiyatrodan anlayan da anlamayan da sayfalar dolusu fikirler yürütmeye çalışmaktadır. Bazıları sahne sanatını diğer güzel sanatlardan daha kolay zannetmektedir. Bazıları da annesinin ve babasının çocukluk anılarını karıştırarak Türk tiyatro tarihine dair makaleler yazmaya kalkışmaktadırlar. Reklâm peşinde koşanlar da az değildir. Bilga sözü tulûata getirerek şöyle demektedir:

“Tulûat hiçbir zaman tiyatro değildir. Hamlet kötü oynadı, Kel Hasan soytarıdır, falancanın eseri kopyadır. Bu kastî veya doğrudan doğruya şahsî bir fikirdir. Fakat biz bunu şu şekilde söylersek: Halk tulûatı dinleyecek kadar zevksizdir, halk kötü oynanan Hamlet’i seyredecek kadar kültürsüzdür, halk Kel Hasan’ı dinleyecek kadar seviyesizdir, halk falancanın kopya eserini yutacak kadar bilgisizdir. Her şeyi ecdadına has mütevazı bir görüşle karşılayan halk, bu anda kanının bahasına toprak için dövüşmeye sefer olduğu zamandaki gibi yekpare korkunç bir granit halinde görünür, bu korkunç silah bir mantar tabancası değildir, onun için halka hürmet etmesini bilelim.” (Bilga, 1941d:8-9, 14)

Kel Hasan konusunda, *Yeni Adam*'da bir başka eleştiri yazısına da rastlarız. Bu yazıda hem Kel Hasan'ın meziyetleri anlatılmış, hem de Hamlet davasında söylenen halka yönelik tahkir sözleri kınanmıştır:

“ İnce, uzun boy, kel başlı, basık burunlu, çatlak sesli, son derece hareketli, seğırtken bir adam. Bütün ömründe lûgat parçalamak bilmeyen, ukalalık yapmayan, yanlıştan, gösteriştan kaçan, halktan halka âşık halkı güldürmek, dindirmek için ömrünü tüketen Eğlencehane-i Osmanî kumpanyası müdürü, komik-i şehir Kel Hasan Efendi, sahnede, sahne dışında, sokakta, kahvede hep Türk, zarif nükteci kalan, manav dükkânından aldığı fındıkları etrafındaki çocuklara veren, sahnede kazandığı parayı fakirlere dağıtan iyi kalpli, merhametli, fıkraperver komik-i şehir Kel Hasan Efendi! Bir gecede bir oyunda bin espri yapan, bu bin esprinin 900'ünü ezbere fakat yüzünü irticalen söyleyen bu Türk komiğinin kabahati, karagöz, ortaoyunu ve meddah, köy sohbet oyunu gibi dünyanın en orijinal temaşa nevilerini yaratan Türk halkının kabahati ne ki her ikisini de tahkir için mahkeme salonlarında, “Bu halk Kel Hasan'ı da alkışladı' diyoruz? Bu halk kendinden olan tuluâtçıları alkışlamasın da aşâğılık duygusu taşıyan münevveri mi alkışlasın.⁷

1.2. Hamlet Çevirisine Yönelik Eleştiriler

Mahkeme safhalarına geçmeden önce eserin çevirisinden de bahsetmek yerinde olacaktır. *Hamlet* geçmişte de Türkçeye çevrilmiş ve oynanmıştır. Eser, sadece sahnelenişiyile değil, çevirisiyle de dikkati çekmiştir. *Hamlet*'in çevirisi tiyatro çevrelerinde bir hayli tartışmaya yol açar. Örneğin Celâlettin Ezine'ye göre *Hamlet*'in çevirisi içler acısıdır. Oyunda Edebiyat-ı Cedide devrinden kalma, fakat bu devrin Osmanlıcasından da habersiz bir dille karşılaşılmıştır. Yer yer tamlamalarla örülü bu Türkçeye, ancak Halide Edip Adıvar'ın zamanında ve onun romanlarında rastlanmaktadır. Ezine'nin nazarında, üniversitenin İngiliz Edebiyatı Şubesi İngilizceyi iyi bilebilir. Hatta onların bu yönüyle iftihar da edilebilir. Fakat *Hamlet* çevirisindeki Türkçe “yirmi beş yıl evvelkinden bile zayıf ve mecalsiz”dir. Söz konusu fakültenin ilgili bölümü son yirmi beş yılda gelişen Türkçeyi görmezlikten gelmiştir. Türkçeyi çok güzel kullanan Necip Fazıl'la birlikte oyunu seyreden Ezine, bu konuda arkadaşının kendisine şöyle dediğini ve ona hak verdiğini kaydeder:

“ Hamlet bu gece öldü. Yanılmıyorsam, nihayet millî bir kayıp değildir. Fakat Türkçe ihtizar halinde.” (Ezine, 1941b:2)

⁷ “Kel Hasan'a Yapılan Hakaret Münasebetiyle”, *Yeni Adam*, Sayı: 363, 11 İlk kânun 1941, s.5

Hamlet'in temsili hakkında birçok iddiaların bulunduğunu ileri süren Reşat Feyzi Dördüncü, eserin çevirisine dikkati çekmektedir. Ona göre eserin çevirisi iyi değildir, temsili de pek parlak sayılmaz. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Edebiyatı Şubesi'nin yaptığı çeviride gereken özenin gösterilmediği kanaatindedir. Yazar bu konudaki eleştirisini şöyle dile getirmiştir:

“Üniversite İngilizce şubesinin seminer merasiminde vücut bulan bu tercüme, yabancı dil öğrenmeye uğraşan müstait talebe tarafından mı kaleme alınmıştır?

Bazı muharrirlere göre *Hamlet* tercümesinde hem Türkçe hataları, hem de İngilizceyi iyi bilmemekten doğan birtakım hatalar var.

Seminer merasiminin ne olduğu erbabınca malumdur. Halka kapılarını açmış bir tiyatrodan temsil edilecek beynelmilel bir eserin nasıl olup da bir seminerde tercümesine girildiği noktası cidden şayan-ı dikkattir.

Bu hale nazaran tiyatromuza kabul edilecek telif eserlerin de, mekteplerde yapılan seminerin vazifeleri arasından seçilmesinde hiçbir mahzur yok demektir.” (Dördüncü:1941:2)

Sonuç olarak Reşat Feyzi, vaktiyle Muhsin Ertuğrul'un tercüme ve temsil ettiği *Hamlet*'i, belleğinin ve gözlerinin aradığını belirtmekte ve yıllardan sonra tiyatromuzun bu manzarası karşısında gerçekten hayretler içinde kaldığını ifade etmektedir.

Selim Nüzhet Gerçek de *Hamlet* çevirilerinden söz eder. Onun verdiği bilgilerden *Hamlet*'in şimdiye kadar üç kere çevrildiğini, bunlardan ilkinin Abdullah Cevdet tarafından yapıldığını ve bu çevirinin oynandığını öğreniyoruz. Muhsin Ertuğrul'un çevirisinin ise basılmadığı anlaşılmaktadır. Üçüncü çeviriyi Peyami Safa'nın kalemine borçlu olduğumuzu tespit ediyoruz. Yazık ki bu çeviri de basılmamıştır. Halide Edip ile Vahit Turhan ve öğrencilerin katkısıyla yapılan son çevirinin hazırlanış bakımından mükemmel olduğunu yazan S. Nüzhet Gerçek, bu çeviride metne sadık kalındığını vurgulamaya çalışır ve buna ilişkin eleştirilere şöyle cevap verir:

“Neşredilen tenkitlerde bu tercümenin bazı cümlelerine yapılan itirazlara gelince; metin elde olmadıkça bu gibi itirazlara yer verilmemesi daha doğru olur kanaatindeyim. Temsil heyecanıyla bazı kelimelerin unutulması, bazı cümlelere kelime ilave olunması tiyatrodan âdeta önüne geçilemez bir hâdise olduğu daima hatırdan tutulmalı ve kat'î olarak bilinmeyen hususlar hakkında umumî hükümler yürütülmemelidir.” (Gerçek,1941:3)

Öte yandan Şevket Rado İstanbul Üniversitesi İngiliz Edebiyatı Profesörü Halide Edip ile bir mülakat yapar. Ünlü yazar öğrencileri toplamış, onlara Shakespeare'in *Hamlet* isimli eserinin tamamını çevirtmiştir. Bu iş yapılırken Doç. Dr. Vahit Turhan ile birlikte öğrencilerin başlarından bir an bile ayrılmamışlardır. İki yıl süren dikkatli ve ciddi yorumcu bir çalışmadan sonra ortaya tam bir *Hamlet* çevirisi çıkmıştır. Şehir Tiyatrosu rejisörü de tiyatro mevsimini İstanbul Üniversitesinin bir seminerinde meydana getirilen bu eserle açmıştır. Nitekim Şehir Tiyatrosunu çatısına kadar dolduran halkımız bundan memnun kaldığını alkışlarla belli etmiştir. Fakat eseri seyreden bazı eleştirmenler; *Hamlet*'in çevirisini beğenmediklerini söylemişler; sanki bir cinayet işlenmiş gibi davranmışlar, çevirenden çevirtene kadar her vatandaşa ateş püskürmüşlerdir. Onların gözünde *Hamlet* çevrilirken yaralanmış, oynanırken katledilmiştir.

Rado, bazı eleştirmenlerin bu hassasiyetini mübalağalı bulmaktadır. Çünkü çevirmen Halide Edip Adivar; eleştirmenlerin neye kızdıklarını bile henüz öğrenememiş, sadece *Hamlet*'in çevirisini konu edinen bazı yazıları okumakla yetinmiştir. Fakat bunlarda da "İşte eserin şurası fena tercüme edilmiştir, şöyle yapılmalıydı", "Böyle olmuş, aslında şöyledir" diyen bir eleştirmene rastlanmamıştır. Yalnız bir yazarın "Mel'un çıkrık tabirine dokunacağım" şeklindeki sözünü düzeltmiş, bunun "mel'un çıkık" olduğunu söylemiştir. Ophelia'nın kardeşi Leartes'e, "Zevkin gül bahçelerinde seyran etme" demesini kulak tırmalayıcı bulduğunu, "seyran etme" ifadesinin kullanılmaması gerektiğini bildiren eleştirmenin yanıldığını anlatan Halide Edip, bu sözü söyleyen kızın yaşadığı ortama, tarihe ve aldığı eğitime dikkatimizi çekmiştir.

Halide Edip'in Celâlettin Ezine'nin eleştirilerini ise şöyle cevaplandığını görüyoruz:

"...Tasvir-i Efkâr münekkidi Hamlet hakkında bir mütalâa, Şehir Tiyatrosu hakkında bir tenkit, Hamlet'in tercümesi için de tasnifi biraz müşkil bazı şeyler yazmıştır. Makale, üniversitenin neşrettiği tercümenin başında bulunabilecek biraz malumat, bir iki Alman ve İngiliz şairi ismi, Şehir Tiyatrosunu aforoz gibi üç unsuru, pek de münasebetlerini belli etmeyen bir yazı çorbası ile başlıyor. Şehir Tiyatrosunu yere serdiğine kanaat getirdikten sonra tercümeğe geçiyor. Fakat bu da tercümeği tenkitten ziyade Nef'î'nin fahriyesini gölgede bırakan bir 'Celâlettin Ezine Kasidesi' halini alıveriyor. Her ne kadar kasidenin vezni ve kafiyesi yoksa da kendini beğenmişliğin bir insanı tenkit perdesi arkasında ne-ler söyletmeğe kadir olduğunu göstermesi bakımından eğlenceli ve ibarettir."

Her insan gibi Celâlettin Ezine'nin de çeviriyi beğenmeme hakkı vardır. Ama o zaman metinden birkaç cümle veya bir pasaj olarak iddiasını örneklerle ispatlaması gerekmektedir. Ezine ise bu yola girmemekte ve "fahriye"sine uygun zemin hazırlamağa çalışmaktadır. Ünlü romancı, Ezine'nin çeviriyi yapan öğrencilere yönelik sözlerini yakışsız bulmakta ve onun suçlamalarını reddetmektedir.(Rado, 1941:3)

Bir Adam Yaratmak muharriri ile birlikte temsili seyreden Celâlettin Ezine'nin, *Hamlet*'in son çevirmenlerini bir çırpıda yere vurma hevesine kapıldıklarını, bunu da Süleyman Nazif'ten, eski bir *Hamlet* çevirisi için sarf ettiği nükteye bir " Bay" kelimesini ekleyerek, -yani "Bay Shakespeare'in oğlu bay Hamlet! Şehir Tiyatrosu'nda katledilmiştir" şeklindeki bir cümleyle- işin içinden çıktıklarını söyleyen Halide Edip, Necip Fazıl'a da cevap vermiştir.

Halide Edip Adıvar, temsili beğenen ama çeviriyi beğenmeyen N. F. Kısakürek'in yazısını okuduğunu; "Aman Muhsin Ertuğrul gücenmesin şeklinde davrandığını, *Hamlet*'i katleden Şehir Tiyatrosu değil, *Hamlet* mütercimleridir" suçlamasını tekrarladığını, hatta biraz daha ileri giderek, "Bu mütercimlerin eseri, Abdullah Cevdet ve Kâmuran Şerif tercümelerinden de aşağıdadır" dediğini, fakat onun da pasajlar nakletmek suretiyle son çevirmenlerin beceriksizliğini örneklerle ispatlamaya yanaşmadığını, bütün bunların kendisini övmekten başka bir işe yaramadığını söyler. Eleştirmenlerin objektif makaleleriyle karşılaşmak için bir süre daha beklemek gerektiğini ifade eder. (Rado,1941:5)

Necip Fazıl, *Hamlet*'i bir şaheser olarak takdim eder. Ona göre şaheserleri çevirmek için en küçük şart, o şaheserin yazılı olduğu dili iyi bilmektir. En büyük şart ise dil bilgisi kıymeti üzerine eklenecek idrak ve zevk sermayesidir. Çeviriyi yapan kişi, "kelimeleri birer tespih böceği gibi iki parmağının arasına alacak ve kulağına götürüp içlerindeki yürek çarpıntısını" duyacak ehliyetinde olmalıdır.

Öte yandan bir şaheseri tercüme davası salt bilimle ya da sanatla olmaz. Bunlar arasında dengeli bir yaklaşım gözetmek gerekir. "... *Hamlet* gibi eserleri Türkçeye çevireceksek, bunu tamamıyla üniversitenin eline bırakamayız. Ayrıca ellerinde ilim baltaları taşıyan profesörler; doçentler, asistanlar kalabalığını, tek sanatkârın yaratma kabiliyetiyle karşılaştırmak imkânsızdır. Ama hem profesör, hem sanatkâr aynı kişide bir araya gelirse, o zaman da ele profesör değil, sanatçı alınır." (Kısakürek, 1941a:1)

O, bu ilkeler ışığında, Profesör Halide Edip'in *Akşam* gazetesindeki mülâkâtını değerlendirir. H. Edip, gazetenin muharririne verdiği mülâkâta, en fazla

Necip Fazıl Kısakürek üzerinde durmuştur. Ne var ki kendileriyle görüştüğü zaman ona duyduğu saygı ve sevgiyi hiçbir şekilde yitirmediğini söyleyen Necip Fazıl, onun kendisini çok az tanıdığına kanaat getirmektedir.

Halide Edip Adıvar'a göre Kısakürek, tiyatrodaki Celâlettin Ezine ile yan yana, çene yarıştırmaktan başka bir şey yapmamıştır. Oysa bu son derece yanlış bir tespittir. Necip Fazıl buna itiraz etmekle kalmamakta; ayrıca irfanı, mevki, ismi bir yana terbiyesinin dahi böyle bir davranışa izin vermeyeceğini belirtmektedir. O, *Hamlet* temsili sırasında Hamlet'i canlandıran Talât Artemel'in bile dikkatini çekecek kadar derin bir sükuta büründüğünü ileri sürmektedir.

Yine ünlü kadın romancımızın ondan ümit edebildiği ikinci yakışsız hareket ise, "Hamlet" adlı yazısında tercüme ve temsilin fena olduğunu ileri sürerken, arada sırada Şehir Tiyatrosuna eser veren bir yazar olmaktan ötürü, sözde Muhsin Ertuğrul'a yaranmak kaygısı gütmesi ve övgüde sınır tanımaması, bunu dalkavukluk derecesine vardırmasıdır. Necip Fazıl böyle bir suçlamayı da kabul etmemektedir:

"Vah, vah!.. Eğer herhangi bir şahsa yaranmak gayreti, hakikatle alâkasız ve samimiyetsiz bir pohpohlama edebiyatı, Şark dünyasının pekiyi bildiği bir sanat halinde dalkavukluk, kendisini kolayca küçültmek ve muhatabını zorla büyütme suretiyle tabiata zıt bir nispet hokkabazlığı demekse, bu bakımdan muhterem Profesör, Türk kalemleri içinde belki en az günahkârlarından birini seçmiş oluyorlar."

Necip Fazıl, nesli içinde "nazımlı, nesirli methiyelere zengin caizeler biçildiği bazı günlerde" bile ağzından dalkavukluk ifade eden sözler çıkmadığını belirtmektedir. Muhsin Ertuğrul'u beğendiği için Şehir Tiyatrosuna eser verdiğini, beğendiği için sevdiği sanatkâra yakınlık duyduğunu ifade etmektedir. Bu arada şair Kısakürek, Halide Edip'e karşı derin bir takdir ve hürmet duygusu beslediği ve belki de Muhsin Ertuğrul'dan fazla kendilerine yaranmak ihtiyacı duyduğu halde, *Hamlet* tercümesinin çok kötü olduğunu kaydetmekten çekinmediğini vurgulamaktadır. (Kısakürek, 1941b:1,3)

N. Fazıl, yazısının devamında Danimarka Prensi Hamlet'in mezarlık sahnesinde dostu Horatio ile karşı karşıya söylediklerini anlatır ve bunların nasıl çevrilmesi gerektiğini gösterir. Fevkalâde ince noktaların bu çeviride kaybolduğunu düşünür. Hamlet'i çeviren heyetin, sadece ve kabaca, polise adres sorar gibi, basit ve kuru bir yol tuttuğunu ileri sürer. Kelime kelime çeviri yapılmış; metinden, anlamdan, ruhtan, gayeden habersiz bir yaklaşım sergilenmiştir.

Ona göre *Hamlet* piyesinde bin bir ruh ânu vardır. Bunlardan sadece bir tanesi üzerinde durmak bile yeterlidir. Çünkü Necip Fazıl delil üstüne delil yüklemekten, lüzumsuz laf kalabalığı yapmadan örnekleri sıralar. Bizce gösterdiği örneklerden çıkan hüküm şudur: Yeni *Hamlet* çevirisi fevkalâde hatalıdır. Hele dünyaca meşhur, adeta atasözü haline gelmiş sözü titizlikle çevrilmemiştir. Kısakürek, piyesin 8-9, 117-118 ve rast gele bir sahifesinden aldığı, “tehir et, baki sükût.. necip bir kalp.. istirahatgâhına teşyi... vuku bulduğunu.. muttali olacaksınız.. kemali hürmetle, muaheze ediyorlar, rahmet ervahu, mühlik, istiane, ruz ü ceza, şimali garbî, iz’aç, içtima isale memur, şumulü haricinde, ihtiyarınızla tasvip” gibi kelimeleri sıraladıktan sonra “Bu mu bizim dilimiz?” diye sorar. Ayrıca “Hamlet’i anlamak için en küçük şart, İngilizce bilmektir” sözleriyle de bir başka yazısındaki görüşünü yinelemiştir. (Kısakürek, 1941c:1,3)

Kısakürek, şimdiye kadar Türkçede üç buçuk temsil çevirisi gördüğünü zikreder. Bunlar Abdullah Cevdet’in çevirisi, Muhsin Ertuğrul’un çevirisi ve daha sonra bu yazıya konu olan Halide Edip ve Vahit Turhan’ın öğrencilerine yaptırdıkları çeviridir. Kâmuran Şerif’in çevirisi ise yarım bir çeviridir. *Hamlet*’in aslı ve birçok Fransızca çevirisi üzerinde uğraşmış tecrübeli bir kişi sıfatıyla görüşlerini belirten Kısakürek, bu çevirilerin içinde “Hamlet’in ruhunu kavramaya en yakın olanının Muhsin Ertuğrul tercümesi, en uzak olanının da Halide Edib’in öğrencilerinin tercümesi” olduğunu söyler. (Kısakürek, 1941d:1)

O günlerde tiyatro anılarını yayınlayan Halit Fahri Ozansoy da Şehir Tiyatrosu’nda oynayan *Hamlet*’in çevirisine ilişkin değerlendirmelerde bulunur. Ona göre bir kısım eleştirmenler *Hamlet*’in yeni çevirisini beğenmemişlerdir. Fakat Halit Fahri böyle düşünmemektedir. Çünkü bu çeviride Türkçenin derunî ahengi korunmuş, hatta bazı parçalarında mükemmele ve ulviye yaklaşılmış olduğunun iddia edilebileceğini ileri sürmüştür. (Ozansoy, 1941b:1,5)

R. Cevad Ulunay da *Hamlet*’in İngilizceden Türkçeye çevirisini beğenir. “Mel’un çıkık”, “Rahmetin vazifesi günahı temizlemektir”, “Tohuma kaçmış çiçekler bahçesi” gibi eserin büyüklüğü ile mütenasip olmayan sözleri, metne sadık kalmak için yapılan fedakârlıklar olarak yorumlar. (Ulunay, 1941c:1,5)

Hamlet çevirisi üstünde en yoğun bir şekilde duran kişi ise Selâmi İzzet Sedes’tir. O, tartışmalara yol açmamak amacıyla yazısının başında bazı hususlara açıklık getirir. Bu hususlar şunlardır: 1- Selâmi İzzet Sedes, İngilizce bilmekte, ama Türkçe bilgisine güvenmektedir. 2- *Hamlet*’in Türkçe çevirisi hakkında söz söylemek için Türkçe bilmek yeterli değildir, fakat oyunun Türkçesi ile Fransızcası arasındaki kıyaslamalarda tereddüde düştüğü noktaları aydın-

latmak için *Windsorlu Şen Kadınlar* ve *Bulunmaz Uşak* gibi eserleri çeviren, aile dostu Mefharet Eren'den yardım alacaktır. 3- Mefharet Eren; tiyatroyla bizzat meşgul olan, çeviriler yapan, kolej mezunu ve İngiltere'de üç yıl tahsil yapmış biridir. İngilizce bilgisine güvenmek gerekir. 4- *Hamlet* üzerinde yaptığı bu inceleme ve deneme, "şahsiyattan tamamıyla ârî"dir; denemenin olabildiğince bilimsel olmasına çalışmıştır. 5- Niyet ve amacı, *Hamlet* çevirmenleri Prof. Halide Edip Adivar ile Doç. Dr. Vahit Turhan'ın yanlışlarını bulmak ve çeviriyi çürütmek değildir. 6- Ancak üniversitenin damgasını taşıyan bir çeviri, kimseyi şüphede bırakmamalı ve dedikodulara meydan vermemelidir.

Selâmi İzzet Sedes, Türkçe *Hamlet*'i, M. Guizot'nun Fransızca *Hamlet*'i ile karşılaştırmaya başlar. Daha ilk satırlarda yanlış ve eksikliklere rastlar. Bunun üzerine Celâlettin Ezine'nin küçümsediği, aslında bu sahada iyi yetişmiş olan yakın dostu çevirmen Mefharet Ersin'den yardım ister. *Hamlet* çevirisini okurken, bazı noktaların farkına vardığını belirten yazar Sedes bunlara ilişkin örnekler verir:

1- Sahnede kitaba uygun olmayan bazı sözler vardır. "My lord"lar, "efendim!" olmuştur. 2- "A ha" gibi nidalar hafzedilmiştir (kaldırılmıştır). 3- Asıl önemlisi Kraliçe ile konuşan Hamlet "Şuraya bir baksanıza!" Bakın nasıl sıvışıyor" der. Sahnede Hamlet rolünü oynayan Talât Artemel ise "Bakın nasıl süzülüyor" demiştir. Talât Artemel son derece yetenekli bir sanatçıdır. *Hamlet*'i oynarken Üniversite Heyeti'nin çevirisini "tashih veya tahrif" etmemelidir. Burada akla şu soru gelmektedir: *Hamlet* çevirisinin 31. sahifesinde "sıvışıyor" sözü yanlış mı? Doğrusu Talât Artemel'in dediği gibi "süzülüyor mu?" (Sedes, 1941a:1,3)

Aynı yazar, bu çevirinin ön sözüne de değinir ve orada "Heyet, bu tercümede bir taraftan imkân dairesinde eserin aslına sadık kalmağa çalışırken, bir taraftan da Türkçenin derunî âhengini muhafazaya, hem edebî, hem öz Türkçede yerleşmiş tâbir ve darbimeseller kullanmağa gayret etmiştir" dediğini zikreder. Ama bu satırları okuduktan sonra sahifeleri çevirince öz Türkçede yerleşmiş deyimlerden çok Türkçe ile ilgisi kalmamış şu sözlerle karşılaşıldığını belirtmeden geçemez: "İhtiyarımızla tasvip", "İsveç Kralı'na isale memur", "Bu işde isticaliniz", "vazifemi ifa için", "zulmet içinde", "muttali olacaksınız." Oysa bütün bu sözlerin Türkçeleri vardır. Bunları kullanmak yanlıştır ve heyetin ön sözdeki açıklamasıyla çelişmektedir.

Selâmi İzzet'in burada bir başka örneğiyle karşılaşıyoruz: "Allah'ım fındık kabuğunun içine girer de kendimi hudutsuz fezalar kralı sayardım, eğer fena

rüyalar olmasa!”(s.39). Yazara göre bu cümle Türkçenin derunî ahengine aykırıdır. Türkçenin derunî ahengini korumak istiyorsak, bunu şöyle yazmak daha doğru olurdu: “Allah’ım, eğer fena rüyalar olmasa, fındık kabuğunun içine girer de kendimi hudutsuz fezalar kralı sayardım.”

Ne var ki Sedes’e göre bu cümle aslında böyle de değildir. Cümlenin Fransızcasını yazan Selâmi İzzet, “rüya” kelimesi yerine “kâbus”u kullanır. Mefharet Ersin’in de “kâbus”a “korkulu rüya” dediğini bildirir. Ayrıca Hamlet’in “korkulu rüyalarım” dediği halde çeviriyi yapan heyetin neden bu hataya düştüğünü merak eder.

Yine Türkçenin derunî ahengini bozan bir başka örnek de şudur:

“Kim bu yüklere tahammül eder, ömrün meşakkatleri altında terler, inler ve eğer o keşfedilmemiş, o hudutlarından hiçbir seyyahın geri dönmediği âlem, o ölümden sonraki şeyin dehşeti irademizi şaşırtmasa?”

Bu cümle şöyle çevrilmiş olsaydı herhalde Türkçenin derunî ahengi daha iyi korunmuş olurdu:

“Eğer o keşfedilmemiş, o hudutlarından hiçbir seyyahın geri dönmediği bu âlem, o ölümden sonraki şeyin dehşeti irademizi şaşırtmasa, bu yüklere kim tahammül eder, bu ömrün meşakkatleri altında terler ve inler.”(Sedes, 1941b, s.1,3)

Yine Hamlet, 2. perdenin 2. sahnesinde (s. 35) “Ophelia’ya:

- Sevgili Ophelia, ben bu kafiyeleri beceremiyorum, diyor. Cümlenin aslı şudur. “O dear Ophelia! I am ill at these numbers” Bu cümlenin M. Guizot’un Fransızca çevirisindeki şeklini de yazan Selâmi İzzet Sedes onu, Mefharet Ersin’in şöyle çevirdiğini bildirir: “Ah aziz Ofhelia! Ben bu vezinlerde beceriksizim.”

2. perdenin 2. sahifesinde Rozencrantz ile konuşan Hamlet (s.41),

“- Leydi kafiyesi düşük de olsun, içini istediği kadar dökecek” dediğini yazan Selâmi İzzet, buradaki kafiye sözünden serbest vezni anladığını, çeviriyi yapan üniversite heyetinin vezin ile kafiyeyi ayırt edemeyeceğini söylemenin haksızlık olacağını, ama vezin yerine kafiye sözünü neden kullandıklarını açıklayarak pek çok kişinin merakını giderebileceklerini söyler.(Sedes, 1941c: s.1,3)

Selâmi İzzet, “Shakespeare’in Hamlet’i şöyle başlar” deyip Bernardo ile Francisco arasındaki konuşmaları verir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Edebiyatı Şubesinin aynı parçayı nasıl çevirdiğini gösterir. Bu karşıla-

tırmadan arada bir hayli farklar olduğu anlaşılmaktadır. Yine I. perdenin 2. sahnesinde Hamlet'in kendi kendisine söylediği tiradı, Mefharet Ersin'in " Ah, şu sapa sağlam vücut erise, çözülsün de bir çiy tanesi olup kalsa" şeklinde çevirdiğini, Üniversite Heyeti'nin ise cümleyi "Ah şu kaskatı vücut erise, dağılsa, çiy tanesine dönse" biçimine soktuğunu ifade eder. Yazar, *Hamlet*'in çevirisinde rastladığı I. perdenin 4. sahnesinin sonundaki bir cümleye dikkatimizi çeker. Bu cümledeki yanlış anlattıktan sonra Üniversite Heyeti'ne şöyle seslenir: "Acaba yanlış anlayan ve yanlış tercüme eden kimdir? Bu mühim telâkki ettiğim yanlış düzeltmek, üniversiteye düşen bir vazife değil midir?"(Sedes, 1941d: s.1,3)

Yine Sedes'e göre eserin aslına imkân derecesinde sadık kalmaya gayret eden heyet, birçok yerde imkân olduğu halde bunu yapmamış; bazı yerlerde ise metne sadık kalmak kaygısıyla Türkçe demeğe bin şahit isteyen şöyle garip cümleler kurmuştur:

Polonius:

"- Ben de bunu ispat etmek isterdim. Benim hakkımda nasıl bir hüküm verirdiniz, eğer ben bu çılgın aşkın başlangıcını gördüğüm zaman- kızım bana anlatmadan evvel bu işin farkına varmış olduğumu söylemek isterim- benim hakkımda ne hüküm verirdiniz. Siz sevgili kralım, siz sevgili kraliçem ne düşünürdünüz, şayet ben şu masa gibi, şu kitap gibi ses çıkarmasam yahut bu işe göz yumup dilimi tutup kulağımı tıkasam, yahut bu aşkı teşvik etsem, hakkımda ne hüküm verirdiniz?"

Bu ifade yalnız İngiliz gramer kurallarına uygundur ama akıcı ve düzgün bir Türkçe söyleyiş değildir. Üniversitenin heyeti, bu tür cümlelere açıklık getirmek zorundadır. (Sedes,1941b:1,3) Yazara göre çeviride yerini bulmamış ve Türkçe söyleyişe uygun olmayan bir başka cümle ise *Hamlet* çevirisininin 53. sayfasındaki Kral'ın şu sözleridir:

"- İşte buna meydan vermemek için derhal şu kararı alıyorum; onu bakıyye vergilerimizi tahsil için İngiltere'ye göndeririz."

Türkçede "karar alıyorum" denmez. Tersine Türkçede "karar alınmaz." Herkes "karar verdim" der ve "karar verdim" diye yazar. Sedes, bunu, 'çeviriye lüzumsuz bir sadakat' diye niteler. Sonra "bakıyye vergilerimiz" demek de yanlıştır. Tam ifadesi "bekaya"dır. Malî bir söz kullanılmak isteniyorsa bunu "geri kalan vergilerimiz" şeklinde ifade etmek daha doğru olur. Çünkü "bakıyye"nin anlamı tamamıyla başkadır.

Öte yandan *Hamlet* çevirisinin kişi kadrosu arasında “Hamlet’in babasının hayali”ne rastlanılır. Selâmi İzzet Sedes, “ghost” kelimesini “tayf” diye çeviren heyet ile eserin ön sözünü yazan profesör ile doçentin tayf, hayalet ve hayal arasında hiçbir fark gözetmediklerini ileri sürmektedir.

S. İ. Sedes, Halide Edip ile Vahit Turhan’dan tereddüt ettiği bir iki kelime hakkında bilgi ister. Söz gelişi “şatonun önündeki yer, dedikleri gibi “ set” olabilir mi? Nöbet bekleyenler subaydırlar, bunun için orasının tabya olduğuna hükmeder. Ayrıca “Platform askerlikte tabya değil midir?” diye sorar. Türkçede “Kimdir o?” sorusu pek yoktur. Biz “Kim o?” deriz. Bu da içeriden dışarıya sorulur. Türkçede dışarıdan içeriye “Kim o?” veya “Kimdir o?” diye hitap edilmez. Bunun için Sedes, ilk sözün Shakespeare’in yazdığı gibi “Kim var orada?” diye yazılmasını doğru bulur. “Kim var orada?” sorusuna Francisco’nun Türkçeye çevirisindeki cevabında tereddüt ettiğini söyleyen Selâmi İzzet, onun “Sen cevap ver! Dur, parola!” dediğini yazar. Hâlbuki aslında ona göre orada “hüviyetini bildir”, “miğferinden çık” anlamına gelen ve İngilizce sözlük anlamı “sarılı, bükülü bir şey açmak, bir şeyin içinden çıkmak olan “unfold yourself” vardır ki Üniversite Heyeti, bu sözü atlamıştır. (Sedes, 1941c:1,3)

Selâmi İzzet Sedes, *Hamlet* piyesine yönelik eleştirilerini bir seri halinde yazarken, zaman zaman aynı metnin farklı çevirilerini örnek vermiştir. Söz gelişi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi I. perdenin, 1. sayfasında Marcellus ile Horatio’yu şöyle konuşturmuştur:

“Marcellus: Öyle ise oturun. Kim biliyorsa bana şunu söylesin. Neden geceleri memleket halkı bu kadar sıkı, bu kadar dikkatli çalıştırılıyor? Neden bütün gün tunç toplar dökülüyor ve yabancı pazarlardan harp malzemesi geliyor? Neden Pazar gününü bayağı günden ayırmayan zorlu bir emekle gemi yapıcıları angaryaya koşuluyor? Geceyi gündüze katan ve âleme ter döktüren isticalin ne? Bunu bana kim anlatabilir?

Horatio. Ben anlatabilirim; herhalde ortalıkta dönen şayia şudur: Bilirsiniz ki bize şimdi hayali görünen son kralımıza Norveç kralı Fortinbras sırf haset saikasıyla, meydan okumuş ve onu muharebeye davet etmişti; dünyanın bu kısmında şecaati herkese malûm olan Hamletimiz, Fortinbras’ı öldürmüştü...”

Mefharet Ersin bu konuşmayı şöyle anlıyor:

Marcellus: Pekâla oturunuz da kim biliyorsa söylesin. Neden bu sıkı ve son derece dikkatli nöbet beklemelerle memleket halkı her gece zora koşuluyor? Neden her gün pirinç toplar dökülüyor, neden hariçle harp malzemesi alış veri-

şi oluyor? Zorlu işleri, Pazar günlerini bayağı günlerden ayırt ettirmeyen gemi yapıcılarını neden böyle sıkıştırılıyor? Geceyi gündüze kattıran bu meşakkatli telâşın hedefi nedir? Bunu bana kim anlatabilir?

Horatio :Ben anlatabilirim yani ortada dönen rivayet şu: Norveç kralı Fortinbras son derece hasut bir gururun teşvikiyle, hayaleti hâlâ bize görünen eski kralımıza, bildiğiniz gibi cenkleşmek için meydan okumuş ve malûm dünyamızın bu kısmında yiğit diye sayılan Hamletimiz bu cenkte Fortinbras'ı öldürmüştü."

Bu tiradı da Üniversite Heyeti ile sonuna kadar taban tabana zıt anladıklarını söyleyen Selâmi İzzet Sedes, "Acaba hata bizde mi?" diye sormaktan kendini alamaz. Öbür yanda eserin I. perdesinin 2. sahnesinde Hamlet ile Horatio, Sedes'in anladığına göre şöyle konuşurlar:

Hamlet: O bir insandı. Bütün meziyetleri ile göz önüne getirilince, bir benzerini görmek bir daha bana nasip olmayacak."

Üniversite Heyeti ise bu ifadeyi şöyle anlamıştır:

"Horatio: Kendisini bir defa gördümdü, yakışıklı bir kraldı.

Hamlet: Tam manasıyla o adamdı. Emsalini görmek bana nasip olmayacak"

Bu çeviriler karşılaştırılınca bir cümle atlandığı görülür. Ayrıca Shakespeare, açık açık " bir benzerini" sözünü ifade ettiği halde, heyetin "em-sal" kelimesini neden kullandığını açıklamasında fayda vardır.

Sedes'in gözüne ilişen çeviri farklılıkları yahut hataları ile ilgili şu örnekleri de buraya nakletmek isteriz: 2. perdenin 2. sahnesinde Kraliçe, Guildenstern ile Rosencratz'a şöyle hitap eder:

"Aziz Efendiler, Hamlet sizden çok bahsederdi. Eminim ki, hayatta sizin kadar bağlı olduğu iki kişi daha yoktu. Bize ümit vermek ve bu ümidi tahakkuk ettirmek için hüsnüniyet gösterip zamanınızı bir müddet daha bize hasretmek lütfunda bulunursanız..."

Aynı metni Üniversite Heyeti şu şekilde çevirmiştir.

"Aziz efendiler.. Hamlet sizden çok bahsederdi. Eminim ki sizin kadar bağlı olduğu iki kişi daha yoktur. Ümit ettiğimiz neticeye medar olmak üzere bir zaman için yanımızda kalmak nezaket ve hüsnüniyetini gösterirseniz."

Selâmi İzzet'e göre bu konuşma şöyle biter:

“ Guildenstern: Allah bizim huzurumuzu ona hoş göstersin, hizmetlerimizi de faydeli kılsın.

Kraliçe. Hay hay, âmin!”

Oysa Üniversite Heyeti'nin çevirisi bambaşkadır:

“Guildenstern: İnşallah huzurumuz ve hizmetimiz onun hoşuna gider ve faydeli olur.

Kraliçe: İnşallah!”

Bu konuşma tereddüt içeren bir temenni değil, kesin bir ifadedir ve Shakeskpeare, Kraliçe'ye açıkça “âmin” dedirtmiştir. Selâmi İzzet, “âmin” ile “inşallah” arasında bir fark olacağı kanaatindedir.

Gazetede beş gün süren yazısının sonunda Selâmi İzzet Sedes, Halide Edip Adıvar'ın Şevket Rado'ya verdiği mülâkatta *Hamlet* çevirisinin hatalarla dolu olduğunu söyleyenlerin yanlışlarını ortaya koymadıklarından yakındığını; kendisinin ise büyük bir iyi niyetle onun arzusunu yerine getirdiğini, artık söz sırasının bu değerli profesöre geldiğini, bu tespit ve eleştirilere vereceği cevabı beklediğini bir kere daha hatırlatmaktan geri kalmamıştır. (Sedes,1941e:1,3)

Selâmi İzzet, Mefharet Ersin'in tam bir nesnellik ve salâhiyetle üniversitemizin yanlışlarını tespit ettiğini ve hataları satır satır, cümle cümle ortaya koyduğunu, kendisinin de dedikodudan âri, gizli hiçbir maksat gütmeyerek, elinden geldiğince bilimsel bir çerçevede kalarak eleştiride bulunduğunu yazar. Ancak beş on gün geçmiş olmasına rağmen Üniversite Heyeti'nden bir ses seda çıkmadığını sözlerine eklemekten duramaz.

Ona göre bir bilim kurumundan beklenen bu değildir. Bu bilim kurumu-muz, kimin hata ettiğini büyük bir yansızlıkla ve nesnel bir tutumla belirtmeliydi. Oysa onlar yani üniversite, bilimin kabul edemeyeceği büyük bir sessizliğe bürünmüş bir durumdadır. Üniversiteye bilimsel kabiliyeti yoktur denemez. Fakat vezni “kafiye”; tabyayı “set”, bekayayı “bakıyye”, hayaleti “tayf” diye almış olan bir kitaba damgasını vurmuş bir bilim kurumunun bilimsel bir discipline muhtaç olduğu bir gerçektir. S. İzzet Sedes, alaylı aktör Talât Artemel'in yanlışlarını düzelttiği bir *Hamlet* çevirisi karşısında susan Millî Eğitim Bakanlığı ile üniversite idaresine, bu davaya uzaktan seyirci kalmamaları gerektiğini hatırlatır. (Sedes,1941f:1-2)

2. Mahkeme Safhaları

Hamlet davaları, İstanbul'da görülmüştür. Sadece Peyami Safa, bir davadaki kararlar ile ilgili itirazını İzmit'teki ağır ceza mahkemesine yapmıştır. Temyize kadar uzanan bu yargılama; değişik safhalardan geçmiş, aşağı yukarı dokuz ay kadar sürmüştür. Mahkeme heyeti, esas Hamlet davasına olabildiğince sık aralıklarla bakmış, yargılamayı kısa sürede neticelendirmek istemiştir. Fakat davaların giderek çeşitlilik kazanması ve artması, konunun uzamasına yol açmıştır. Mahkeme, belli bir aşamayı müteakip davaları birleştirmek zorunda kalmıştır. Davaların görülüş tarih ve sırasını göz önünde tutarak yaptığımız bu değerlendirmede önce esas dava, sonra da diğer davalar ele alınmıştır.

2.1. Hamlet Davasındaki Duruşma Süreci

Hamlet davaları Türk adliyesini bir hayli uğraştırmıştır. Çünkü dava içinden dava çıkar. Aynı duruşmada birbirini etkileyen bu davaların birkaçına birden de bakmak zorunluluğu doğar. Mahkemeler peş peşe yapılırlar. Biz burada bu mahkeme safhalarını ve mahkemede cereyan eden olayları, verilen ifadeleri sırasıyla anlatarak davaya açıklık getirmeye çalışacağız.

2.1. 1. İlk Duruşmaya Dair

Bilindiği üzere muharrir ve eleştirmen Celâlettin Ezine *Hamlet* piyesinin eleştirisini yapmış ve birtakım sebepler göstererek oyunu başarılı bulmadığını bildirmiştir. Bu eleştiriye, *Türk Tiyatrosu* dergisinde, Şehir Tiyatroları Rejisörü Muhsin Ertuğrul çok sert bir cevap yayınlamıştır. Bu yazıda kendisine hakaret edildiğini ileri süren Ezine, söz konusu yazı hakkında görüşlerine başvurulduğunda şöyle demiştir:

“- Yazıyı hakaretâmiz gördüm ve davayı değerli romancı ve avukat Mahmut Esat Karakurt'a tevdi ettim. Hukukumu Muhsin Ertuğrul'dan ve mecmuanın neşriyat müdürü olan zevcesi Neyyire Neyir'den arayacaktır. Bundan sonra artık gazete sütunlarında değil, hâkim huzurunda görüşeceğiz.”

Av. Esat Mahmut Karakurt da Muhsin Ertuğrul'un eleştirisi hakkında ilk değerlendirmesini şöyle yapmıştır:

“- Yazıyı çok ağır buldum. Edip bir arkadaşımın Ertuğrul Muhsin'in şahsını hiçbir surette alâkadar etmeyen gayri şahsî tenkitleri hakkında bu kadar hakaretâmiz sözler sarf etmesi kanunu sakit bırakmaz. Davayı yalnız müvekkilim namına değil, aynı zamanda meslek namına da üzerime almış bulunuyorum.”

Av. E. Mahmut Karakurt, 13 Birinci teşrin 1941 Pazartesi günü açacağı sözlerine eklemiştir.⁸

Av. Karakurt'un Celâlettin Ezine adına yürüttüğü işlemler ilk sonucunu vermiş ve Ezine ile Şehir Tiyatrosu Rejisörü Muhsin Ertuğrul arasındaki hakaret davası, 21 Birinci teşrin 1941 Salı günü sabahı adliyeye intikal etmiştir. Ezine aleyhindeki yazıyı bastığı için *Türk Tiyatrosu* dergisi neşriyat müdürü Neyyire Ertuğrul ile kocası Muhsin Ertuğrul, savcılık birinci tetkik dairesine giderek, söz konusu yazı hakkında ifade vermişlerdir. Aynı şekilde Muhsin Ertuğrul da Ezine'ye mukabil bir hakaret davası açmıştır. Sanatkâr Talât Artemel de Peyami Safa'dan şikâyetçi olmuş; kişilik haklarına saldırıldığını düşünerek, onu dava etmiştir. Böylece soruşturma başlamış, ana Hamlet davasından yeni davalar çıkararak, zorlu bir yargılama sürecine girilmiştir.⁹

Hamlet tartışmasının doğurduğu karşılıklı hakaret davasının duruşmasına 19 İkinci teşrin 1941 Çarşamba günü Asliye I. Ceza Mahkemesi'nde başlanmıştır. Bu davayı takip etmek için Adliye binasına gelenlerin sayısı birkaç bini geçmiştir. Mahkeme salonunun küçük olması nedeniyle kart usulü ihdas edilerek, davayı takip mecburiyetinde olanlara yerler ayrılmıştır. Bu kartlar başta gazeteciler olmak üzere Şehir Tiyatrosu sanatçılarının bir kısmına, Edebiyat ve Hukuk Fakültelerini temsil eden gençlere ve alâkalı zevata dağıtılmıştır.

Alınan bu tedbirler sayesinde saat tam 14.05'te oturum büyük bir intizamla açılır. Yargılama kamuya açık bir şekilde yapılır. İddia makamını Savcı Yardımcısı Orhan Köni temsil etmektedir. Maznunlar şu sıra ile içeri girerek yerlerini almışlardır: Şehir Tiyatroları Müdürü Emin Zeki Coşkun, Şehir Tiyatrosu sanatçılarından *Türk Tiyatrosu* dergisi neşriyat müdürü Neyyire Ertuğrul, Rejisör Muhsin Ertuğrul, Muharrir Celâlettin Ezine, Muharrir Peyami Safa ve *Tasvir-i Efkâr* gazetesi Yazı İşleri Müdürü Cihat Baban.

Maznunlardan Muhsin Ertuğrul'un vekâletini Av. Nazmi Nuri, Celâlettin Ezine'nin vekâletini de Esat Mahmut Karakurt üstlenmişlerdir.

İddianamede, şikâyetçi (müşteki) C. Ezine tarafından *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde *Hamlet* temsili münasebetiyle yazılan bir tenkide cevaben, Şehir Tiyatrosu rejisörü Muhsin Ertuğrul'un *Türk Tiyatrosu* dergisinde yazdığı yazıdan bahsedilir. Ezine'ye yayın yoluyla hakaret edildiği iddiasına yer verilir. Bu yazıyı ya-

⁸ "Hakaretâmiz Bir Yazı: Celâlettin Ezine, Ertuğrul Muhsin'i Dava Ediyor", *Tasvir-i Efkâr*, Sayı: 4844-483, 12 Birinci teşrin 1941, s.1,3

⁹ "Muhsin Ertuğrul'un Bu Sabah İfadesi Alındı", *Son Telgraf*, Sayı: 1661, 21 Birinci teşrin 1941, s.1,3

yınladıklarından dolayı da Muhsin Ertuğrul ve *Türk Tiyatrosu* dergisi yayın müdürü Neyyire Ertuğrul, kurumu temsil eden dergi sahibi ve tiyatro müdürü Emin Zeki Coşkun aleyhine dava açıldığı bildirilir.

Buna karşılık rejisör Muhsin Ertuğrul'un, Celâlettin Ezine ve Peyami Safa tarafından yazılan yazılarla, kendisine hakaret edildiği iddiasıyla mahkemeye başvurup birer dava açtığı zikredilmiştir. Bu karşılıklı davalarda maznunların hareketlerinin, " matbuat kanununun 27 inci maddesi delâletiyle, Türk Ceza Kanunu'nun 484 ve 482./ 2 nci maddelerine uygun olduğu bildirilmiş ve yine Peyami Safa'nın bu konu etrafında yazdığı yazıların devamı bir suçun defalarca tekrarlanması şeklinde görüldüğünden ayrıca 80. maddenin tatbiki talebini içerdiği" ifade edilmiştir. Bundan sonra davacılara ait şikâyetnameler okunmuş, bu arada Ezine'nin manevî zarara uğradığı gerekçesiyle 5000 lira talebinde bulunduğu anlaşılmıştır.

Sorgulamaya geçildiğinde ilk olarak Ezine'ye söz verilir. Ezine, mahkeme de şunları söylemiştir:

"Hüsnüniyetle bir tenkit makalesi yazdım. Bunun üzerine hakaretle karşılaştım. Dava arzuhalimi tekrar ederim."

Mahkeme başkanı burada kendisine aynı zamanda hakareten de suçlu olduğunu, buna karşı ne diyeceğini sorar. Celâlettin Ezine, "Bir hakarete bulunmadım" cevabını verir. Daha sonra söz verilen Muhsin Ertuğrul da şöyle der: "Çalışarak bir piyes meydana getirdik. Celâlettin Ezine suiniyetle tiyatromuza geldi, bir tenkit yazdı. Ben kendisini tahkir etmedim. Hüsnüniyetle cevap verdim." Bunun üzerine mahkeme başkanı, dergide yazılan yazının onun olup olmadığını sorar: Muhsin Ertuğrul da "Evet benim" diye cevap verir. Aynı soru, Peyami Safa'ya da sorulur. O da, "*Tasvir-i Efkâr*'daki mevzubahis yazılar benimdir. Peyami Safa adıyla yazılan yazı şahsiyetten ziyade Türk tiyatrosuna ve Türk sanatına aittir. Bunda hakaret yoktur. Server Bedii imzalı yazı da tamamen mizahî mahiyettedir" der. Ünlü sanatçı Neyyire Ertuğrul (Neyir) da mecmuanın neşriyat müdürü olduğunu belirttikten sonra başkanın "Siz de aynı şekilde hakareten maznunsunuz, ne dersiniz?" şeklindeki sualine karşı şu cevabı vermiştir:

"- Hayır, kat'iyyen! Yaptığımız, bir gazetede bize karşı yapılan hakarettimiz bir yazıya karşı en meşru bir müdafaadan ibarettir. Bu, tahkir edilmiş bir adamın müdafaasıdır ve güzel bir sanat yazısıdır da. Hakaret kasti yoktur. Yapılan hakaretlere cevaptır."

Sıra Şehir Tiyatrosu Müdürü ve bu sebeple de mecmua sahibi durumunda bulunan Emin Zeki Coşkun'a gelir. Coşkun, kendisine yöneltilen soruya şöyle cevap verir:

“Hamlet’in temsili sırasında Celâlettin Ezine tarafından yevmî gazetelerden birinde ağır bir hakarete maruz kaldık. Kendi organımızla, ana sanat hudutlarımızı aşmayacak tarzda bir cevap verildi. Daha doğrusu arkadaşım böyle cevap vermek mecburiyetinde kaldı, yazımızda ne hakaret, ne de hakaret kastı vardır.”

Ziyad Ebüzziya ve Cihat Baban da gazetelerinde neşrolunan makalelerin tenkit hudutları dâhilinde yazıldığını ve bunların bir hakaret teşkil etmediğini söylemişlerdir. Sorgulardan sonra davalara konu olan Celâlettin Ezine, Peyami Safa ve Muhsin Ertuğrul tarafından yazılan makaleler okunmuş, ardından başkan, maznunlara “tevsî-i hakikat” isteyip istemediklerini sormuştur. Maznunlar böyle bir arzuları olmadığı cevabını vermişlerdir.

Bu işlemlerin bitmesi üzerine Savcı Orhan Köni söz almış ve kelimeler üstünde ayrı ayrı durarak olayı kanunî bakımdan etraflı bir şekilde tahlil eden iddianamesini sunmuştur. Savcı; Selâmi İzzet, Selim Nüzhet, Sadun Galip ve Ulunay’ın bu münasebetle yazdıkları yazıları okur. Neticede bunlara dayanarak suçlulardan Muhsin Ertuğrul, Celalettin Ezine, Peyami Safa, Neyyire Ertuğrul, Emin Zeki Coşkun, Ziyad Ebüzziya ile Cihat Baban’ın hareketlerinin matbuat kanununun 27 inci maddesi delâletiyle Türk Ceza Kanununun 434 ve 482./2.nci maddelerine, Peyami Safa’nın hareketinin ise fiilinin taaddüdü itibarıyla aynı kanunun 80 inci maddesine uygun olduğunu söyler. Bunu müteakip “Ancak neşren hakaret suçunun vukuuna Celâlettin Ezine’nin sebebiyet vermiş olması dolayısıyla maznunlardan Muhsin Ertuğrul, Neyyire Ertuğrul ve Zeki Coşkun’un cezasının azaltılması için kanunun 485 inci maddesinin tatbikini isterim”, der. Ardından mahkeme başkanı, suçlulardan savunmalarını yapmalarını talep etmiş, Ezine’nin avukatı, savunmasını hazırlamak için mahkemeden mehil istemiştir. Bunun üzerine mahkeme davayı bir başka güne ertelemiştir.¹⁰

¹⁰ “Hamlet Davasına Dün Başlanıldı”, *Son Posta*, Sayı: 4061, 20 İkinci teşrin 1941, s.1,3

* *Son Posta*’nın bu sayısında okuyucuları bilgilendirmek üzere şöyle bir açıklama yer almıştır. “Türk Ceza Kanununun hakarete mütedair olan maddelerinden 482 inci madde suçlunun üç aya kadar hapis, 100 liraya kadar ağır para cezasına mahkûm edileceğini bildirmektedir. Bu maddenin ikinci bendi suç neşren işlenmişse, cezanın dört aya kadar hapis ve yüz elli liraya kadar ağır para cezasına yükseleceğini natık bulunmaktadır.

484 üncü madde de bundan evvelki maddelerde beyan olunan cürümlerin irtikabında kendisine tecavüz olunan kimsenin ismi sarahaten zikredilmemiş bile olsa eğer mahiyetinde

Bu karşılıklı davaların, toplumun büyük bir kesiminde büyük bir ilgi uyandırmış olması doğaldır. Bu bağlamda davanın seyrini takip etmek için iki bin kişiye yaklaşan yoğun bir kalabalık adliyenin önüne gelmiştir.¹¹

2.1. 2. İkinci Duruşmaya Dair

Hamlet piyesinin eleştirisi sebebiyle açılan davanın yargılama süreci sırasında mahkeme salonunun küçük olması nedeniyle birtakım eleştirilerle karşılaşılır. Bu duruma itiraz edilmesi üzerine davanın Asliye I. Ceza Mahkemesi yerine Ağır Ceza Mahkemesine naklinin yerinde olacağı bildirilmiştir.¹²

Yazar Celâlettin Ezine ile Şehir Tiyatroları rejisörü Muhsin Ertuğrul ve gene yazar Peyami Safa ile Muhsin Ertuğrul arasında karşılıklı hakaret davasıyla ilgili olarak, bir önceki yargılama sırasında tahkikatın genişletilmesi yönünde talep gelmeyince, savcı Orhan Köni, iddianamesini sunar.

Savcı, büyük bir halk kütlesi ve yüksek tahsil gençliği tarafından merakla takip edilen bu davanın yedi suçlusunu da hakaret fiiliyle ilgili bulmuş ve bazıları hakkında yasal hafifletici sebepler ileriye sürerek hepsinin cezalandırılmasını istemiştir. İddia makamının bu talebine karşı suçlu avukatları, 24 Birinci teşrin 1941 tarihindeki yargılamada müvekkillerini savunacaklarını bildirirler. Mahkeme heyetinin adliye binasına tahsis kılınan mahalden bir başka yere nakline kanunî ve idarî imkân görülemediğinden davaya yine Asliye I. Ceza Mahkemesi salonunda devam olunacaktır.¹³ Davayı izleyenler arasında Şehir Tiyatrosu sanatçıları, romancı Mevrure Sami, Necip Fazıl, muharrir Refi Cevad Ulunay ve tanınmış bazı gazetecilerin bulunduğu görülmüştür.

müddeinin şahsına matufiyetinde tereddüt edilmeyecek derecede karineler varsa ismi zikredilmiş gibi muamele olunacağı anlaşılmaktadır.

485 inci madde kendisine tecavüz olunan şahıs buna kendi haksız hareketiyle sebebiyet vermiş ise suçlunun cezasının 3'te birden, 3'te ikiye kadar azaltılacağını ifade etmektedir."

¹¹ "Hamlet Tenkidinden Çıkan Davalar Başladı", *Yeni Sabah*, Sayı: 1272, 20 Son teşrin 1941, s.1,3

¹² *Vatan* gazetesinin muharriri 20 İkinci teşrin 1941 Perşembe günü Savcı Hikmet Onat'a, öğrencilerin dileklerini iletmış ve ondan da şu bilgileri almıştır:

"Henüz ihtiyaca uygun bir adliye binamız olmamasından ve vatandaşların, kendilerinde alâka uyandıran davaları dinlemek için serbest ve rahat imkân bulamamalarından dolayı müteessirim. Üniversitelilerin böyle davaları dinlemeleri için elden gelen kolaylığı göstermeyi vazife bilirim. Fakat imkânsızlık dolayısıyla arzularının yerine gelmemesinden dolayı gücensinler, buna hepimizin kendileri kadar müteessir olduğumuzu takdir etsinler."

Öte yandan davanın ait olduğu mahkeme yerinden başka bir yerde görülmesine karar vermek savcılığın yetkisi dâhilinde değildir. Eğer Adliye Vekâleti bu işi eline alarak, davanın gelecek oturumlarının Eminönü Halkevi Salonu gibi müsait bir yere yapılmasına imkân hazırlarsa, hem üniversite gençleri, hem de diğer vatandaşlar çok memnun olacaklardır. Savcının görüşü de bu yoldadır. "Hamlet Müddeiumumisi Cevap Veriyor", *Vatan*, Sayı: 446,21 İkinci teşrin 1941, s.1

¹³ "Hamlet Davasına Bugün Devam Ediliyor", *Son Posta*, Sayı: 4065, 24 İkinci teşrin 1941, s.2

Oturumun açılmasının ardından ilk olarak Celâlettin Ezine'nin vekili Esat Mahmut Karakurt mahkemeye yazılı olarak verdiği uzun savunmasını şifahen de okumuştur. Karakurt savunmasında, *Türk Tiyatrosu* dergisinin 133. sayısında müvekkilinin *Hamlet* temsili münasebetiyle yazdığı bir makaleye cevaben kaleme alınmış bir yazı intişar ettiğini, bu yazının müvekkilini korkunç şekilde tahkir eder mahiyette olduğunu, bu hakaret karşısında adliyeye müracaat ettiklerini ve iddia makamının suçlunun görüşüne katılmasını yadırgadıklarını söyler.

Av. Esat Mahmut Karakurt, bundan sonra münekkidinin *Hamlet* hakkında yazdığı tenkit makalesinde hakaret veya hakaret kastı olmadığını, kimsenin "ne şerefine, ne onuruna, ne de şöhret ve vakarına" tecavüzde bulunulmadığını, yazıdaki gayenin memleketimizin ahlâk ve geleneklerine uygun tercüme ve telif eserler temsil edilmesi lazım gelen Şehir Tiyatrosu'nda henüz beş on senelik bir sanat hayatı olan genç sanatkârlarca, İngilizler ve Almanlar tarafından bile iyi oynanamayan *Hamlet* gibi beynelmilel eserler oynamanın doğru görülmediğini belirtmekten ibaret bulunduğunu beyan etmiştir.

Savunmasını teyit için gazetelerde çıkan birkaç yazıyı zikreden Av. Karakurt, bir önceki oturumda savcının iddiasında bahsi geçen *Hamlet* hakkındaki yazıların "sübut delili" olamayacağını iddia eder. Savcının bu yazıların sahiplerini tanımasını ister. Zira bunlardan Nusret Safa Coşkun, Şehir Tiyatrosu Müdürü ve *Türk Tiyatrosu* dergisinin sahibi Zeki Coşkun'un kardeşidir. *Vatan* gazetesinde tiyatro eleştirileri kaleme alan Sadun Galip, spor muharriridir. Selim Nüzhet Gerçek ise "maruf bir kütüphane memuru"dur. Bu kişilerin yazılarından alınan parçalarla, tarafsız olması gereken savcının görüşlerini desteklemesi son derece yanlıştır. Ayrıca bu üç eleştirmenin oyunu beğenmiş olması, Celâlettin Ezine'nin de beğenmesini gerektirmez.

Av. E. Mahmut Karakurt, savunmasının sonunda kendileri aleyhindeki davadan beraatlerini, Muhsin Ertuğrul, Neyyire Ertuğrul ve Zeki Coşkun'un ise neşren hakarettten dolayı tecziyelerini ve müvekkilinin uğradığı 5000 liralık manevî zararın suçlulardan müteselsilen alınmasına karar verilmesini talep etmiştir.

Av. E. M. Karakurt'un ardından Muhsin Ertuğrul'un vekili Nazmi Nuri Köksal mahkemede söz alarak ünlü rejisörü, şöyle savunmuştur:

"- Yüksek huzurunuzda temsil ettiğim Muhsin Ertuğrul, umumî hüviyeti itibariyle memlekette nadir tesadüf edilen dinamik bir kudrettir.

Bu kıymetli varlığı size lâıyıkıyla tarif ve izah edebilmek için onun edebî ve sanat kudretiyle birlikte umumun takdirini kazanan idare bilgisini arz etmek isterim: O, Türklerin yegâne tiyatrosunu cidden iftihar edecek şekilde ve intizam içinde beğenilecek tarzda hepimize sevdirmiş ve takdir etmiştir. 15 sene gece ve gündüz demeden yaratıcı dimağıyla tükenmeyen en çetin eserleri olgun bir anlayışla bize intikal ettirmiş hakiki heyecanıyla muhiti doldurmuştur. Yurdun sanat havasına bu derece hâkim olan Ertuğrul, bu şaheserle de yükselmiştir ki imrenmemek mümkün değildir.

Onunla beraber çalışanların bir üstat gibi ona tapınmaları; her gece eserini seyreden halkın coşkun tezahürleri, bu maruzatımın en sadık delilidir. Şöhret ve şerefın zirvesinde mütevazı yürüyen Ertuğrul, hasımları Celâlettin Ezine, Peyami Safa'nın dediğı gibi 'derebeyi', 'müstebit' bir tip değildir. Aksine olarak beraber çalıştığı sanatkârlar tarafından içten gelen kuvvetli bir sevgiye mazhar olmuştur. Mesai arkadaşları onun çalışma nizamını, sanat kabiliyetini, bilgi kuvvetini çok yakından tanıdıkları için ona hakikaten bağlıdırlar. Bunu bilmeyen Celâlettin Ezine, Peyami Safa ona 'derebeyi' demek gafletini göstermiştir.

Şu umumî izahlardan anlaşılacağı üzere isim zikredilmese bile; isnat, üstü kapalı geçiştirilmiş olsa bile yazılı tahkirlerin Ertuğrul'a matufiyetinde tereddüt edilmeyeceğini bütün Türk yurdunda bilmeyecek bir vatandaş yoktur. Binaenaleyh suçluların yazılarında Ertuğrul'un adı yazılmamış olması hakaretin ona atfedilemeyeceğı yolundaki iddiaları samimi olmayan bir müdafaadır.

Kanun vazı bu gibi kaçamaklı müdafaaları önlemek için ceza kanunumuza 484 üncü maddeyi vaz' etmek suretiyle fena niyetli kimselerin rücu yollarını kapamıştır."

Nazmi Nuri, Muhsin Ertuğrul'un beraatini, mukabil taraftaki suçluların ise özellikle Peyami Safa'nın müeccel mahkûmiyeti ve hakaretinin de tekerrürü nazarı itibara alınarak cezalandırılmalarını talep etmiştir. Bu cezalandırma talebi, bir hafta önceki yargılamada iddia makamının temas ettiği maddelere uygun bulunmaktadır.

Aynı mahkemede Peyami Safa'nın da savunması yapılmıştır. Safa'nın avukatı Reşat Kaynar, müvekkilinin bu konu etrafında yazdığı yazıların muhtevasının hakaret içermediğini, bu kurumun ıslahını arzulayan mahiyette olduğunu söylemiş ve kullandığı "derebeyi", "bu adam" gibi tabirlerin de hakaret içermediğini ileri sürmüştür. Bu sırada, dinleyiciler arasında bulunan Hukuk Fakültesi öğrencilerinden bir genç kız bayılmış, bu bayılmanın doğurduğu kaynaşma sırasında Celâlettin Ezine de kendisine fenalık geldiğini söyleyerek çık-

mak istemiştir. Hâkim bunun üzerine oturuma ara vermiş; fakat kalabalık yüzünden yargılamayı yeniden başlatmak mümkün olmadığından, duruşmayı 29 Teşrinievvel 1941 tarihine ertelemiştir.¹⁴

Hamlet temsili dediğimiz gibi olay olur. Bu temsil münasebetiyle bazı kişiler de olaya karışırlar. Bunların ilki Halit Fahri Ozansoy'dur. Onun bu olaya iki defa karıştığını söylemek gerekir. İlki yukarıda verdiğimiz ve önerilerle dolu

¹⁴ "Hamlet Davasında Dün Avukatlar Müdafaalarını Yaptılar", *Son Posta*, Sayı: 4066, 25 İkinci teşrin 1941. s.1,6

Mahkemeye basın mensupları büyük bir ilgi gösterirler. O güne ait basında mahkemede olup bitenlere ilişkin bilgiler vardır. Söz gelişi Nusret Safa Coşkun yazısında davayı izlemeye gelen dinleyici kalabalığından söz ederek, komiser ve polislerin davacı ve davalıları içeri sokmakta bir hayli zorlandıklarından bahseder. O kalabalıkta Celâlettin Ezine'nin son derece sıkıntı çektiğini, birkaç defa acı acı bağırarak zorunda kaldığını belirtir.

Öte yandan ilk söz kendisine verilen Celâlettin Ezine'nin avukatı Esat Mahmut'un savunma yaparkenki halini tasvir eder. Ona göre Esat Mahmut biraz mübalağalı jest ve mimiklerle savunmasını yapmış, zaman zaman hitabet kurallarına uyararak konuşmuş, arada sırada da heyecanla "vicdanımız" kelimesini kullanırken, elini göğsüne ve kalbine götürceği yerde alnını tutmuştur. Muhsin Ertuğrul'a çattığı yerlerde ise eğilmiş; rejisöre yan gözle bakarak kelimeleri, vurgulu bir şekilde telâffuz etmiştir. Buna karşılık Muhsin Ertuğrul da " dudaklarında müstezhi bir tebessüm" olduğu halde, sessizce dinlemiş, arada sırada bazı notlar almıştır.

Av. Esat Mahmut konuşmasında savcıya çatmaya başlayınca, mahkeme başkanı kendisini uyarıyor; savcı ise "Ben de cevap vereceğim, devam etsinler" demiştir. Celâlettin Ezine'nin avukatı Esat Mahmut da uzun bir savunma yaptıktan, bol bol ter döküp yerine oturduktan sonra Cihat Baban'a eğilerek, savunmasını nasıl bulduğunu sormuş; ondan da "güzel, güzel" diye beğendiğini ifade eden bir cevap almıştır. Sıra Muhsin Ertuğrul'un avukatı Nazmi Nuri'ye gelmiştir. Nazmi Nuri savunması sırasında yanında bulunan taraflardan biri konuşunca sinirlenmiş; mahkeme başkanı, konuşanları uyarmıştır. Bu defa Esat Mahmut, Nazmi Nuri, Peyami Safa'nın da içinde bulunduğu bir grup, "konuştun, konuşmadın" tartışmasına girmiş, bunun üzerine Savcı, "Şu hale bakın, burasını mektebe çevirdiler" demekten kendini alamamıştır.

Dinleyicilerden bir genç kızın bayıldığı bu duruşmada "tutun, kaldırın" gürültüleri arasında Şehir Tiyatrosu sanatçılarından Vasfi Rıza Zobu kendini bu hengâmenin ortasında bulmuştur. Birkaç kişi bayılanın o olduğu zannıyla Vasfi Rıza'yı dışarıya götürmeye kalkmış, ünlü oyuncu derdini zor anlatabilmiş, yakasını dinleyicilerin ellerinden güçlüklerle kurtarabilmiştir. Bu arada fenalaşan Celâlettin Ezine'nin geçebilmesi için Muhsin Ertuğrul'un yer verdiği, Ezine'nin de Neyyire Ertuğrul'u başıyla selâmladığı görülmüş, arkadan birisinin "Bunlar ne biçim davalı? Bir sarılıp öpüşmedikleri kaldı. Hani ya birbirlerine küfrettilerdi?" diye eleştiride bulunduğu işitilmiştir. Olayın mahkeme dışındaki boyutu ise tam bir komedidir. Yazar Nusret Safa adliye dışındaki bekleyenlerle arasında geçen konuşmayı şöyle nakletmektedir:

"Adliyeden çıkıyoruz. Kalabalığı gören biri yanuma sokuldu.:

Nedir bu kalabalık, ne oluyor?

Hamlet davası !..

Kim bu Hamlet yahu...

Danimarka prensi...

Peki Danimarka prensini biz muhakeme edebilir miyiz?

Niçin etmeyelim? Tepebaşında Şekspir'i öldürdüğü iddia edildiğinden muhakemesi bizde oluyor."

(Bk. Nusret Safa Coşkun, "Mahkemede Neler Gördük", *Son Posta*, Sayı: 4066, 25 İkinci teşrin 1941, s. 1,6)

olan yazısıdır. Diğeri de mahkeme safhaları sırasında *Son Posta* gazetesinin Yazı İşleri Müdürlüğü'ne gönderdiği yazıdır. Hamlet davasının ikinci duruşmasında Celâlettin Ezine'nin avukatı Esat Mahmut Karakurt, davasına delil getirirken olaya Ozansoy'un ismini karıştırmış ve vaktiyle Muhsin Ertuğrul'un bir odaya çekerek ona, mükemmel bir sopa attığını söylemiştir. Ozansoy da bu olayı açıklamak amacıyla gazeteye bir yazı¹⁵ göndererek okuyucuları bilgilendirmiş, basındaki yanlış anlamaların önüne geçmek istemiştir.

2.1.3. Üçüncü Duruşmaya Dair

Hamlet temsilinin tenkidinden doğan hakaret davalarının görülmesine 29 Kasım 1941 Cumartesi günü sabahleyin kalabalık bir seyirci grubuyla birlikte devam edilir. Yaşanan izdiham nedeniyle savcılık, bu önemli davanın daha geniş bir salonda yapılmasına karar vermiştir. Bu karar üzerine duruşmanın, I. Ağır Ceza Mahkemesi'ne alındığı bildirilir. Yargılama başlar başlamaz söz evvelâ Peyami Safa'nın avukatı Reşat Kaynar'a verilir. Av. Kaynar, geçen oturumda genç bir kızın bayılması dolayısıyla yarıda kalan savunmasını bitirerek, Peyami Safa'nın yazmış olduğu yazılarda hiçbir kasfî hakaret unsuru olmadığını söylemiş ve müvekkilinin beraatini istemiştir.

Bundan sonra Savcı Yardımcısı Orhan Köni söz alarak, geçen oturumda Celâlettin Ezine'nin Vekili Esat Mahmut Karakurt tarafından yapılan savunmada

¹⁵ "Hamlet Dedikodularına Şair Halit Fahri Ozansoy da Karışıyor", *Son Posta*, Sayı: 4069, 28 İkinci teşrin 1941, s.1,5 Ozansoy, yazısında kısaca şunları söylemektedir:

"...O zamanki gazete koleksiyonları karıştırılırsa ve bilhassa benim Cumhuriyet gazetesindeki sözlerim okunursa, anlaşılabilirdi, hâdise bu kadar fecî bir şekil almamıştır. Muhsin yalnız boğazımı tutmuş ve küfür etmiştir. Davam üzerine mahkemede bu hareketini hatırlamadığını söylemiş ve 'bilhassa Halit Fahri'ye karşı böyle bir harekette bulunamam' demiştir. Ben de bu sözleri tarziye olarak kabul ettiğimden ve bu iki şahidin ifadeleri de mahkemece kâfi görülmediğinden, dava, Muhsin'in beraatıyla neticelenmiştir. Hakikati tenvir namuna, istemeyerek, bu tavzihi yapmaya lüzum görüyorum. Zira, öyle hissediyorum ki, hadisenin o zamanki safahatını bilmeyenler veya unutmuş olanlar, benim mükemmel bir dayak yediğim halde el'an bu dayağı hatırladıkça, nasıl olup da tüylerim ürpermediğine şaşacaklardır. Hakikatte ise dayak yememişimdir; soğukkanlılığım hâdisenin büyümesine mâni olmuşumdur. Demek ki, olmak ihtimali olan bir hâdise ile olmamış bir hâdise arasında fark vardır. İşte bu son satırlarımla bunu belirtmek mecburiyetini duyuyorum.

Bu münasebetle şunu da kaydedeyim. Peyami Safa'nın bir avukatı, Peyami'nin bir yazısındaki hakaret isnadını da 'mizahdır' kaydıyla geçiştirmek istiyor. O mizah olduğu iddia edilen yazıda, Peyami Safa beni de bir perdelik fantezisine bir şahıs olarak almakta ve 'Muhsin beni dövdüğü halde ben sanat âşığıyım' tarzında sözlerle beni hüngür hüngür ağlatmaktadır. Böyle mizaha pek aklım ermez. Bunun için bu davada, gönlüm isteseydi, benim de bulunma pek hayret etmemek lâzımdı. Çünkü Peyami'nin bu soğuk ve uydurma fantezisi de mizah çerçevesini aşmış kaba bir taarruzdan başka bir şey değildir. Bunu da bu satırlarla belirtmeyi, onunla, her zamanki gibi düşüncesiz ve zarafetsiz mizahından dolayı mahkemeye düşmeğe tercih ettiğimi bildiririm.

Hürmetlerimle bu yazımın yarınki nüshanızda dercini rica etmekteyim."

iddia makamına bazı tarizlerde bulunulduğunu ve buna cevap vereceğini söyler:

“Geçen celsede suçlulardan Celâlettin Ezine’nin vekili Esat Mahmut Karakurt, iddia makamına tarizlerde bulundu. Bu tarizlerini bağıra bağıra yaptı. Maksat ve zamirini anlatmamdan hayret edici bir yolda yürüyerek sözler sarf ettiler. Ve sonra dediler ki, müddeiumumî, Nusret Safa gibi tiyatro müdürünün kardeşi, Sadun Galip gibi hayatını spor sahalarında geçirmiş bir spor muharriri, Selim Nüzhet gibi bir kütüphane memurunun yazılarından parçalar alıyor ve bizi suçlu vaziyetine sokuyor. İnsanın böyle bir hüküm vermesi için cesur olması lazımdır, dediler. Avukat Karakurt’un yazılarını aldığımız münekkitlere dil uzatmağa hakkı yoktur. Yine muhterem avukat, Sadun Galip’e tiyatro tenkidi yapan spor muharriri diyor. Diğerine de kütüphane memuru demek çok ağırdır. Tiyatro münekkidi olmak için ne olmak lâzımdır? Söylemiyor. Biz Selâmi İzzet’ten de parçalar aldık. Bundan hiç bahsetmediler. Suçluların tecziyesini istemek cesarete mi mütevakkıftır.

Bizi bu müddeiumumiliğe karşı söyleten bizim 485 inci maddenin tatbikini isteyişimdir. Karakurt aleyhinde dava açtık. Hakkında takibat yapılması için müddeiumumiliğe müracaat ettik.”

Esat Mahmut Karakurt, savcının bu sözleri üzerine müvekkilini savunur:

“- Muhterem iddia makamına karşı tarizlerde bulunmuş değilim. Bunu reddederim. Ben, fecî bir şekilde hakarete uğramış muzdarip bir vatandaşın ızdırabını dindirmek ve hakaret edenlerden hesap sormak üzere huzurunuzda müdafaada bulunuyorum. Ve bu müdafaamı yaparken kanunun bahsettiği salâhiyeti kullanarak müvekkilimin fecî bir tarza hakarete uğradığını ispat vazifemdir.”

Meşhur hukukçu Esat Mahmut Karakurt, savcının hakkında takibat yapılması yönündeki talebini doğru bulmaz ve mahkeme heyetinden bu talebin dikate alınmamasını ister. Bu kez Muhsin Ertuğrul’un vekili Nazmi Nuri, Esat Mahmut’tan sonra söz alarak şöyle bir itirazda bulunur:

“Vekil Bey müdafaalarını yaparken müvekkilim tarafından saf ve istimal edilmeyen kelimeleri söylediler. Yazımızda hayasız ve namussuz kelimeleri yoktur. Huzurlarınızda söylenen bu elfaz-ı tahrikiyye müvekkilimin ifadesi değildir. Esasen bu sözleri sarfa müvekkilimin terbiyesi müsait değildir.”

Bundan sonra savunma sırası Peyami Safa’ya gelir. Safa, yarım saatten fazla süren savunmasını üç nokta üzerinde toplar. Yazılarını hakaret kastıyla

değil, Şehir Tiyatrosunun ıslah ve inkişafı için yazdığını söyledikten sonra; “İddia makamı, hepsi bizimle aynı fikirde olan bütün bu yazıları ya görmemiş yahut da gördüğü halde kasten görmemezlikten gelmiştir” şeklinde konuşur. Bunları savcılığın görmemesinin imkânsız olduğunu; çünkü savcılığın emrinde bir matbuat bürosu bulunduğunu, gördüğü halde bunları deliller arasına almamakla yüksek iddia makamının mahkemeyi yanlış yola sevk ettiğini ileri sürer.

Ayrıca Peyami Safa, “Sayın Hâkim” diyerek başladığı ifadesinde, Muhsin Ertuğrul’la hiçbir geçmişi olmadığını, aksine onunla her temasının dürüst ve samimi bir münasebet çerçevesinde geçtiğini, oynadığı bazı piyeslerde onu övdüğünü, ömründe bir kere dahi kendi arzusuyla semtine bile uğramadığını, ne Darülbedayi’de, ne Şehir Tiyatrosu’nda hiçbir eserinin oynanmasını istemediğini belirtir. Onun sahnemize aktör olarak tiyatro tarihimize geçecek büyük hizmetleri bulunduğunu fakat rejisör olarak Prof. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun yazdığı gibi, Türk sahnesinin millî ihtiyaçlarını karşılamadığını, Türk tiyatrosuna getirdiği söylenen disipline de inanmadığını, hiçbir halef yetiştirmediğini, tam aksine sayılı kabiliyetleri sahnemizden uzaklaştırdığını ifade eder.

Ünlü romancı, onun da yardımıyla Şehir Tiyatrosunun medenî bir kurum haline getirilmesini ister. Bunun için de ıslahata ihtiyaç vardır. Gerçekten de bu davadan çok daha evvel Muhsin Ertuğrul’un sanat kabiliyetlerini hatırlatarak, bu ıslah zarureti hakkındaki fikirlerini kaleme aldığını, yazdığı bütün yazılarında bir tek amacın bulunduğunu, bunun da Şehir Tiyatrosunun ıslahından başka bir şey olmadığını bildirir. Eleştirilerinde hiçbir suçlama ve hakarete yer vermediğini söyleyerek mahkemeden beraatini talep eder.

Savunma sırası gelen Ziyad Ebüzziya da suçsuz olduğunu söyledikten sonra Cihat Baban’ın savunmasına geçilir. O da uzun uzun savunmada bulunur ve sözlerinin arasında şu ifadelere yer verir:

“Ahmet’in Mehmet’in beğendiği piyesi, Celâlettin Ezine’nin beğenmediğini söylemek ve bu suretle kastını ispat etmeğe kalkmak, muhakeme silsilelerini esassız temellere istinat ettirerek yanlış bir hükme varmaktadır. Hâkim Beyefendi! Bu yanlış düşünce oyununa da 26 asırdan beri bütün filozof ve mantıkçılar safsata ismini vermektedirler.”

Cihat Baban uzun açıklamasını şöyle tamamlamıştır:

“-Muhterem mahkemenin hakikati kanun ölçüsüyle sempati ve safsataları ayıracağına büyük itimadımız vardır. Onun için, gene muhterem mahkemenin evvelâ tenkide tahammül edemeyenlere medenî bir müsamahasızlık dersi vereceğinden, fikir ve kanaatleri, küfür hırılıtları arasında boğmak isteyecek olanlara bir ibret dersi teşkil edecek surette hakkımızda beraat kararına varacağından emin bulunuyoruz.”

Sanat çevreleri, Muhsin Ertuğrul’un savunmasına çok önem verir ve bu savunmayı sabırsızlıkla bekler. Muhsin Ertuğrul da, Hamlet davasında 29 Kasım 1941 Cumartesi günkü yargılama esnasında büyük bir heyecanla şunları söylemiştir:

“Bay Celâlettin Ezine’nin vekili müdafaasında aynen, ‘Biri Nusret Safa gibi suçluların biraderi, biri hayatını stadyumda geçirmiş bir spor muharriri ve Selim Nüzhet gibi de maruf kütüphane memurundan aldığı parçalarla ispata çalışıyor’ diyerek bu zevatın tenkit yazmak için bîtaraf ve salâhiyetli olmamaları ve telif tiyatro eserleri olan Celâlettin Ezine’nin biricik mütehassıs addedileceğini ileri sürdü. Bu suretle tenkit yazılarında bîtaraflığın ve ihtisasın esas olduğunu kabul etti. Evvelâ bu nokta üzerinde durmak ve bu sıfatları davaya sebebiyet veren Celâlettin Ezine’nin şahsında ve yazısında aramak lâzım.

Ben Celâlettin Ezine’yi ticaret âleminde müseccel bir yazıhanede Musevî bir bankerin ortağı olarak faizcilik ederken tanıdım, uzun seneler kendisi de bu işte, bu meslekte kaldı. Bu bakımdan sanat meselelerinde kalem oynatmağa ve söz söylemeğe salâhiyetli olduğunu kabulde mazurum. Hele bir tek neşredilmiş romanı olduğunu bilmiyorum.

Günün birinde Celâlettin Ezine, şöhret merakına düştü ve basamak olarak Şehir Tiyatrosunu hatırlamış olacak ki elinde bir piyesle bana geldi. Piyesinin o aralık hazırlamakta olduğum bir ecnebi eserini her bakımdan hatırlattığını söylediğim zaman Celâlettin Ezine, bu ecnebi piyesinin temsilinden vazgeçmemi istedi. Tercüme ettirmiş, hazırlatmışım. Oynatmağa mecburdum. Nitekim evvelâ eserin aslı, sonra da Celâlettin Ezine’ninki oynandı. Birincisini seve seve seyreden halk ikincisine rağbet etmedi ve dostumuz Celâlettin Ezine o günden beri düşmanımız oldu.”

Muhsin Ertuğrul, Celâlettin Ezine’nin kendi şahsına olan iğbirarından Hamlet’in temsilini yere batırdığını söyledikten sonra konuşmasını sürdürür:

“Celâlettin Ezine yazısında ‘Shakespeare’in oğlu Hamlet Tepebaşı’nda katledildi’ cümlesini temsil tarihinden iki hafta evvel tasarladığını itiraf ediyor.

Onun bu itirafı tiyatroya hangi maksatla geldiğinin ve temsil ne kadar muvafak olursa olsun bu güzel bulduğu cümleye feda edileceğinin başlıca delilidir. Bu itirafı evvelden tasarlanmış ve kararlaştırılmış muayyen bir suikastı ele veren sadık bir muhbir telâkki edilmelidir.”

Muhsin Ertuğrul, Celâlettin Ezine'nin büyük gayretlerle meydana gelen eseri öldürmek istediğini ve bu ölüm yükünü Şehir Tiyatrosuna yüklemeye çalıştığını söyledikten ve tiyatroyu savunmanın kendisine ait olduğunu bildirdikten sonra şöyle der:

“- Yazımda belki bazı sert kelime ve cümlelere tesadüf edilebilir. Fakat bunlar durup dururken birini tahkir etmek, birine kasten hakarete bulunmak için değildir. Bunlar asil bir sanat cümlesinin himayesi içinde yanarken, bin bir müşkül içinde kıvrılırken, haksız bir tarize ve müteammim bir suikasta uğrayan adamın çıkardığı acı istimdat ve müdafaa sesleridir.”

Bundan sonra Muhsin Ertuğrul, Şehir Tiyatrosunun Hamlet için yaptığı dekorun Amerika'da bile beğenildiğini söylemiş ve Ezine'nin eski bir gayza kapılarak tiyatroyu ve halkı tahkir ettiğini anlatmıştır. Ezine'nin vekili, *Hamlet*'in elli defa oynanmasını küçümsediğini, oysa daha on beş yıl önce bir piyesin üst üste üç defa bile oynanmadığını belirterek, halktaki sanat bilincinin giderek yükseldiğini söyler. Onun yirmi beş yıl önce Reinhardt tiyatrosunda beğendiği Hamlet temsilinin ise dört milyonluk şehirde ancak otuz bir defa oynandığını hatırlatır.

Muhsin Ertuğrul savunmasında Peyami Safa'nın “Tiyatromuzun Hali Ne Olacak?” başlığı ile yazdığı edebî fıkra, Hamlet'i canlandıran genç kabiliyet aktör Talat Artemel'i “ hışır sesli”, “tahta yapılı” diye nitelendirmesini “ dünya matbuatında hiçbir sanatkâra, hiçbir muharririn reva görmediği ve eşine bir daha ratlanmamış” bir hakaret sayar. Ünlü rejisör daha sonra Peyami Safa'nın ikinci yazısında Vali ve Belediye Reisi'ne hitaben yayınladığı “Şehir Tiyatrosu Nasıl Islah Edilir?” başlıklı mektubuna geçer. *Fatih- Harbiye* yazarının şahsına yönelik ithamlarına cevap verir. “Dilediği gibi rol almak”, “para aldığı halde sahneye çıkmamak” gibi suçlamaları reddeder. Böyle bir durumun olmadığını bildirir. Ara sıra sahneye çıkıyorsa, bunu sırf şahsî sanat susuzluğunu gidermek amacıyla yaptığını söyler.

Peyami Safa'nın amacının Şehir Tiyatrosunu on beş yıldır başarıdan başarıya koşturan bir kişiyi yani kendisini hedef aldığını, kamu oyu önünde küçük düşürdüğünü, Şehir Tiyatrosunun ıslahından bahsederek gerçek niyetini gizlediğini, onun “ıslah teşebbüsünün esasını komiteler kurmak, kendini ve arka-

daşlarını kayırmak, huzur hakkı almak gibi şahsî ve hasis menfaatler olduğunu” vurgular. Safa’nın yalanlar, isnatlar, iftiralar ile şahsiyetini, haysiyetini zedelemek istediğini, bütün makalenin hedefinde şahsının bulunduğunu, bunun için de ceza kanununun hükümlerine göre, Peyami Safa ile gazete sahibi ve neşriyat müdürünün cezalandırılmasını istediğini belirtir.¹⁶

Muhsin Ertuğrul’u müteakip kendisine söz verilen, Neyyire Ertuğrul, ilâve edecek bir şeyi olmadığını söyleyerek beraatini istemiştir. Sanatçı Neyyire Ertuğrul’un ardından Zeki Coşkun’un savunmasına geçilmiştir:

“-Dram tiyatromuzda Hamlet’in temsili münasebetiyle Celalettin Ezine’nin Tasvir-i Efkâr gazetesinde çıkan bir yazısıyla çok ağır ve haksız bir hücumu maruz kaldık. Temsilden on gün evvel tasarlanıp gerek müesseseye, gerek sayın arkadaşım Muhsin Ertuğrul’a karşı yapılan bu hücumu hazırlayan âmillerin kökleri de bir iki sene evveline kadar uzanır; muhtelif hadiseler ancak birtakım sebeplerin tezahürü şeklinde tecelli eden bu hücumu besler.

İşaret etmeme bilhassa müsaadenizi rica ederim ki bizim hakkımızda yapılan tenkitleri her zaman memnuniyetle karşılamaktayız. Sanatkâr arkadaşlarımız bu tenkitlerden çok faydalandıkları da görülmüştür. Ancak biz her sanat eserine karşı yapıldığı gibi terakki bekleriz, imha değil.

Keskin kılıç kullananların yanlış hamlelerden sakınmaları lâzımdır. Sayın muharrir maalesef bu hataya düşmüştür. Kalemimi tabanca, fikrini kurşun haline getirerek bu eseri ve müesseseyi vurmağa kalkmıştır.”

Celâlettin Ezine’nin bu yazısındaki halet-i ruhiyeyi işaret eden Şehir Tiyatrosu Müdürü münekkidin suinîyetle hareket ettiğini ileri sürerek *Hamlet*’in Şehir Tiyatrosu’nda temsilinin bir sanat hadisesi olduğunu ve halkın gösterdiği rağbeti tebarüz ettirmiş, Celalettin Ezine’den “aferin” almanın halkın alâkasını çekmekten çok daha kolay olduğunu söylemiştir.

Emin Zeki Coşkun, Muhsin Ertuğrul’un feragatkârane çalışmasını; aktörlükten ayrıca para almadığını, müessesenin iddia edildiği gibi ıslaha muhtaç olmadığını bilhassa belirtmiş ve Esat Mahmut Karakurt’un, münekkit Nusret Safa Coşkun’un kardeşi olduğu için tarafsız olamayacağı iddiasına cevap verecek sözlerini beraat talebiyle bitirmiştir.¹⁷

¹⁶ “Muhsin’in Müdafaası”, *Vatan*, Sayı: 454, 29 İkinci teşrin 1941, s.4

¹⁷ “Hamlet Davası Üçüncü ve En Hararetili Duruşma Dün Oldu”, *Son Posta*, Sayı. 4071, 30 İkinci teşrin 1941, s.1,6

Savunmalar bitince duruşma sona ermiş; Muhsin Ertuğrul ve Zeki Coşkun'un savunmalarını yazılı bir şekilde vermeleri ve tetkiklerin karara bağlanması için yargılama, 3 Aralık 1941 Çarşamba günü saat 10.00'a bırakılmıştır.(Onan, 1941:1-2)

Sonuç olarak diyebiliriz ki sanat ve adliye tarihimizin önemli olaylarından birisi sayılan Hamlet davasının üçüncü ve en heyecanlı duruşması, bu 29 İkinci teşrin 1941 Cumartesi günkü duruşmadır. Bir önceki yargılamada olduğu gibi; aydın, gazeteci, üniversiteli ve halktan oluşan görülmemiş bir kalabalık, adliye koridorlarını doldurmuş, içeriye giremeyenler ise adliye girişinde beklemek zorunda kalmışlardır. Ağır Ceza Salonu'nda gazeteciler, Şehir Tiyatrosu artistleri, hukukçular ve dinleyicilere mahsus yerler ayrılmış olduğundan bu üçüncü duruşma büyük bir intizam ve sükûnet içinde cereyan etmiş ve aralıksız iki buçuk saat sürmüştür.¹⁸

Bu arada Peyami Safa, basında kendisi hakkında çıkan haberleri de yalanlamaya çalışır. Özellikle o sıralarda basında yer alan ve Şehir Tiyatrosu artistlerinden Neyyire Neyir'den kaynaklanan bir söylentiye açıklık getirir. Neyyire Neyir'e göre Safa, vaktiyle *Kamelyalı Kadın* piyesine fesle çıktığı için Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır. Bu olay onda infial yaratmış ve Darülbedayi'e hınc beslemesine yol açmıştır. Romancı ise Darülbedayi sahnesine aktör olarak çıkmadığını, bunun bir latife konusu olarak anlatmaktan zevk aldığı bir hikâye olduğunu belirtmiştir.¹⁹

Bilindiği üzere Celâlettin Ezine'nin avukatı olan Esat Mahmut Karakurt, müvekkilini savunurken, Nusret Safa, Selim Nüzhet, Sadun Galip Savcı gibi eleştirmenlerin yazılarının delil olamayacağını, bu eleştirmenlerin yanlı davrandığını, Sadun Galip'in spor muharriri olarak yazdıklarının bir değer ifade etmediğini, çünkü bir spor muharririnin tiyatro eleştirisi yazamayacağını ileri sürmüştür. Bu konudaki fikrini soran basın mensubuna Sadun Galip Savcı görüşlerini açıklamış ve onun davranışını hoş gördüğünü bildirmiştir. Ayrıca Karakurt'un, yazısının herhangi bir yönü hakkında olumlu bir görüş belirtmekten kaçındığını vurgulamıştır.²⁰

¹⁸ "Hamlet" Davasına Bugün Ağır Ceza Salonunda Bakılacak", *Son Posta*, Sayı: 4070, 29 İkinci teşrin 1941, s.2

¹⁹ Bk. "Peyami Safa Cevap Veriyor", *Vatan*, Sayı: 451, 26 İkinci teşrin 1941, s.1,3

²⁰ M., P., "Hamlet Yine Hamlet, Hep Hamlet", *Vatan*, Sayı: 451, 26 İkinci teşrin 1941, s.1,3 (Sadun Galip Savcı, aynı cevabında yirmi seneyi bulan gazetecilik hayatında ilkin tiyatro konulu yazılar yazdığını, daha sonra, Karakurt'un okuduğu hukuk kitaplarıyla karşılaştırılmayacak kadar çok tiyatro eseri okuduğunu, seyrettiği tiyatro heyeti ve temsillerinin onun vekâletini aldığı müşterilerden çok fazla olduğunu da söyler.)

3.1. Hamlet Davasında Bilirkişi ve Bilirkişi Raporuna Yönelik Eleştiriler

Hamlet davasında şikâyetçi olunan yazılarda suç unsuru olup olmadığı konusu mahkemeyi bir hayli uğraştırmıştır. Taraflar farklı iddialarda bulunmuş ve birbirlerini suçlamışlardır. Celâlettin Ezine, Peyami Safa, Şehir Tiyatrosu rejisörü Muhsin Ertuğrul, yazılarında hakaret unsuruna yer vermediklerini belirtmişlerdir.

Bu konu mahkemece de iyice araştırılmıştır. Bunun için gazete sütunlarını günlerce işgal eden Hamlet davasına bir önceki oturumda son savunmalar da yapıp bitmiş olduğundan “ karar tefhimi” için 3 Aralık 1941 Çarşamba günü yeniden başlanır. Taraflar yerini aldıktan sonra saat 11.00’de mahkeme başkanı oturumu açar. Kamuoyu mahkemenin vereceği kararı büyük bir merakla beklemekte olduğundan daha sabahın erken saatlerinden itibaren adliye girişi ve adliye koridorları büyük bir kalabalıkla dolar. Kalabalık arasında Şehir Tiyatrosu’ndan, edebiyat ve matbuat âleminde birçok tanınmış şahsiyetler göze çarpmıştır. Oturum açılınca hemen “karar tefhim” olunur. Fakat bu tahmin edildiği ve beklendiği gibi nihaî karar değildir. Mahkeme, tarafların karşılıklı tenkit mahiyetinde olduğunu iddia ettikleri yazıların bilirkişiyeye incelettilmesini lüzumlu görmüş ve bir heyetin seçilmesi için İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü’nden buna yetkili profesörlerin adlarını istemeğe karar vermiştir.²¹ Başkan Cemil Güzey, yazılan yazıların bir eleştiri ve bir eleştiriye cevap mahiyetinde görüldüğünü, fakat bunlarda hakaret unsurunun olup olmadığını tetkiki için bilirkişiden yararlanmak istediklerini söylemiş ve bu düşünceyle duruşmayı 10 Aralık 1941 Çarşamba günü saat 11.00’e ertelemiştir.²²

10 Aralık 1941 Çarşamba günü oturumun açılmasını müteakip üniversite rektörlüğünce bilirkişi sıfatıyla isimleri mahkemeye bildirilen Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Ordinaryüs Profesör Sıddık Sami Onar, Edebiyat Fakültesi Türk Edebiyatı Tarihi Profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar ve Edebiyat Fakültesi Alman Edebiyatı Doçenti Burhanettin Batıman mahkeme huzuruna davet edilirdiler.

Bundan sonra hâkim, maznunlara bilirkişi seçilen kişiler hakkında bir itirazları olup olmadığını sormuş, ilk olarak söz alan Peyami Safa şunları söylemiştir:

²¹ “Hamlet Davasının Kararı Verilemedi”, *Son Posta*, Sayı: 4075, 4 Birinci kânun 1941, s.1,6

²² “Hamlet Davası”, *Vatan*, Sayı: 459, 4 Aralık 1941, s.4

“Şüphe yok ki, ehl-i vukuf seçilecek olan bu üç şahıs da memleket edebiyat ve fikriyatını temsil eden değerli kimselerdendir. Fakat rapor verildikten sonra fikrimizi beyan edeceğimize göre, rapor ve şahısları hakkında itiraz hakkının mahfuz kalmasını isterim.”

Celâlettin Ezine'nin vekili Av. Esat Mahmut Karakurt da, bilirkişilerden oluşan heyet hakkındaki itimadını bildirdikten sonra:

“-Müvekkilimin yazısı Edebiyat Fakültesi tarafından yapılan Hamlet terçümesine de şiddetle hücum mahiyetindedir. Ehlivukuf arasında ise Edebiyat Fakültesi'nde iki kişi var” demiş ve bu noktada itiraz beyanı için verilecek raporu bekleyeceğini bildirmiştir.²³ Karakurt, bu yargılamada, *Hamlet*'in İngiliz edebiyatından çeviri olduğunu, bilirkişi arasında ise İngiliz edebiyatı ile uğraşan ilgililerden kimse bulunmadığını da hatırlatmıştır. Savcı Orhan Köni de, Av. Nazmi Nuri de bilirkişiden bazı taleplerde bulunmuşlar ve sonunda mahkeme bu üç öğretim üyesini bilirkişi seçerek incelemenin yapılabilmesi için duruşmayı bir başka güne ertelemiştir.²⁴

Halkın büyük bir ilgiyle izlediği Hamlet davasına Asliye I. Ceza Mahkemesi'nde 17 Birinci kânun 1941 Perşembe günü tekrar bakılır. Mahkemenin cereyan ettiği I. Ağır Ceza Mahkemesi Salonu heyecanlı ve şiddetli münakaşalara sahne olmuş ve dava önemli safhalar arz etmiştir.

Oturumun açılmasını müteakip, bilirkişi heyeti tarafından karşılıklı tenkit mahiyetinde olduğu iddia olunan yazılar üzerindeki inceleme sonucunda varılan kararları bildiren rapor okunmuştur. Raporda davaya konu olan yazılardan Celâlettin Ezine tarafından yazılan makalenin müstehzi ve tahrik edici cümleleri ihtiva etmekle beraber bir tenkitten ibaret olup, Muhsin Ertuğrul'un şahsını tahkir eder mahiyette bulunmadığı, Muhsin Ertuğrul'un yazısı ise tenkide cevap teşkil etmekle birlikte, edebî ve ilmî bir tenkitten caiz olmayan cümleleri ihtiva ettiği belirtilmiştir. Ancak Muhsin Ertuğrul tarafından yazılan yazının ölçsüz bir tenkitten dolayı duyulan teessür ve bunun doğurduğu ruhî bir haletle yazıldığı ilâve edilmiştir.

Peyami Safa tarafından yazılan yazılara gelince; bunlardan birinci makale ile Şehir Tiyatrosunun idarî teşkilâtına temas eden, ikincisinin birer tenkit olmakla beraber, tenkit hudutlarını aşarak Muhsin Ertuğrul'un vakar ve haysiyetine hakaret teşkil ettiği, üçüncü yazının ise sadece mizahî bir mahiyet taşıdığı

²³ “Hamlet” Davasına Dün Devam Edildi”, *Son Posta*, Sayı: 4081, 11 Birinci kânun 1941, s.1,3

²⁴ “Hamlet Davasına Bu Sabah Devam Edildi”, *Son Telgraf*, Sayı: 1709, 10 Birinci kânun 1941, s.1,3

bildirilmiştir. Raporda Peyami Safa ile vekilinin Şehir Tiyatrosu dergisinde çıkan bir yazı münasebetiyle sordukları bir soruya cevaben, “jurnalcilik” kelimesinin hakaret teşkil ettiği; bir başka soruya cevaben de tiyatronun edebiyatın bir nevi olmasına rağmen, her muharririn buna vâkîf olamayacağı zikredilmiştir.

Rapor okunduktan sonra, hâkim taraflara rapor hakkında bir diyecekleri olup olmadığını sormuştur. İlk olarak söz alan Peyami Safa, özetle şöyle konuşmuştur:

“Mevzuumuz tiyatrodur. Hâlbuki ehlivukuf heyeti arasında tiyatroya mensup bir zat yoktur. Edebiyata vâkîf olmak, tiyatrodan anlamak demek değildir. Sonra, ehlivukuf raporunda yazılarımda hakaret kastı olup olmadığına dair sorduğumuz suale de cevap yok. Bu cihete hiç dokunulmamış. Bu bakımdan da rapor noksandır.”

Daha sonra söz alan Celâlettin Ezine, “Raporu aynen kabul ediyorum” demiş, vekili Esat Mahmut Karakurt da müvekkilinin görüşüne katılmıştır. Peyami Safa’nın vekili Reşat Kaynar ise, rapora müvekkilinin temas ettiği noktalarından itiraz ettikten sonra, Peyami Safa’nın mukabil taraf aleyhine hakkında jurnalcı denilmesinden dolayı dava açtıklarını ama savcılıkça takipsizlik kararı verilmesiyle Kocaeli Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığına baş vurduklarını, savcılığın bu kararına itiraz ettiklerini söylemiş ve “Şayet orası lehimizde karar verirse bu dava ile o davanın ve artist Talât tarafından aleyhimize açılan davanın tevhidî lâzım gelir” demiştir.

Bu arada Esat Mahmut Karakurt’un tekrar söz aldığı görülmüştür. Karakurt, raporun bazı noktalarına itiraz etmiş, bazı tartışmalardan sonra iddia makamı rapora katılmıştır. Cihat Baban ise rapor etrafında fikirlerini söyleyebilmesi ve itiraz edebilmesi için mehil istemiş, mahkeme, davaların birleştirilmesini reddetmiş ve Cihat Baban’a istediği mehili vermiş,²⁵ bunun için de mahkemeyi 24 Kânunuevvel 1941 Perşembe gününe ertelemiştir.²⁶

Söz konusu tarihteki davada, *Tasvir-i Efkar* gazetesi Yazı İşleri Müdürü Cihat Baban, hazırladığı itiraz dilekçesini mahkeme heyetine verir. Cihat Baban burada, bilirkişi raporunun tam dokuz noktadan eksik ve çelişkili olduğunu ileri sürmüş, yeni bir bilirkişi heyeti oluşturulmasını istemiştir. Bundan sonra Celâlettin Ezine’nin vekili Av. Esat Mahmut Karakurt söz almış ve geçen celse-

²⁵ “Hamlet Davası”, *Son Posta*, sayı: 4088, 18 Birinci kânun 1941, s.1,6

²⁶ “Vukuf Ehlinin Raporu Okundu”, *Akşam*, Sayı:8319, 18 Kânunuevvel 1941, s.3

de savcının bilirkişi raporunu kabul etmesi ile vaziyetin değiştiğini bildirerek şöyle demiştir:

“- Müddeiumumî ilk iddiasında bizim ve Muhsin’in yazılarını hakaretâmiz görmüş ve her ikimizin cezalandırılmamızı ancak, Muhsin’in tahrike uğraması dolayısıyla cezasının ıskatını istemişti. Raporda bizim yazının hakaret maksadıyla yazılmadığı, Muhsin’in yazısının hakaret dolu bulunduğu ve bu raporu da müddeiumumînin kabul etmiş olduğuna göre müddeiumumînin iddiasının kıymeti kalmamıştır. Böylece kanaatini değiştiren müddeiumumînin yeni bir iddia yapması ve bizim beraatimizle Ertuğrul Muhsin’in cezalandırılmasını istemesi lâzımdır.”

Buna karşı Orhan Köni şu cevabı vermiştir:

“- Makamımız, ehli vukuf raporunu kabul etmemiş, ancak, rapora vaki itirazlar doğru değildir.”

Bunun üzerine mahkeme, kısa bir müzakereye çekilmiş ve bu nokta hakkındaki iddiaları reddederek, takdirin mahkemeye ait olduğuna, tarafların iddia ve müdafaalarını yapmalarına karar vermiştir. İlk olarak Av. Nazmi Nuri söz almış, raporun mahkemeyi aydınlayabileceğini ama karara karışamayacağını ifade etmiştir. Av. Reşat Kaynar ise Talât Artemel- Peyami Safa davasının bu davalarla birleştirilmesinde ısrar etmiş, ayrıca, Peyami Safa tarafından Muhsin Ertuğrul için yazılanlar hususunda kendilerine ispat hakkı verilmesini istemiştir.²⁷ Sonuçta mahkeme, Cihat Baban’ın esas hakkında savunmasını yapması için yargılamayı bir başka güne bırakmıştır.²⁸

Peyami Safa ise söz konusu yargılamada, önce bilirkişi raporunun üzerine hazırladığı ikinci savunmasında, Muhsin Ertuğrul aleyhine kendisinin açtığı fakat İstanbul Savcılığı tarafından takipsizlik kararı verilen dava ile ilgili bilgi verir. Bu karara itiraz ettiklerini, itirazlarının İzmit Ağır Ceza Mahkemesince kabul edilerek, İzmit mahkemesinin takipsizlik kararının bozulduğunu söyler. Daha sonra dava konusu yazılara geçen Peyami Safa, gazetede yazdığı bu tenkit yazılarının hedefinin Muhsin Ertuğrul’un şahsı olmayıp Şehir Tiyatrosu rejisörü olduğunu, yazılarının bu tiyatronun tekâmül ve ıslahı amacıyla kaleme alındığını ifade eder. Yine bu makaleleriyle Muhsin Ertuğrul’un yerine getirdiği görevdeki kusurlarını ortaya koyduğunu belirtir. Aktör Talât Artemel tarafından açılan davanın da bu dava ile birleştirilmesini istediğini söyler. Ayrıca Pe-

²⁷ “Hamlet Davasında Hukukî Bir Hadise”, *Cumhuriyet*, Sayı:6325, 25 Birinci kânun 1941, s.1-2

²⁸ “Hamlet Davası: ‘Maznunlardan Biri Yeni Bir Ehli Vukuf Teşkilini İstedi’, *Vakit*, Sayı: 8594, 25 Birinci kânun 1941, s.1-2

yami Safa, iddia makamının, kendi lehindeki delilleri mahkemeye ibraza lüzum görmediğinden yakınmış ve beraatini talep etmiştir. Buna karşı savcı yardımcısı söz almış ve şöyle demiştir:

“- Peyami Safa kendi lehindeki delilleri hasıraltı ettiğimizi söylüyor. Dosyada bulunan ve Muhsin Ertuğrul’un lehine deliller ihtiva eden evrak bizzat Muhsin Ertuğrul ve diğer alâkadar tarafından bize verilmiştir. Muharrir Peyami Safa ise mevzuu bahis ettiği İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Ulunay tarafından yazılıp kendi lehine delil olarak ileri sürdüğü yazıları bize vermemiştir. Biz de bu yüzden bunları iddianamede mevzubahis etmedik.”

Savcı yardımcısının bu sözlerine karşılık yazar Peyami Safa ise yirmi gün önce yaptığı savunmasında zikretmiş olduğu bu yazıları içeren gazeteleri o zaman mahkemeye verdiğini bildirmiş ve şöyle bir eleştiride bulunmuştur:

“- Eğer bu yazılar iddia makamı tarafından tetkik edilmiş olsaydı müddei-umumi herhalde hakkımızda ikinci bir iddianame serd ederek bizim lehimize olan delilleri de tebarüz ettirerek mütalâasını değiştirdi.”

Bunun üzerine mahkeme heyeti, dosyayı araştırır ve bu gazeteleri evrak arasında bulur. Bundan sonra söz alan Muhsin Ertuğrul’un vekili, davaların birleştirilmesi ve iddiaların ispatı hakkındaki dileklerin reddini istemiş; Cihat Baban ise Peyami Safa’nın savunmasına ekleyecek bir sözü bulunmadığını bildirmiş; Muhsin Ertuğrul da *Türk Tiyatrosu*’nda çıkan bu yazıyı arkadaşlarına yazdırmadığını belirtmiştir. Duruşma sonunda hâkim Cemil Güzey, Peyami Safa ile Cihat Baban’a son defa olmak üzere kısa bir mühlet verip, mahkemenin devamını 27 Kânunuevvel 1941 Cumartesi günü saat 11.30’a bıraktığını bildirmiştir.²⁹

Gerçekten de Hamlet davasına Asliye I. Ceza Mahkemesi’nde söz konusu tarihte devam edilir. Oturumun açılmasını müteakip Peyami Safa söz alarak, ikinci savunmasını okumağa başlar. Safa bu ikinci savunmasına şöyle başlamıştır:

“ Muhterem hâkim, büyük bir teessürle arz etmek mecburiyetinde bulunuyorum ki, biz bu davanın ilk duruşmasından geçen celsenin sonuna kadar yüksek iddia makamının haksız talep ve muamelelerine, hatta hakaretine maruz kaldık; belki hiçbir ceza davasında eşi görülmedik bir tarzda mağdur olduk. Yüksek mahkemenize yalnız aleyhimizdeki deliller gösterildi, lehimizdekiler gösterilmedi.”

²⁹ “Hamlet Davası”, *Akşam*, Sayı: 8326, 25 Kânunuevvel 1941, s.3

Safa sözlerine devamla, *Türk Tiyatrosu* dergisinde çıkan ve kendisini neşren tahkir mahiyetinde olan bir yazıdan dolayı dava açtığını, bu dava hakkında savcılıkça takipsizlik kararı verildiğini fakat kendisinin vaki itirazı üzerine bu kararın Kocaeli Ağır Ceza Mahkemesi'nin kararıyla bozularak, davanın yüksek mahkemeye tevdi edildiğini belirtmiştir. Muharrir bundan sonra bilirkişi raporuna temas ederek, bu raporda “ tiyatro tenkidinin şartlarına, tenkit üslubunun nevelerine ve zaruretlerine, tiyatro teamül ve ananelerine dair tek satır ve fikre rastlanmadığını, çünkü ehlivukufu teşkil eden zevatın tiyatro bahsinde ihtisas sahibi olmadıklarını ve esasen yazıları da kül halinde tetkik etmediklerini” söylemiştir. Yazdığı yazılarda hakaret kastı bulunmadığında ısrar etmiş, tenkidin dünyanın her tarafında ve bu arada memleketimizde en tabii bir hak olarak kabul edildiğini deliller ve anayasa kanunundan maddeler göstererek açıklamıştır. Dava konusu olan makalelerinde amacının Şehir Tiyatrosunun ilerleyip gelişmesi ve ıslahı olduğunu bir kere daha bildirmiş, Muhsin Ertuğrul'un şahsının söz konusu olmadığını, tenkidin bir muharrir olan kendisi için sadece bir hak değil, aynı zamanda bir görev olduğunu ifade etmiştir.

Bundan sonra, aktör Talât Artemel tarafından açılan davanın bu dava ile birleştirilmesini ve Muhsin Ertuğrul bir memur olduğu için, ceza kanununun 451 inci maddesine dayanarak, rejisör hakkında söyledikleri için ispat hakkı istemiştir. Peyami Safa, savunmasını şöyle bitirmiştir:

“Hulâsa geçen müdafaanın sonunda da arz ettiğim gibi hakikat o kadar meydandadır ki, yüksek mahkemeniz ispat cihetine gitmeden de hakkımda beraat kararı verebilir. Farzı muhal hakkımda en hafif verebileceğiniz mahkûmiyet kararı, memleket vicdanında büyük bir korku uyandıracak ve bundan böyle, değil memleket hatta sanat mevzularında bile, tenkit cesaretini kıracaktır. Bu bakımdan yalnız şahsî değil, millî ehemmiyette olan âdil kararınızı büyük bir emniyet ve hürmetle bekliyorum.”

Tasvir-i Efkâr yazı işleri müdürü olan Cihat Baban bu savunmaya ekleyecek bir şeyi olmadığını söylemiş, onun ardından söz alan Savcı Orhan Köni, davaların birleştirilmesi ve 481 inci madde mucibince istenilen ispat hakkı taleplerinin reddini istemiş, Peyami Safa'nın kendileri lehindeki delilleri dikkate almadığı iddiasına cevap vermiştir. Bundan sonra mahkeme daha başka tartışmalara sahne olmuş, bu arada Şehir Tiyatrosu dergisindeki Peyami Safa aleyhindeki yazının, Muhsin Ertuğrul tarafından değil, Vasfi Rıza tarafından yazıldığı anla-

şılmıştır. Hâkim, dosyayı tetkik ve kararı “tefhim” için duruşmayı ertelemiştir.³⁰

Hamlet davasında görev alan bilirkişiye yönelik bir eleştiriye de *Yeni Adam* dergisinde rastlıyoruz. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, bilirkişinin raporundaki iki tespite yönelik kanaatlerini ifade etmiştir. Bunlardan ilki tiyatronun edebiyatın bir türü olduğu yolundaki görüştür ki, Baltacıoğlu buna katılmaz. Çünkü onun nazarında tiyatro, ne edebiyatın bir türü, ne de güzel sanatların çorbasıdır. Tiyatro bir aksiyondur, kendine özgü kanunları olan bir sanattır. Öteki de her yazarın eleştiriye vakıf olamayacağı düşüncesidir. (Baltacıoğlu, 1942:3)

3.2. Diğer Hamlet Davaları

Hamlet davasına Asliye I. Ceza Mahkemesi’nde 2 İkinci kânun 1942 Cuma günü saat 11.00’de devam edilmiştir. Fakat yargılama neticelenmemiştir. Bu oturumda mahkeme başkanı Cemil Güzey hasta olduğundan başkanlık makamında kendisini yardımcısı temsil etmiştir.

Oturumun açılmasını müteakip hâkim, eski zabıtlar okunduktan sonra *Türk Tiyatrosu* dergisinin yayın müdürü Neyyire Neyir’e şu soru yöneltmiştir:

“-Türk Tiyatrosu mecmuasının 134 üncü sayısında modern jurnalcılık mevzulu bir yazı intişar etmiş, bu yazının kimin tarafından yazıldığını söyler misiniz?”

Neyyire Neyir yazının aktör Vasfi Rıza tarafından yazıldığını bildirmiş, daha sonra söz alan Peyami Safa’nın vekili Av. Reşat Kaynar şöyle demiştir:

“- Biz bu yazıyı, ruhu itibariyle Muhsin Ertuğrul tarafından yazılmıştır diyoruz ve yazış tarzındaki hususiyetlere ve yazının mahiyetine göre muharririn Ertuğrul Muhsin olduğunu iddia ediyoruz. Kendileri ise Vasfi Rıza yazdı diyorlar. Bunun tayin ve takdirini yüksek mahkemenize bırakıyorum.”

Bundan sonra hâkim aynı soruyu Muhsin Ertuğrul’a sormuş, o da yazının Vasfi Rıza tarafından yazıldığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Peyami Safa söz alarak; “ Herkes bilir ki Muhsin Ertuğrul’un malûmatı olmadan Şehir Tiyatrosu’ndan kuş uçmaz. Yazıyı yazan Vasfi Rıza olduğuna göre, rejisör neşrinden evvel bu yazıyı görmüş müdür, yoksa yazı onun haberi olmadan mı çıkmıştır?” şeklinde konuşmuştur. Hâkim, tekrar kendilerine sorması üzerine Muhsin Ertuğrul’un şöyle dediği görülmüştür: “ Benim görmeme lüzum kalmadan her arkadaş mecmuamızda istediği yazıyı yazabilir”

³⁰ “Hamlet Davası Karara Kaldı”, *Son Posta*, Sayı:4096, 28 Birinci kânun 1941, s.1,5

Peyami Safa aynı soru etrafında ısrar edince, Muhsin Ertuğrul'un söz konusu yazıyı dizilmeden önce okuduğu anlaşılmıştır. Bu gerçeğin ortaya çıkmasından sonra hâkim, Peyami Safa'dan geçen oturumdaki taleplerini tekrarlamasını istemiş, bu talepler yeniden söz konusu edilerek iddia makamıyla Peyami Safa ve avukatı arasında münakaşalar olmuştur. Sonuçta Peyami Safa'nın, Muhsin Ertuğrul hakkında istediği ispat hakkı ile Afrodit davasıyla ilgili ve Peyami Safa'nın beraatiyle sonuçlanan davaya ait temyiz ilâmının celbine dair talebi reddedilerek davaların birleştirilmesi isteğinin de bilâhare karar altına alınmasına karar verilmiştir.³¹

Hamlet davasından yeni yeni davalar çıkar. Bunlardan birisi Peyami Safa-Talât Artemel davasıdır. Peyami Safa'nın, *Tasvir-i Efkar* gazetesinde "Tiyatro-muzun Hali Ne Olacak?" başlıklı bir yazısı yayınlanır. Yazar Peyami Safa'nın bu yazısında Şehir Tiyatrosu sanatçılarından Talât Artemel'e hakaret edildiği düşünülmüş ve söz konusu aktör tarafından hem Peyami Safa, hem de Ziyad Ebüzziya ile Cihat Baban aleyhlerine dava açılmıştır. Bu davaya ilk defa 3 Kânunusâni 1942 Cumartesi günü Asliyle I. Ceza Mahkemesi'nde bakılmaya başlanmıştır.

Mahkemede yazar Peyami Safa, davacı Talât Artemel ve vekilleri hazır bulunmuşlardır. Oturum açılınca davacının dilekçesi okunmuş ve vekili ile kendisi de davalarını açıklayarak, Peyami Safa'nın yazısında şahsına hakaret edildiği ileri sürülmüş, romancının Türk Ceza Kanununun 482. maddesine göre cezalandırılmasını istemiştir.

Buna karşı Peyami Safa; kendini savunmuş, iddia edildiği şekilde kimseye hakaret etmediğini; davaya konu olan yazısında davacının şahsına bir imada dahi bulunmadığını söylemiştir. Mahkeme heyeti, esas Hamlet davası ile bu davanın birleştirilip birleştirilemeyeceği hususunun incelenmesini, bu davanın da öbür Hamlet davası ile aynı gün ve aynı saatte görülmesini istemiştir. Ayrıca diğer maznun Cihat Baban ile Ziyad Ebüzziya'nın tebligata rağmen mahkemeye gelmedikleri tespit edilmiş, gelecek sefer kendilerini ihzaren mahkemeye getirilmelerine karar verilerek yargılamanın, Hamlet davasının görüleceği 7 İkinci kânun 1942 Çarşamba gününe ertelendiği duyurulmuştur.³²

Mahkeme heyeti, 7 İkinci kânun 1942 Çarşamba günü Birinci Asliye Ceza Mahkemesi'nde Hamlet davasına devam etmek üzere yeniden toplanmıştır. Duruşmada taraflar hazır bulunmuşlardır. Yargılama başlar başlamaz kendile-

³¹ "Hamlet Davası Dün de Neticelenemedi", *Son Posta*, Sayı: 4101, 3 İkinci kânun 1942, s.2

³² "İkinci Hamlet Davası" *Akşam*, Sayı: 8333, 4 Kânunusâni 1942, s.3

rine son sözler sorulmuştur. Peyami Safa ve vekili Reşat Kaynar savunmalarını tekrar ettiklerini bildirmişlerdir. Davacı Muhsin Ertuğrul, Neyyire Neyir ve Zeki Coşkun ise son sözlerinin olmadığını belirtmişlerdir. Yalnız *Tasvir-i Efkâr* gazetesi sahibi Ziyad Ebüzziya mahkemeye savunmasının hazır olmadığını beyanla birkaç günlük mühlet istemiş, evvelce yapmış olduğu savunma dosyasında bulunduğundan bu isteği reddedilmiştir. Celâleddin Ezine ve Cihat Baban'ın da son sözleri olmadığı anlaşılmış ve müteakiben karar okunmuştur.³³ Kararın bildirilmesinden sonra sıra diğer Hamlet davalarına gelir.³⁴ Şimdi bunları anlatalım:

Gerçekten de bir başka Hamlet davası da Peyami Safa ile Neyyire Neyir arasındaki tartışmadan doğar. Peyami Safa'nın *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde çıkan bir fıkrasına *Türk Tiyatrosu* dergisi karşılık verir. Peyami Safa'nın fıkrasını aynen kendi sütunlarına alan *Türk Tiyatrosu*, yazısının altına siyah harflerle birkaç satırlık açıklama koyar ve bu açıklamada Peyami Safa'nın fıkrasını, 1941 modeli "asrî bir jurnal" olarak nitelendirildikten sonra yazarın maksadının rejisörün işinden çıkarılması ve Şehir Tiyatrosu'nda *Hamlet* gibi eserler yerine *Cingöz Recailer*'in oynatılması olduğu ileri sürülür³⁵.

Bu satırları okuyan Peyami Safa hemen mukabil hücumla geçerek, onlardan davacı olur. Şehir Tiyatrosu dergisinin yasal sorumluları olan kurum müdürü Zeki Coşkun ve derginin yazı işleri müdürü Neyyire Ertuğrul (Neyir) hakkında açtığı davasının görülmesine İstanbul Asliye Birinci Ceza Mahkemesi'nde başlanır. Mahkemede Neyyire Ertuğrul ile Zeki Coşkun, bu yazının Vasfi Rıza Zobu'ya ait olduğunu söylerler. Peyami Safa'nın sorgusu yapılırken şöyle dediği anlaşılır:

"Modern jurnalcilik ile itham edildik ve Şehir Tiyatrosu dergisi sorumluları aleyhinde bir dava ikame ettik. İddia makamı bu sözlerde hakaretâmiz bir şey görmedi ve adem-i takip kararı verdi. Bu karara İzmit Ağır Ceza Mahkemesinde itiraz ettik, adem-i takip kararı bozuldu ve böylece mahkemenin huzuru-

³³ "Hamlet Davalarına Ait Karar Dün Verildi: İki Taraf da Suçlu Görüldü", *Yeni Sabah*, Sayı: 1318, 8 İkinci kânun 1942, s.2

³⁴ "Hamlet Davasına Dün Karar Verildi", *Tan*, Sayı: 2203, 8 Son kânun 1942, s.1-2

³⁵ "İbret", *Türk Tiyatrosu*, Sayı: 134, 1 İkinci teşrin 1941, s.1 (Dergideki *Türk Tiyatrosu* imzalı yazı şöyledir. "Yukarıdaki 1941 modeli modern jurnal üzerine hemen rejisör kovulmalı, yerine yazısında namzetliğini koyduğu kifayetli heyet reisliğine Peyami Safa, azalıklarına da Celâlettin Ezine ile... tayin edilmeli. Onların idare edecekleri tiyatromuzda da Shakespeare gibi kötü muharrirlerin *Hamlet* gibi berbat eserleri yerine *Bir Misafir Geldi* ile *Cin Göz Recai* oynanmalıdır."

na gelebildik. Bana jurnalcılık isnat edilmiştir. Hafiyelik devrinden kalma mezmum ve haysiyet kırıcı bir sıfattır. Suçluların tecziyesini isterim.”

Tiyatro Müdürü Zeki Coşkun da şunları söyler:

“- Bu sözlerde hakaret olmadığını meydandadır ve asrî jurnal demek Fransızca olarak ‘asrî gazete’ demektir”

Neyyire Neyir da aynı fikre katıldığını belirtir, “Asrî jurnal, asrî gazete demek değil mi efendim?” diyerek adeta yargıcın da kendi sözlerini onaylamasını ister gibi davranır ve “değil mi efendim” şeklinde sözlerini birkaç kere tekrarlar.

Sıra iddia makamına gelir. İddia makamında Orhan Köni vardır. O da “ Biz, yalnız Neyyire Neyir ve Zeki Coşkun hakkında takibat yaptık, şimdi suçluların ifadelerinden görüyoruz ki, ortada bir de bu yazının muharriri Vasfi Rıza vardır. Evrakı makamımıza iade ediniz. Vasfi Rıza’yı da ihtiva eden yeni bir iddianame yapalım.” der.

Mahkeme bu talebi yerinde görür ve yeni iddianamenin tanzimi için duruşmayı bir hafta sonraya erteler³⁶.

Bu kararı müteakip aktör Talât Artemel tarafından Peyami Safa ve *Tasvir-i Efkâr* gazetesi sahip ve mesul müdürü aleyhine açılmış olan hakaret davasına bakılmıştır. Bir önceki oturumda mahkemede bulunamayan Cihat Baban ve Ziyad Ebüzziya sorguya çekildikten sonra davacı vekili bu yazıda Talât Artemel’in kastedilmiş olduğunu ve bunu şahitlerle ispat edeceğini söylemiş ve bu iddia kabul olunmuştur. Bunun üzerine yargılama, şahitlerin getirilmesi ve yazılı savunmaların yapılması için başka bir güne bırakılmıştır³⁷

Hamlet davasına 14 İkinci kânun 1942 Çarşamba günü devam edilir. Sabah saat 11.15’de oturum açılmış ve Cihat Baban rapor hakkında savunmasını yaparak raporu eksik ve çelişkili gördüğünü söyleyerek tamamlanmasını istemiş ve yargılamanın kendi lehlerinde sonuçlanacağından ümitli olduğunu ifade etmiştir. Bundan sonra Celâlettin Ezine’nin vekili söz alarak raporda kendilerinin hakaret etmediğini zikredilmesinin ve bunu iddia makamının kabul etmesinin lehlerinde olduğunu fakat Muhsin Ertuğrul’un suçlu bulunduğunu, suçunun ıskat edilemeyeceğini ileri sürmüştür.³⁸

³⁶ “Peyami Safa Davacı”, *Tasvir-i Efkâr*, Sayı:4926/570, 8 İkinci kânun 1942, s.1,3

³⁷ “Hamlet Davalarında Dün Karar Verildi”, *Vakit*, Sayı: 8605, 8 İkinci kânun 1942, s.3

³⁸ “Hamlet Davası”, *Son Telgraf*, Sayı: 1741, 14 İkinci kânun 1942, s.2

Hamlet davasından doğan diğer davaların duruşmalarına 17 İkinci kânun 1942 Cumartesi günü devam edilir. Asliye I. Ceza Mahkemesi'nde görülen birinci dava, Peyami Safa'nın açtığı davadır. Bu davayı ünlü muharrir, *Türk Tiyatrosu* dergisinde çıkan "İbret" başlıklı yazıdan dolayı açmış ve söz konusu yazıyı yayınlayan derginin yayın müdürü Neyyire Ertuğrul ile derginin sahibi ve Şehir Tiyatrosu Müdürü Zeki Coşkun'dan şikâyetçi olmuştur. Duruşmanın başlamasını müteakip ilk olarak Neyyire Ertuğrul ile Zeki Coşkun'un vekili Av. Nazmi Nuri söz alarak savunmasını yapmıştır. Nazmi Nuri savunmasında, bu davanın Peyami Safa aleyhine açılan ve mahkûmiyetle neticelenen diğer davanın doğuracağı cezaî âkibeti önlemek için 485 inci maddenin hükümlerinden yararlanmak maksadıyla açıldığını söylemiş ve özetle şöyle demiştir:

" Bu yazıda Peyami Safa'nın yersiz tarizlerle dolu bir yazısı umumun tetkikine arz etmek istenmiştir. Modern jurnal tabiriyle de davacıya jurnalcilik isnat etmek gibi bir gaye güdülmemiştir. Ortada herhangi bir hakaret kastı da mevcut değildir. Fakat mahkeme kanaatimize iştirak etmezse, bu yazının neşrine mukabil taraf sebep olduğundan hakkımızda 389 inci maddenin 2 inci fıkrasının tatbikini rica ederim."

Peyami Safa'nın vekili Reşat Kaynar ise bu savunmayı reddederek söz konusu olan yazının müvekkilinin şeref ve haysiyetini tahkîr eder mahiyette olduğunu söylemiş ve " tecziye talebi"nde ısrar etmiştir. Daha sonra söz alan Savcı Orhan Köni esas hakkında mütalâasını serdederek yazının kül halinde tetkiki neticesinde hakaret ve hakaret kasdına rastlanmadığını beyan etmiş ve maznunların beraatini istemiştir. Neticede mahkeme "modern jurnal" ile "jurnalci" kelimesi arasında bariz bir fark olup olmadığının tespiti için Hamlet davasında rapor veren bilirkişi heyetinin mahkemeye davetle görüşlerine başvurmayı karar altına almış ve duruşmayı ertelemiştir.

Sanatçı Talât Artemel tarafından Peyami Safa aleyhine açılan ikinci davada Artemel tarafından gösterilen şahitlerin, hasta bulunan Peyami Safa'nın iyileşmesinin beklenmesine ve kendisinin bulunduğu bir oturumda dinlenmelerine karar verilmiş ve duruşma ileri bir tarihe bırakılmıştır.³⁹ Mahkeme heyeti, gelecek duruşmanın tarihini belirlerken, yazar Peyami Safa'nın mahkemeye gönderdiği on günlük raporu da dikkate almıştır.⁴⁰

³⁹ "Hamlet'ten Doğan İki Davaya Dün de Devam Edildi", *Son Posta*, Sayı: 4116, 18 İkinci kânun 1942, s.2

⁴⁰ "Peyami Safa ve Talât Artemel'in Davalarına Dün Bakıldı", *Vakit*, Sayı: 8615, 18 İkinci kânun 1942, s.3

Peyami Safa tarafından Şehir Tiyatrosu dergisinin sahibi Zeki Coşkun ve gazetenin yayın müdürü sanatçı Neyyire Neyir aleyhine açılan hakaret davasına 21 İkinci kânun 1942 Çarşamba günü Birinci Ceza Mahkemesinde bakılmıştır. Bu oturumda mahkeme, *Türk Tiyatrosu* dergisinde çıkan 'modern jurnal' tabirinin hakaretâmiz olup olmadığı hakkında, Hamlet davasında bilirkişi olan ve bu tabiri raporlarında hakaret edici olarak tavsif eden Ord. Prof. Sıddık Sami Onar, Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Doç. Dr. Burhanettin Batman'dan açıklama almaya karar vermiştir. Fakat Ord. Prof. Sıddık Sami Onar, kendisine mahkeme gününden önce tebligat yapılamadığı için duruşmada bulunamamıştır. Bunun üzerine diğer iki bilirkişinin mütalaasına baş vurulmuştur.

Doç. Dr. Burhanettin Batman, söz konusu yazıyı okumadığını, ancak jurnalcilik isnadının hakaret olup olmayacağı hakkında mahkeme tarafından mücceret olan bu tabir için cevap vermiş olduğunu bildirir. Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar ise şöyle konuşur:

“— Raporda kelimenin mücceret manasını nazarı dikkate alarak mütalâa yürüttük. Ben mesleğim itibariyle memleketteki fikir hareketlerini takip ettiğim için Şehir Tiyatrosunun nâşiri efkârı olan mecmuada çıkan yazıyı okumuştum. Yazının hakaret edici bir mahiyet taşıdığı hakkında esasen kalbî bir fikir sahibiydim.”

Maznunların vekili, bu açıklamaya itiraz eder. Mahkemenin sorduğu sorunun mücceret kelimeler üzerine inhisar etmiş olduğunu ve bilirkişilerin yazı hakkındaki görüşlerini ortaya koymalarını doğru bulmadığını ileri sürer. Bu sırada hâkim, savcı ile Av. Reşat Kaynar arasındaki söz düellosuna müdahale etmek zorunda kalır. Duruşma, Ord. Prof. Sıddık Sami'nin mahkemeye celbi ve kendisinden de izahat alınması için 24 İkinci kânun 1942 Çarşamba gününe ertelenir⁴¹.

Davaya 24 İkinci kânun 1942 Cumartesi günü sabahleyin Asliye Birinci Ceza'da devam edilmiştir. Mahkeme bir önceki oturumda evvelce Hamlet mahkemesinde bilirkişilik yapan Ord. Prof. Sıddık Sami Onar'ın da celp edilerek jurnalcilik ve jurnal kelimesi hakkında kendisinden bilgi ve açıklama alınmasını kararlaştırmış idi. Bu nedenle duruşmaya, bir müddetten beri rahatsız bulunan Peyami Safa ve Ord. Prof. Sıddık Sami Onar da gelmiştir. Maznunlardan ise yalnız Zeki Coşkun ile avukatı mahkemede bulunmuşlardır.

⁴¹ “Peyami Safa- Neyyire Neyir Davasında Heyecanlı Bir Celse”, *Tasvir-i Efkâr*, Sayı: 4984-584, 22 İkinci kânun 1942, s.2

Oturum açılır açılmaz mahkeme, bilirkişi heyetinden Ord. Prof. Sıddık Sami'yi ifade vermeye çağırmıştır. Ünlü profesör ifadesinde şunları söylemiştir:

“Hamlet davaları sırasında vukuf ehli seçildiğimiz zaman Peyami Safa, ‘jurnalcilik’ ve ‘jurnalci’ kelimesi üzerindeki mütalâamızı bildirmemizi istemişti. Bu iki kelimenin menfur ve hakaretâmiz olduğunu raporumuzda yazdık. Ancak, Şehir Tiyatrosu mecmuasında yazıldığı söylenen fıkrayı okumadığım için buradaki ‘modern jurnalci’ kelimesi hakkında bir mütalâa serdetmedim.”

Hâkim, Peyami Safa'ya buna karşı ne diyeceğini sormuş; yazar da bunun cevabını daha sonra vereceğini bildirmiş ve mahkeme, kararı açıklamak üzere duruşmayı ileri bir tarihe bırakmıştır.⁴²

Yazar Peyami Safa ile aktör Artemel arasındaki davaya da aynı günde bakılmıştır. Bu otumda Peyami Safa'nın bu yazıyı, aktör Talât Artemel'i kastederek yazdığını ispat için davacının gösterdiği iki şahit dinlenmiştir. Bunlardan aktör Avni (Dilligil) ifadesinde; bu fıkranın yayınlanmasından birkaç gün sonra bir kiraathanede Peyami Safa ile tanıştığını, bu yazı etrafında konuştuklarını, P. Safa'nın “Şehir Tiyatrosunun mütakâmil bir müessese olmadığını ve tekâmül de edemeyeceğini, bu müesseseden mütakâmil bir aktör yetişemeyeceğini” iddia ettiğini, yazısında Talât Artemel'i kastedip kastetmediği hakkındaki sorusuna karşı da bu hususta şahısları kastetmediğini bildirdiğini söylemiştir.

Bunun üzerine davacı Talât Artemel; şahit Avni Dilligil ile dargın olduğunu, bu yüzden mahkemede hakikati belirtmekten kaçındığını, hâlbuki evvelce Neyyire Ertuğrul ile bir konuşmalarında bu yazıda aktör Artemel'in kastedildiğinin bizzat Peyami Safa tarafından söylendiğini ileri sürmüştür. Savcı yardımcısı dava konusu olan yazının mahkemede okunmasını ve şahit Avni Dilligil'in bu husustaki mütalâasının sorulmasını istemiş, mahkeme bu talebi reddetmiştir.

Diğer şahit aktör Sami Ayanoglu ise; bir gece soyunma odasında Avni Dilligil ile beraber buldukları sırada Dilligil'in Peyami Safa ile görüştüğünü ve bu yazıda Talât Artemel'in kastedildiğini, bunu Peyami Safa'dan öğrendiğini söylediğini bildirmiştir. Bu ifadelerin ardından iki şahit yüzleştirilmişlerdir. Aktör Avni Dilligil bu defa, Sami Ayanoglu'nun sözlerinin doğru olduğunu belirtmiştir. Bundan sonra söz alan davacı vekili, davayı uzun uzadıya açıklayarak, Peyami Safa'nın yazısında müvekkili Talât Artemel'in kastedildiğinin

⁴² “Peyami Safa'nın Neyyire Neyir Aleyhine Açtığı Dava”, *Tasvir-i Efkâr*, Sayı: 4943-587, 25 İkinci kânun 1942, s.2

delillerle sabit olduğunu vurgulamıştır. Mahkeme, Peyami Safa'nın savunmasını hazırlaması için bir başka güne ertelenmiştir.⁴³

Hamlet oyunu eleştirisinden çıkan hakaret davalarının Asliye Birinci Ceza Mahkemesi'ndeki yargılamalar sonunda birbirlerine karşılıklı hakaret ettikleri kanaatine varılarak taraflara 7 Birinci kânun 1942 tarihindeki oturumda cezalar verilmişti. Yazar Peyami Safa, Ziyad Ebüzziya ve Cihat Baban altışar ay hapse ve yüzer lira para cezasına, Muhsin Ertuğrul ile Zeki Coşkun ikişer ay hapse ve otuz üçer lira para cezasına mahkûm olmuş, Celâlettin Ezine ise beraat etmişti.

Ancak mahkeme evrakı, Temyiz Dördüncü Ceza Dairesi tarafından incelenmiş ve karar 21 Şubat 1942 tarihinde üç noktadan bozulmuştur. Bunun üzerine yargılama 6 Mayıs 1942 Çarşamba günü tekrar başlamıştır. Bu duruşmada Celâlettin Ezine, Peyami Safa, Muhsin Ertuğrul, Neyyire Ertuğrul, Zeki Coşkun, Cihat Baban, Ziyad Ebüzziya ve vekilleri hazır bulunmuştur. Muhsin Ertuğrul, bozma kararına uyulmamasını istemiş; savcı yardımcısı da temyiz mahkemesinin bozma kararını ceza mahkemesinin takdir hakkına bir tecavüz mahiyetinde gördüğünü ileri sürerek; eski karardan yana tavır almış, Peyami Safa bozma kararına uyulmasını talep etmiştir. Muhsin Ertuğrul, Neyyire Neyir ve Zeki Coşkun'dan davacı olan Celâlettin Ezine ise şöyle konuşmuştur:

“- Muhterem mahkemenizin pek munsıfane ve âdilâne vermiş olduğu kararı Temyiz mahkemesinin bozduğunu duymuştum. Fakat bu bozma kararının hangi sebeplere dayandığını bilmiyordum. Şimdi öğrenmiş bulunuyorum. Memleketimizin en büyük, en üstün ve en son hak ve adalet mercii olan Temyiz mahkemesinin ve âlî mahkemenin umumî heyetinin maruz kaldığım haksız hakaretleri, sövüp saymaları, küfürleri, Türk vatanında, Türk dilinde, Türk üslubunda, Türk edebiyatında birer tenkit mahiyetinde telâkki etmesi karşısında herhangi bir sözün yahut müdafaanın artık faydasızlığını görüyorum. Bu imkânsızlık karşısında huzurunuzdan çekilmeme ve mahkeme salonunu terk etmeme müsaade buyurmanız ricasındayım.”

Yargıç Kaşif Kumral, temyiz gösterdiği sebep ve vardığı bozma karara uyulmasını istemiş; vazgeçmiş olmasına rağmen Celâlettin Ezine'nin açtığı davanın düşmesine, Peyami Safa hakkındaki davanın da aktör Talât Artemel tarafından yine Peyami Safa aleyhine açılmış olan dava ile birleştirilmesine karar vermiştir.⁴⁴ Yine mahkeme bu iki davanın aynı günde görülmesini ve yargıla-

⁴³ “Hamlet Davaları”, *Akşam*, 8354, 25 Kânunusâni 1942, s.3

⁴⁴ “Hamlet Davası”, *Akşam*, Sayı: 8456, 7 Mayıs 1942, s.3

manın ise 13 Mayıs 1942 Çarşamba günü saat 15.00'e ertelenmesini kararlaştırmıştır.⁴⁵

Hamlet ve ondan doğan Talât Artemel, Peyami Safa ve arkadaşları davasına 13 Mayıs 1942 Çarşamba günü Asliye Birinci Ceza Mahkemesi'nde devam edilir. Mahkeme, daha önce her iki davanın birleştirilmesine karar vermiştir. Söz konusu duruşmada Talât Artemel'in vekili ile Muhsin Ertuğrul, Peyami Safa, Cihat Baban, Ziyad Ebüzziya hazır bulunmuşlardır. Peyami Safa mahkemede, "Dava esastan bozulmuştur. Uyulmasını isterim" demiş ve diğer mazunlar da buna katılmışlardır.

Mahkeme, Av. İhsan Mukbil Ben'in tahkikatın genişletilmesi hakkındaki görüşünü bildirmesi için kendisine süre tanınmasına ve bundan dolayı da yargılamanın daha ileri bir tarihe ertelenmesine karar vermiştir.⁴⁶

Bir sonraki duruşma 20 Mayıs 1942 Çarşamba günüdür. Dava, yine Asliye Birinci Ceza Mahkemesi'nde görülür. Duruşma esnasında Talât Artemel'in vekili Av. İhsan Mukbil, tahkikatın genişletilmesi yolundaki dilekçesini mahkemeye takdim ettikten sonra Peyami Safa'nın *Hamlet* piyesi dolayısıyla yazdığı tenkit yazısının özellikle tenkit için yazılıp yazılmadığının bilirkişice tespitini ister. Av. İ. Mukbil Ben, ayrıca Peyami Safa'nın bu tenkit yazısını *Hamlet* piyesini seyretmeden yazdığını iddia eder.

Buna karşı Peyami Safa ve vekili Av. Reşat Kaynar davacıların şimdiye kadar böyle bir iddiada bulunmadıklarını ve buna lüzum görülmediğini ileri sürerek, yazının yalnız bir tenkitten ibaret olduğunu söylemişler ve böyle bir talebin reddini istemişlerdir. Hamlet davasında bilirkişi olarak dinlenen Ord. Prof. Sıddık Sami Onar, Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Doç. Dr. Burhanettin Batman'ın bu yoldaki mütalâalarının sorulması için mahkeme, bu seçkin bilim adamlarının celplerine karar vererek duruşmayı başka bir güne bırakmıştır.⁴⁷

27 Mayıs 1942 Çarşamba günkü dava ise son derece ilgi çekici cereyan etmiştir. Mahkeme, Hamlet tartışmalarından çıkan ve temyiz mahkemesinin bozma kararı üzerine birleştirilen hakaret davalarına söz konusu tarihte Asliye Birinci Ceza Mahkemesi'nde bakılmıştır. Yazar Peyami Safa tarafından yazılan yazıları daha önce inceleyerek rapor vermiş olan üç öğretim üyesinden oluşan

⁴⁵ "Hamlet Davaları"(Muhtelif Davaların Birleştirilmesine Karar Verildi", *Yeni Sabah*, Sayı: 1444, 14 Mayıs 1942, s.3

⁴⁶ "Hamlet Davası, Mahkeme, Temyiz'in Nakz Kanununa İttiba Etti" *Cumhuriyet*, Sayı:6835, 14 Mayıs 1942, s.2

⁴⁷ "Ehl-i Vukuf Yakında Tekrar Dinlenecek", *Yeni Sabah*, Sayı:1451, 21 Mayıs 1942, s.2

bir bilirkişi heyeti, bu oturumda dinlenmişler ve bu yazılar üzerindeki incelemeleri sonucunda vardıkları kanaati açıklamışlardır.

Bilirkişi heyetinden Ord. Prof. Sıddık Sami Onar, yazının bütünü itibarıyla eleştiri mahiyetinde bulunduğunu, ancak buradaki bazı cümlelerle eleştirinin sınırının aşılmış olduğunu, fakat muharririn bu yazıları hakaret kastıyla mı, eleştiri olarak mı yazdığını tayin edemeyeceğini, eleştirilerde sanatçının hususiyeti olan hallerine dokunulmaması gerektiğini söylemiştir. Profesör Ahmet Hamdi Tanpınar ile Burhanettin Batıman'ın ise bu yazıların tamamıyla tahlilî bir eleştiri mahiyetinde bulunduğunu, bir eleştiri makalesinin bütün şartlarını haiz olduğunu belirtmişlerdir.

Savcı yardımcısı da esas hakkında savunmasını yapmıştır. Ona göre temyiz mahkemesinin Dördüncü Ceza Dairesi'nin bozma kararı, bu yazının eleştiri olup olmadığı noktasına dayandırılmıştır. Öte yandan bilirkişi heyeti de yazının tamamına bakarak bunların eleştiri mahiyetinde sayılamayacağını bildirmiştir. Dolayısıyla bütün bunlar dikkate alınarak, maznunların beraat etmeleri gerektiği ifade edilmiştir.

Davacılarla dava edilenlerin yazılı iddia ve savunmalarını mahkemeye vermeleri için yargılama 3 Haziran 1942 tarihine bırakılmıştır. Bu davada Şehir Tiyatrosu rejisörü Muhsin Ertuğrul'la, aktörlerinden Talat Artemel'in açtığı neşren hakaret davasındaki netice tebliğ edilmiştir. Ayrıca bunu yayınlayan *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin yayın müdürüne ilişkin karar da açıklanmıştır. Özellikle Peyami Safa'nın eleştirilerinin suç unsuru içermediği anlaşılmış, mahkeme, bilirkişi raporu ve mütalâasını da dikkate almıştır. Dolayısıyla mahkeme verdiği kararlarla Hamlet davasının bittiğini kamuoyuna duyurmuştur.⁴⁸

3.3. Hamlet Davalarının Sonucunda Alınan Kararlar

Hamlet davalarında ilk anda üç ayrı karar çıkmıştır. Bunların ilki *Tasvir-i Efkâr* gazetesine ilgili karardır. Bu, en erken verilen karar sayılmalıdır. Daha sonra bunları başka kararlar takip etmiştir. Şimdi bu kararları maddeler halinde verelim:

1- *Tasvir-i Efkâr* gazetesi Hamlet davasına dâhil olduğu halde mahkeme safhalarını yazmaktan matbuat kanuna göre savcı tarafından haklarında açılan dava sonuçlanır. 3 Aralık 1941 Çarşamba günü Hamlet davası görüldükten sonra duruşmaya devam edilmiştir. 1. Asliye Ceza Mahkemesi'nde sürdürülen yargılamada suçlular Ziyad Ebüzziya ve Cihat Baban "bu yazıların bir iş'ar

⁴⁸ "Hamlet Davaları", *Cumhuriyet*, Sayı:6393, 4 Haziran 1942, s.2

mahiyetinde olduğunu ve matbuat kanunu da bu izni kendilerine verdiğini” savunmalarında söylemişlerse de mahkeme, matbuat kanununun 27 ve 42 inci maddeleri mucibince her ikisini de 100’ er lira ağır para cezasına mahkum etmiştir.⁴⁹

2 -28 Kânunusâni 1942 Çarşamba günü iki davaya birden bakılmıştır. *Türk Tiyatrosu* dergisinde neşredilen “İbret” başlıklı yazı ile kendisine hakaret edildiğini ileri süren muharrir Peyami Safa tarafından açılan dava sona ermiştir. Mahkeme, davacının iddia ettiği şekilde bu yazıda hakaret mahiyetinde bir kelime görmediği gibi, jurnalciliğin gizli yapılabileceği, gazete neşriyatıyla jurnalcilik olamayacağı cihetle “modern jurnal” kelimesi mahkemece “asrî gazete” manasında görülmüş ve “hakareti mutazammın” addedilmemiştir. “Cingöz Recai” romanı da muharrir Peyami Safa’nın eseri olduğundan yazıda bundan bahsedilmesi de hakaret mahiyetinde görülmemiştir. Mahkeme, bu suçlardan dolayı Neyyire Ertuğrul ile Zeki Coşkun’un beraatlerine karar vermiştir.⁵⁰

3- Hamlet temsili etrafındaki neşriyattan çıkan davalardan bir kısmı, 7 İkinci kânun 1942 Çarşamba günü karara bağlanır. Mahkeme başkanlığı, bu konu etrafında sonradan açılmış mukabil hakaret davalarının birleştirilmesi isteğini reddettikten sonra kararı taraflara bildirmiştir. Mahkeme, kararını ;

“Celâlettin Ezine’nin yazısı tenkit mahiyetinde olduğundan Tasvir-i Efkâr gazetesi sahibi Ziyad Ebüzziya, mesul müdürü Cihat Baban ve Celâlettin Ezine’nin beraatlerine; bu yazı münasebetiyle Türk Tiyatrosu mecmuasında yazdığı cevapta hakaretâmiz kelimeler kullandığından dolayı Muhsin Ertuğrul, Neyyire Ertuğrul ve Zeki Coşkun’un altışar ay hapislerine, ancak Celâlettin Ezine’nin yazısı tahrik mahiyetinde bulunduğundan cezalarının üçte bire indirilerek ikişer ay hapse ve 33’er lira para cezası ödemelerine ve sabıkaları olmadığından teciline, Celâlettin Ezine’nin manevî tazminat isteğinin reddine ve Esat Mahmut Karakurt’a vekâlet ücreti olan 30 liranın Muhsin Ertuğrul’dan tahsil edilerek verilmesine, diğer taraftan Peyami Safa’nın yazdığı üç yazıdan birisi mizahî mahiyette olduğundan beraatine, diğer iki yazıda ise hakaret görüldüğünden Peyami Safa, Cihat Baban ve Ziyad Ebüzziya’nın altışar ay hapis, 100 lira para cezası ödemelerine ve mahkumiyetlerinin teciline...” şeklinde

⁴⁹ “Tasvir-i Efkâr Mahkûm Oldu”, *Vatan*, Sayı. 459, 4 Birinci kânun 1941, s.1,4

⁵⁰ “Hamlet Davaları: Neyyire Ertuğrul ile Zeki Coşkun’un Beraatine Karar Verildi”, *Akşam*, Sayı: 8358, 29 Kânunusâni 1942, s.3

açıklamıştır.⁵¹ Bu kararda mahkeme, Muhsin Ertuğrul ve arkadaşlarının bir daha suç işlemeyeceklerine kanaat getirdiğini de bildirmiştir⁵².

Gelgelelim bu karar, tarafları memnun etmemiştir. Onlar da haklarını aramak ve kararları düzeltirmek için temyize gitmişlerdir. Temyiz mahkemesi, Dördüncü Ceza Dairesi, bu kararı kast cürmü noktasından bozmuşken Başsavcılığın itirazı üzerine evrak, Temyiz Umumî Heyeti önüne gelmiştir. Fakat Temyiz Umumî Heyeti, Başsavcılığın itirazlarını yerinde görmeyerek hususî dairenin kararını onaylamış ve İstanbul Asliye Birinci Ceza Mahkemesince verilen mahkûmiyet kararını bozarak evrakı İstanbul'a yollamıştır.⁵³

4- Hamlet'ten doğan davalardan bir diğeri de Talât Artemel ile Peyami Safa arasındaki davadır. Talât Artemel'in açtığı dava 4 Şubat 1942 Çarşamba günü mahkemede görülmüştür. Bu tarihte görülen dava, Peyami Safa'nın *Tasvir-i Efkar* gazetesinde yayınladığı "Tiyatromuzun Hali Ne Olacak?" başlıklı yazıdan doğmuştur.

Davacı vekili Av. İhsan Mukbil Ben'in savunmasına çok uygun bir şekilde çıkan bu kararda mahkeme, Peyami Safa'nın yazısında geçen tabirleri, "hakareti mutazammın ve bir sanatkârın sanat haysiyet ve vakarını tahkir eder mahiyette" görmüştür. Hamlet rolünü çeşitli kereler Talât Artemel'in temsil ettiği olduğu, davacı tarafından mahkemeye ibraz edilen belgeler ile Şehir Tiyatrosuna yazılan müzekkereye gelen resmi cevaptan ve şahitlerin ifadesinden anlaşıldığı kaydıyla, yazının Talât Artemel'e matuf olduğu sonucuna varılmıştır. Suçlu tarafın bunun aksini iddia eden savunmaları reddedilerek, Peyami Safa ve diğer suçluların matbuat kanununun 27 inci maddesi delâletiyle ceza kanununun 482 ve 484 üncü maddelerine tevfikan 6 şar ay müddetle hapislerine, 100'er lira para cezasıyla cezalandırılmalarına ve Talât Artemel'e müteselsilen 300 lira manevî tazminat ödenmesine karar verilmiştir.⁵⁴ Ancak maznunların hal ve vaziyetleri ve geçmişte mahkumiyetleri bulunmamaları dikkate alınarak bu cezaların tecil edilmesi yoluna gidilmiştir.⁵⁵

5- *Tasvir-i Efkar* gazetesi aleyhine açılan davaların son duruşması 3 Haziran 1942 Çarşamba günü görülür. Hamlet davası diye de bilinen bu davalar İstanbul Birinci Asliye Ceza Mahkemesi'nde son defa görülmüş ve sonuçlanmıştır. Mahkeme temyizcin bozmasına uyarak Şehir Tiyatrosu rejisörü Muhsin Ertuğ-

⁵¹ "Hamlet Davalarında Dün Karar Verildi", *Vakit*, Sayı: 8605, 8 İkinci kânun 1942, s.3

⁵² "Hamlet Davası Bitti", *Cumhuriyet*, Sayı: 6248, 8 İkinci kânun 1942, s.1,5

⁵³ "Hamlet Davası", *Akşam*, Sayı: 8440, 21 Nisan 1942, s.1

⁵⁴ "İkinci Hamlet Davası da Dün Neticelendi", *Tan*, Sayı: 2321, 5 Şubat 1942, s.1

⁵⁵ "Hamlet'ten Doğan Davalar", *Son Posta*, Sayı: 4130, 5 Şubat 1942, s.2

rul'la aktörlerden Talât Artemel'in açtığı neşren hakaret davalarında, yazar Peyami Safa ile dava konusu yazıyı neşreden *Tasvir-i Efkâr* gazetesi neşriyat müdürü Cihat Baban ve imtiyaz sahibi Ziyad Ebüzziya hakkında beraat kararı verdiğini bildirmiştir.

Öte yandan Peyami Safa'nın, *Hamlet* piyesi Şehir Tiyatrosu'nda oynanırken, gazetede yazdığı "Tiyatromuzun Hali Ne Olacak?" başlıklı makalesinden dolayı verilen mahkeme kararı; temyiz mahkemesince dikkatlice gözden geçirilmiş, temyiz hususî ve umumî heyetlerince, bu yazının bir bütün halinde tetkiki lâzım geldiği, bunun hakaret kastıyla yazılmadığı, sadece tenkit mahiyetinde bulunduğu noktalarına dokunulup esastan bozulmuştur. Bunun üzerine bilirkişinin raporu ve mütalâası tekrarlanmış, bu mucip sebep 3 Haziran 1942 Çarşamba günü beraat kararında belirtilmiştir.⁵⁶

Görülüyor ki *Hamlet* davalarında kimse ceza almamıştır. Başlangıçta verilen cezalar da temyizce yerinde görülmeyle, davalı ve davacıların beraatıyla sonuçlanmıştır. Ancak bu davalar bizce tarafları bir hayli yıpratmıştır. Yıpranan sadece eleştirileri yazan kişiler olmayıp Şehir Tiyatrosu ve çalışanları da olmuştur. Bunu aşağıda vereceğimiz Şehir Tiyatrosuna ve eleştirilerin merkezindeki rejisörüne yönelik eleştiri ve değerlendirmelerden kolayca anlamak mümkündür.

4. Tartışılan Kurum ve Rejisörü: Şehir Tiyatrosu ve Muhsin Ertuğrul

Hamlet davası ortaya çıkınca hedef alınan kurumlardan birisi de İstanbul Şehir Tiyatrosu ve onun değerli rejisörü Muhsin Ertuğrul olmuştur. Bir kısım tartışmalar da bu ekseninde geçer. Peyami Safa, *Tasvir-i Efkâr*'da 18 Birinci teşrin 1941 Cumartesi günü yazısında sanat hayatımızda yeni bir tartışma başlatır: Tiyatro davası. Şehir Tiyatrosunun bütün çalışmalarını tamamen reddeden yahut onları görmezlikten gelen, tiyatromuzun geriye gittiğini ileri süren Safa, bundan rejisör Muhsin Ertuğrul'u sorumlu tutmaktadır. Bu iddiayı aydınlığa kavuşturmak amacıyla bu konuda uzmanlığı bütün memleketçe kabul edilmiş bazı tiyatrocularımızın görüşlerine başvurulduğu duyurulmuş ve onlara şu soru sorulmuştur:

"- Türk sahnesi düne nazaran tereddi mi etmiştir, terakki mi? Şehir Tiyatrosunun bugünkü halinden memnun musunuz, değil misiniz?"

Gavsi Ozansoy'un hazırladığı "Tiyatromuz Geriliyor mu, İlerliyor mu? Tiyatrodan Anlayanlar Neler Söylüyorlar?" başlığı altında yapılan ankete ilkin

⁵⁶ "Hamlet Davaları", *Cumhuriyet*, Sayı: 6393, 4 Haziran 1942, s.2

tiyatromuzun o günkü şöhretlerinden sayılan ve bu arada Muhsin Ertuğrul'un da hocası olan Celâl Tahsin cevap verir. Tahsin, önce dünkü tiyatromuzu anlatır. Güllü Agop'tan başlayarak, Mınakyan Tiyatrosu ile II. Meşrutiyet'in ilânından sonra kurulan heveskâr gençlik gruplarından ve Muhsin Ertuğrul'un çalıştığı topluluklardan söz eder. Onların sahneleme tekniklerinden; dekorlarından, sahne düzenlemelerinden, aktörlerin nerelerde oyunlarını sergilediklerinden bahseder. Daha sonra Darülbedayi'in kuruluşunu anlatır. Fransızların ünlü tiyatro adamı Antoine'ın çabalarını över. I. Dünya Harbi'nin çıkmasıyla birlikte ülkesine döndüğü için Darülbedayi'in çalışmalarının kesintiye uğradığını bildirir. Darülbedayi'in ilk öğrencileri arasında bulunan Muhsin Ertuğrul'un yurt dışında çok ünlü yönetmenlerin yanında yetiştiğini söyler. Almanya, Avusturya, Fransa, daha sonra Rusya, hatta Amerika'da gezip dolaşarak, yönetmenler yanında bilfiil çalışarak, dünyaca ünlü eserleri ve artistleri seyrederek, batı kültürüne ilişkin bilgi ve görgüsünü arttırdığını ifade eder. Türkiye'ye döndükten bir süre sonra da Şehir Tiyatrosunun başına geçtiğini ve hâlâ bu görevine devam ettiğini belirtir.

Tahsin, Muhsin Ertuğrul'un sıkı disiplininden de bahseder. Kimilerinin onun bu yönünü aşırı bulduğunu, hatta tiyatrodaki istibdada yol açtığını söylediklerini bildirir. Ona göre tiyatrodaki tek duyuş ve tek görüş ortaya koyabilmek için buna ihtiyaç vardır. Sahnede disiplin şarttır. Bunu da Muhsin Ertuğrul pek güzel başarmaktadır. Ancak bu başarısı bir sonuç değildir. Daha mükemmel varılması, atmosferin daha güzel yaşatılması, yani bugünkü tiyatronun daha çok geliştirilmesi arzu edilmektedir. Fakat bu işi Muhsin Ertuğrul'dan "daha mükemmel ve daha vakıfane" yapacak bir yetkili kişi yoktur. Henüz böyle bir kişi ortaya çıkmış değildir. Her şeyden önce, Muhsin Ertuğrul'un 25 yıldan fazla süren sahne geçmişi ve tiyatro deneyimi bu hususta kendisine büyük bir yetki ve özgüven vermektedir.

Ne var ki Tahsin'in, Muhsin Ertuğrul'dan bir de talebi vardır: Ona göre yaşanan değerli sanatkarların yerine genç unsurları getireceğim diye kabiliyetleri henüz gelişmemiş; tiyatro bilgisi eksik ve hele bu işin edebiyatıyla hiç meşgul olmamış gençleri, esaslı rollere çıkarmamalıdır. Çünkü Şehir Tiyatrosu bir tecrübe yeri değildir. Ayrıca teknisyenlerin görüşlerine kulak vermeli ve bunları birbiriyle uyumlu, kaynaşmış bir hale getirmelidir. Zira tiyatro; resim, müzik, heykeltıraşlık ve bütün güzel sanatların toplandığı bir yerdir ve bunların üstünde bir de dil ve edebiyat meselesidir.

Sonuç olarak Celâl Tahsin ankete verdiği cevabında görüşlerini şöyle bağlar: "... Muhsin şayet Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılrsa o disiplini kimse kuramaz ve tiyatro dağılmağa mahkûm olur." (G. Ozansoy, 1941a:1,6)

Türk tiyatrosuyla ilgili bu ankete Halit Fahri Ozansoy da katılmıştır. Ozansoy, Muhsin Ertuğul'un Şehir Tiyatrosunun başından ayrılması gerektiğini savunanların görüşünü paylaşmaz. Muhsin Ertuğul'un, Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılmasını istemez. Çünkü onun yerini dolduracak bilgi, deneyim ve birikimde birçok tiyatro adamımız yoktur. Onun çekilmesi sahne hayatımızı çok fazla zayıflatır. Sahne tekniği onun elinde çok farklı bir hale gelmiştir. Halkın önemli bir kısmı bunu arayıp da bulamadığı gün, tiyatrodan ayağını çekebilir. Dolayısıyla bundan sakınmak gerekmektedir.

Ozansoy, Muhsin Ertuğul'un rejisörlüğü kadar önemli bir görevinin daha bulunduğunu, bunu da son zamanlarda tamamıyla ihmal ettiğini belirtir. Yani "Muhsin Ertuğul her şeyden önce kuvvetli aktörümüzdür. Her yıl hiç değilse bir piyeste sahneye çıkması için üstündeki fuzulî işlerden kurtulmalıdır" diye düşünür.

Öte yandan Muhsin Ertuğul'un zayıf tarafları da yok değildir. Bunlar "manasız inatları ve kendisinden başka kıymet tanımamak diye anlatılabilecek acayip ve izah edilmez düşünceleridir." Bu çeşit anlamsız kaprisleri yüzünden bir zamanlar piyeslerinde başrolleri verdiği ve sanatına saygı duyduğu bütün eski tiyatro müelliflerini sahneden koparmıştır. Sanat dünyasında ne kadar müstesna bir değer olsa da bir insanın böyle "diktatör" kesilmesi doğru değildir. Bundan Türk sahnesi zarar görmüştür. Ozansoy, *Türk Tiyatrosu* dergisinin son on yıllık koleksiyonunu şöyle bir karıştırmanın ne gibi telif eserlerin görmezlikten gelindiğini, hatta ilân edildiği halde oynanmadığını ortaya koyduğunu söylemektedir.

Yine aynı Ozansoy; Muhsin Ertuğul'u, kendi şair ve yazarlarımıza karşı vefalı hareket etmediği için de eleştirmektedir. Sözgeşi Alman şairi Goethe'nin yüzüncü ölüm yılında konferanslar düzenler, büyük dekorlar altında bir gece için bir eserini tercüme ettirip oynar. Fakat aynı kadirşinaslığı Namık Kemal'in ellinci ölüm yılında göstermez. Vatan şairinin bir eserini temsil etmesi şöyle dursun, bir fotoğrafını bile astırıp iki çift söz söylemez. Ozansoy onun bu hareketini Namık Kemal'e karşı bir nankörlük sayar ve onu millî bir kurumun rejisörüne yakışmayacak bir davranış olarak nitelendirir.

Tiyatro yazarı Ozansoy'a göre hangi yönden bakılırsa bakılsın, bu sahnede oynanacak telif ve çeviri eserlerin seçimi, Muhsin Ertuğul'a bırakılmamalıdır.

Oynanacak oyunların tek seçicisi o olmamalıdır. Ozansoy da, M. Ertuğrul'a bu noktada itiraz edenler gibi düşünmektedir. Bu iş, mutlaka eskisi gibi rast gele değil, şahsiyetleri ve tiyatro bilgileri itibariyle iyi seçilmiş bir yazar ve ayrıca bir idare heyeti tarafından görülmelidir. Bu edebî heyetin içinde rejisör Muhsin Ertuğrul'un bulunması şarttır.

Eser seçiminde böyle bir yola gidilmesi, Muhsin Ertuğrul'u da rahatlatacak ve onu şimdikinden daha faydalı bir hale getirecektir. Bundan sahnemiz kazançlı çıkacaktır. Eser seçiminin sadece Ertuğrul'a bırakılması ise, millî edebiyatın bu sahnede iflâsı demek olur. "Türk tiyatrosunu teknik gelişmeler dışında; millî cepheden gerileme içinde görmek istemiyorsak, bu sayılan kusurların mutlaka ve bir an evvel giderilmesi gerekmektedir."

Görülüyor Halit Fahri'nin Muhsin Ertuğrul'la bir sorunu yoktur. Onun yükünü, sorumluluğunu paylaşmayı bile önermektedir. Eser seçiminde Muhsin Ertuğrul'un da içinde bulunduğu bir kurulun görev alması, o günkü işleyişten daha hayırlı sonuçlar alacak ve millî edebiyata, telif yazarlara daha olumlu bir katkıda bulunacaktır.(G. Ozansoy, 1941c:1,6)

Aynı anket sorularına Refik Ahmet Sevensgil de cevap verir. Bilindiği üzere Türk tiyatrosu tarihi üzerinde çalışan, uzun yıllardan beri çeşitli dergi ve gazetelerde tiyatro eleştirileri kaleme alan Sevensgil, bu sahadaki önemli otoritelerimizden birisidir ve söylediklerine kulak vermek gerekir.

Ünlü tiyatro tarihçisi Sevensgil, Peyami Safa'nın İstanbul Şehir Tiyatrosunun ıslahını isteyen yazısını okumuştur. Ona göre tiyatromuz, birçok yazarımızın tenkit konularından birini teşkil eder. Halk, tiyatro konusundaki yazıları ilgiyle okumaktadır. Yazarlarımız da halkın eğilimini bildikleri için tiyatro konusu etrafında sansasyon yapmaktan geri kalmazlar.

Sevensgil bu genel sözlerden sonra Peyami Safa'nın tutumunu ve sözlerini değerlendirir. O, Peyami Safa'nın yazısını iç ve dış olmak üzere iki kısma ayırarak inceler. Yazının ilk kısımda hedef Muhsin Ertuğrul'dur. Romancının, Ertuğrul'u; "Yüzlerce piyes okumak, bunlardan lâıyk olanları seçmek, yıllık temsil programlarını vücuda getirmek, mizansenleri hazırlamak, rolleri dağıtmak, provalara nezaret etmek, sanatkârın zevkine müdahale etmek, faaliyetine tahakküm, şöhretine tesir, istikbaline kumanda etmek, mecmua neşretmek, dilediği gibi rol almak, maaş aldığı halde dilediği gibi oynamamak salâhiyetleri bu adama verilmiştir; bu adam derebeyi metodu ile çalışır, derebeyi ağzı ile konuşur, mesuliyetsizdir; yorgundur, sınırları bozuktur, abuk sabuk şeyler söylüyor, tiyatromuzu bugünkü utanılacak seviyesine düşürüyor, tiyatromuzun alabildi-

ğine tereddide doğru koşmasına sebep oluyor” şeklinde suçladığını ifade etmektedir.

Yine Sevensgil, Peyami Safa'nın son zamanlarda bazı gazetelerde karşılıklı vuku bulan yayınların tesiri altında olduğunu söylemekte ve tıpkı Muhsin Ertuğrul gibi bir hayli sınırlı konuştuğunu bildirmektedir. Yazar, Ertuğrul'un tiyatroya yönelik hizmetlerini ve sanatçı yanını değerlendirirken ondan övgüyle söz eder. “Türk tiyatro tarihini yazacakların kendisinden pek çok saygı ve daha çok takdir ve minnetle bahsetmek mecburiyetini duyacakları bir sanat adamı” olduğunu söyler. Aktörlüğüne henüz ülkemizde kimsenin erişemediğini, rejisörlüğünde tiyatroyu anlama, halka sevdirmeye ve yayma sahalarındaki emsalsiz hizmetini göz önünde bulundurduğunu belirtir. Her gülün bir diken olduğu gibi, onun da zayıf yanları vardır. Bunların başında tenkitlere asla tahammül edemeyişi gelir. Bunca yararlı iş yapmış bir kişinin böyle faydasız polemiklere girmesinden üzüntü duyar.

Bu arada Sevensgil, Peyami Safa'nın belli konularda doğru söylediği kanaatinde. O da Muhsin Ertuğrul'un yetkilerinin gerçekten çok ve geniş olduğunu düşünmektedir. Fakat Şehir Tiyatrosu rejisörü, bu yetkileri şimdiye kadar iyi kullanmıştır. En azından ehil insanlara verilecek geniş yetkilerle iyi işler yapılabileceğini ispatlamıştır. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* yazarının Türk Tiyatrosunun gerilediği yolundaki görüşüne katılmaz. Zira o buna Muhsin Ertuğrul'un sebep olduğunu iddia etmektedir. Sevensgil ise Peyami Safa'nın bu sözleri pek sınırlı bir anında söylediğini ve sınırları yatışınca da bu görüşünden vazgeçebileceğini yazmaktadır.

Sevensgil, Peyami Safa'nın tiyatromuzun durumuyla ilgili bazı kaygılarına katılır. Çünkü kendisi de yaşanan bu sorunları iyi bilmekte ve onların çözümünü için yol göstermektedir. Söz gelişi İstanbul Şehir Tiyatrosu mensuplarının belli bir maaşları vardır. Fakat sahneden çekildikten sonra kendilerine; öldükten sonra ailelerine emekli maaşı, ikramiye vesaire vermek mümkün değildir. Bu durumun kesinlikle ıslah edilmesi gerekmektedir. Ayrıca sanatkârlara maaşlarından başka hâsıllardan hisse verilebileceğini de ifade etmektedir.

Öte yandan tiyatrodaki oynanacak eserlerin “tetkik ve kabulü ile meşgul olmak” o günkü ortamda kadroda dramaturg unvanı ile mevcut olan memura aittir. Bu gerçeği bilen Sevensgil, yeni kadroda bir dramaturg yerine üç kişilik bir okuma heyeti konulmasını faydalı bulmaktadır. Onun önerdiği, rejisöre yardımcı ve onun emri altında çalışacak olan bir heyettir. Bu heyetin tiyatro zevk ve kültürü olan gençlerden oluşan maaşlı ve memur bir heyet olması gereklidir.

Ayrıca bir de rejisör yardımcılığı kurulmasının faydalı olacağını düşünmektedir.

Kanaatimizce Sevensil, Muhsin Ertuğrul'u çok önemli bir değer olarak görmektedir. Onun tiyatromuza kazandırdıklarını, kültürümüze hizmetini teslim etmektedir. Fakat Şehir Tiyatrosunun örgütlenme yapısında bazı eksiklikler vardır. Bunların giderilmesini yahut tamamlanmasını ve burada çalışan sanat-kârların geleceklerinin güvence altına alınmasını istemektedir. Dolayısıyla bunlar Muhsin Ertuğrul'un verimli bir ortamda çalışmasına olanak sağlayacak ve Şehir Tiyatrosunun gelişmesini hızlandıracak görüşlerdir ve üzerinde cidden durulması gerekmektedir. (G. Ozansoy, 1941b:1,6)

Necip Fazıl Kısakürek'e göre Muhsin Ertuğrul'la Celâlettin Ezine arasındaki sorun, birkaç yazarın Şehir Tiyatrosu rejisörüne karşı beslediği kını ortaya çıkarmıştır. Ona göre olay, "yalnız Muhsin Ertuğrul'un şahsını sevmek veya sevmemek"ten kaynaklanmaktadır. Şair Kısakürek, Hamlet olayının nasıl başlayıp geliştiğini;

"Celâlettin Ezine bir tenkit yazısı yazdı, Muhsin ona ağır bir cevap verdi. Münekkit bunda hakaret gördü ve mahkemeye başvurdu. Ortada hakaret diye bir hâdisе varsa, bunun asıl hedefi olan Celâlettin Ezine, bana şahsen ve telefonda bildirdiği gibi, Muhsin'i büyük bir sanatkar telâkki ederken, hâdiseye patlak burunlarını sokanların Muhsin hakkında zararlı, kıymetsiz, tasfiyesi lâzım bir adam hükmünü bastırmalarına ne buyrulur?" şeklinde anlattıktan sonra bu gelişmelerden rahatsız olduğunu belirtmekte ve Şehir Tiyatrosunun bu gözde rejisörünün değerini şöyle vurgulamaktadır:

"Muhsin Ertuğrul'u, Türk tiyatrosundan tasfiye etmek, tiyatrosundan çekip çıkarmak, büyük devlet tiyatrosunu kurmak ve onun başına geçirmek lâzımdır." (Kısakürek, 1941e:1)

Öte yandan Murat Sertoğlu, Celalettin Ezine ile Muhsin Ertuğrul arasında yaşanan tartışma sırasında Ezine ile konuştuğunu bildirir ve onun kendisine söylediklerini nakleder. Ezine'ye göre Muhsin Ertuğrul çok kıymetli bir aktör ve çok kuvvetli bir rejisördür. *Yakup ve Ötekiler* yazarı onu her zaman takdir etmiş ve etmektedir. Şehir Tiyatrosu'ndan ayrılması, bu kurum için çok büyük bir kayıp olacaktır. Aralarındaki ihtilaf, onun hakarete varan eleştiri yazısından doğmuştur. Bu yüzden onu mahkemeye vermiştir. Bu olay ile Muhsin Ertuğrul'un sanat kudreti arasında hiçbir münasebet yoktur. En büyük kusuru da işi şahsiyata dökmüş olmasıdır. Böyle yapmayıp da eleştiri yazısına daha ağır başlı bir cevap verseydi, bütün bunlara yol açılmamış olacaktı diye düşünür.

Sertoğlu'na göre de Muhsin Ertuğrul'u bu meseleden dolayı kırmamak gerekir. O bir sanatkâr haysiyetiyle yazısında aşırı bazı kelimeler kullanmış olabilir. Ezine de bu sanatkâr hassasiyetini anlamalı ve olay kapanmalıdır. Sonuç olarak Şehir Tiyatrosunu ve rejisörünü bize iyi eserler vermesi için serbest bırakmamız gerekmektedir. (Sertoğlu,1941:3)

Tiyatromuzun ilerleyip ilerlemediği, hatta gerileyip gerilemediği konusunda aydınlarımızda bir tereddüt olduğu görülmektedir. Muharrir Hayri Muhittin, Türk tiyatrosunun durumunu değerlendirmeye çalışır. Onun görüşüne göre, "tiyatro tarihimizin organizasyon ve sahne tekniği bakımından ilerlediği inkâr götürmez bir realitedir." Devlet Tiyatrosu okulu ile Devlet Konservatuarının bulunması, bunun açık birer delilidir. Fakat tiyatro, edebiyat ve temsil sanatı bakımından gerilediğimiz, hiç olmazsa durakladığımız da inkâr edilemez. Çünkü tiyatro edebiyatımız verimsiz bir haldedir. Yeni yeni eserler ortaya konulamamıştır. Temsil sanatı bakımından da tiyatro ağacı meyve vermez olmuştur. Dolayısıyla Abdrürrezzak, Fehim, Naşit, Vahram Papazyan gibi dünya ölçüsünde yetenekli sanatkârlar yetişmez. Neden yetişmediği üzerinde durulmamıştır. Oysa Abdrürrezzak, Fehim, Naşit, Vahram Papazyan gibi dünya sanatçılarının yetişmesi için neler yapılabileceği araştırılıp ortaya konulmalıdır.(Muhittin:1941:1)

Yaşar Nabi Nayır, bu konuda aydınların iki zıt cepheye ayrıldıklarını; bir kısmının Şehir Tiyatrosu ile rejisörünü tamamen göklere çıkardıklarını, bir kısmının da bütünüyle yerin dibine geçirdiklerini söyler. Ona göre önce Darülbedayi'in eserini inkâra kalkışmak insafsızlıktır. Tiyatromuzu ileri safhaya erdiren odur. Yüksek kabiliyetlerine tanık olduğumuz sanatkârlarımızı sayıları ne kadar az olursa olsun, yine bu kurumumuz yetiştirmiştir. Bununla birlikte Nayır da gözüne ilişen birtakım kusurlardan bahsetmektedir.

Onun gözündeki en önemli kusur, Darülbedayi'in ciddiyet ve ağır başlılığıyla hiç de bağdaşamayan lâubali bir zihniyete prim verilmesidir. Bu zihniyet ise bu güzel sanat yuvasını yıllardan beri içten içe kemirmektedir. Yazık ki bu zihniyet sonucunda, Shakespeare'in, Moliere'in beğenilen, alkışlanan ve rağbet gören eserleri yanında "en aşağılık vodviller" de bu sahnede yer almaktadır. Bunlar, Darülbedayi hayranlarını hayal kırıklıklarına uğratmaktadır. Buna paralel olarak Yaşar Nabi, komedi kısmının temsillerinde rastlanılan ve ciddî bir sanat kurumunda hiç olmaması gereken tulûatçılıktan da yakınmaktadır. Hatta sanatkârların bunu rejisörün izni olmadan yapamayacaklarını düşünmektedir. "En güzel komedileri bile, sözde kahkaha toplamak için gürültüye boğan ve en açık, hatta bazen iğrenç eklemelerle" kıymetten düşüren bazı sanatçıların bu

kötü alışkanlıkları, Şehir Tiyatrosu'nda giderek bir gelenek halini almıştır. O, böylesine bir hafifliği Şehir Tiyatrosu'na yakıştıramamaktadır. Nayır, tulûatı beğenip savunuların onu tulûat sahnelerinde bol bol bulabileceklerini, resmî bir sanat tiyatrosunda böyle bir "bid'at"ın yerinin olamayacağını da yazısının sonunda belirtmekten geri kalmamıştır. (Nayır,1941:2)

Yeni Adam dergisinin sahibi ve başyazarı İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu da Şehir Tiyatrosu ve Muhsin Ertuğrul çevresinde gelişen tartışmalara ilişkin değerlendirmelerde bulunur. En önemlisi de Şehir Tiyatrosunun içinde bulunduğu durumdan Müdür Muhsin Ertuğrul'un sorumlu tutulup tutulmayacağı araştırır.

Ona göre ilk gerçek, tarihimizde Manakyan Tiyatrosu denilen bir tiyatro ve bir tiyatro anlayışının olduğudur. Manakyan Tiyatrosu yarım yüzyıla yakın bir zaman yaşamıştır. Onun yarattığı tahribatın farkına; ancak II. Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra varabildik. Fakat o zamana kadar hiçbir sanatçımız, eleştirmenimiz, bilginimiz, düşünce adamımız "bu hasta ve saralı temsil faaliyeti"ni eleştirmemiştir.

I. Hakkı Baltacıoğlu'na göre II. Meşrutiyet Darülbeyazıtı, Cumhuriyet de Şehir Tiyatrosu'nu doğurmuştur. En azından böyle düşünülebilir. Manakyan'ın bozuk Türkçesine ve melodram geleneğine karşı kolektif ve şuursuz bir tepki duyulmuştur. Muhsin Ertuğrul'un yönetiminde Türk tiyatrosunun inkılapçı bir ruha kavuştuğuna inanılmıştır. Hatta tiyatromuzun Avrupaî şahsiyette bir tiyatro olduğunu ileri sürenler çıkmıştır.

Oysa son otuz yıllık gelişmelere karşı *Yeni Adam* olabildiğince uyarıcı ve yanlışları gösterici bir tutum takınmıştır. Sekiz yıldan beri (1933 den itibaren) çıkardığı bu sese maalesef ne resmî makamlar, ne Belediye, ne de Türk basını kulak vermiştir. Buna rağmen başladığı uyarı görevini sonuna kadar götüren Baltacıoğlu, eleştirilerinden asla vazgeçmemiş, sürekli yazmaya devam etmiştir. Şehir Tiyatrosu'nda sarsıntılar başlayınca bu defa Muhsin Ertuğrul'dan " Sen âlimsin, pedagoğsun, teşkilâtçısın, yüksek karakter sahibisin; fakat, ne olursun tiyatro işine karışma!" şeklindeki uyarısını içeren kalın bir mektup almıştır. *Yeni Adam*'ın başyazarı; Muhsin Ertuğrul'un tiyatroyu sadece bir sahne ve teknik işi gibi anlamasından rahatsızlık duymuştur. Baltacıoğlu, tam otuz yıldır M. Ertuğrul'u alkışladıklarını belirterek, onu kendisinin de takdir ettiğini ifade eder. "Tiyatro felsefesi olmayan, profesörleri tiyatro estetiği ile uğraşmayan", psikologları kitap çevirmekten geri durmayan ülkemizde Muhsin Ertuğrul'un eşiz bir rejisör olduğunu vurgular. Tiyatroda milliyet ve millî anlayışı ayrı tutarak onu, " batı tiyatrosunu dışından kopya etmek, aktörlerine sade metin ezber-

letmek, sahneyi bir dekor bahçesi haline getirmekten ibaret olan her türlü kopyacılığı ve Tanzimatçılığı yapmış ve başarmış bir adam" sayar. Ayrıca aydın ve zeki bir kişi olarak tanındığını, teşkilâtçı ve disiplinci bir yönü bulunduğunu söyler.(Baltacıoğlu, 1941a:2, 15)

Baltacıoğlu tiyatrodaki Türk'e doğru gitmemiz gerektiğini ileri sürer. Bu fikrini büyük bir hararetle savunur ve millî musiki, millî edebiyat, millî mimari gibi kavramların yanında millî tiyatrodan bahsetmemizi ister. Türkçülük ve milliyetçilik prensibini tiyatrodaki uygulamak yanlısı olan yazara göre tiyatro işini yalnız bir teknik iş olarak düşünene gelmişizdir. Tiyatro sanatında milletlerarası olan şu unsurlar vardır: Sahne, dekor, suflör, ışık, mizansen. Bunlar hep millettan millete geçebilen teknik unsurlardır. Diksiyon, deklamasyon, aksiyon ve tema unsurları ise başka yerden alınamaz. Bunlar ne fertler tarafından uydurulabilir, ne de başka yerden aktarılabilir. Son derece orijinal ve millî şeylerdir. Bu böyle olunca, " tiyatroların millisi olmaz" sözü gerçek dışıdır, yanlıştır.

Baltacıoğlu, aynı yazısında bu anlayışla Şehir Tiyatrosu rejisörünün görevini bütün olarak yapmış bir adam olduğunu, bu yüzden tenkit de edilemeyeceğini belirtir. Fakat onun bütün mezziyetlerine rağmen, Muhsin Ertuğrul'un "milletin asırlardan beri yana yakıla beklediği modern Türk Tiyatrosunun yolunu" açamadığı kanaatindedir. Zira bunu yapabilecek kişi; bir idareci, bir rejisör değil, bir mütefekkir olabilir. Baltacıoğlu M. Ertuğrul'a hücum ettiklerini; çünkü onun anlayışıyla bir Türk Tiyatrosunun kurulamayacağını, tiyatrodaki gelişmiş Avrupalılık değil, Avrupalı tiyatrodaki Türklük istediklerini belirtir. Hatta bu isteklerini maddeler halinde şöyle sıralar:

1- " Bugünkü tiyatromuz Türk değildir; çünkü diksiyonu Türk değildir. Diksiyonu Türkleştirmek gerekir.

2- Bugünkü tiyatromuz Türk değildir; çünkü deklamasyonu Türk değildir. Deklamasyonu Türkleştirmek gerekir.

3- Bugünkü tiyatromuz Türk değildir, çünkü aksiyonu Türk değildir. Aksiyonu Türkleştirmek gerekir.

4- Bugünkü tiyatromuz Türk değildir çünkü temleri Türk değildir. Temleri Türkleştirmek gerekir.

5- Bugünkü tiyatromuz Türk değildir; çünkü tiyatro idrâkimiz Türk değildir. Tiyatro idrâkimizi artık Türkleştirmek gerekir."

Sonuç olarak Baltacıoğlu'nun gözünde Türk milleti modern bir millettir. Şehir Tiyatrosu'ndan ve onun rejisöründen istediği ve beklediği millî bir tiyatro kurmak ve bu yolda çalışmaktır.(Baltacıoğlu, 1941b:2)

Yücel dergisi yazarlarından Behçet Kemal Çağlar da bu tartışmaya katılır. Sedat Simavi'nin *Ceza* adlı eseri hakkında yazdığı tenkit yazısının başında bu konuya yer verir. Fakat o *Hamlet* piyesinden çok, Şehir Tiyatrosu'nda izlenecek tiyatro ve sanat politikasından bahsetmiştir. Hamlet'in temsili dolayısıyla basınla konuyla yakından ilgilenmesi üzerine ülkemizde " tiyatro hareketlerinin doğru yolu bulacağını münakaşa etmeğe" başladıklarını söyleyen Çağlar, bu konunun çok çabuk eskiiyip unutulmaya yüz tuttuğundan söz eder. Bu hususta en isabetli teşhisi koyan ve öneriler sunan kişinin Baltacıoğlu olduğunu belirtir. Tiyatroda taklitlerden, çıkartmalardan, dejenere zümresinden insanları benimseyerek alay etmek için onları sahneye taşımaktan kurtulmamız gerektiğini söyler. "Yerli bir ruh, yerli bir zevk, yerli bir anlayışla yazılmış oyunları" tavsiye eder. Gerçek bir Türkün duyduğu derin azapla, o büyük öfke ve nefretinin yazılmasını ister. Hatta bu konuda biraz geç bile kalındığını düşünür.(Çağlar, 1941:186-189)

Öte yandan Peyami Safa da, tiyatro konusundaki tartışmaların mihverinden fırlayıp, sahne yerine şahıs davası haline geldiğini söyler. Öncelikle Muhsin Ertuğrul'un bir aktör sıfatıyla haiz olduğu niteliklerini öteden beri övdüğünü belirtir. *Uçurum*, *Ortaklar*, *Othello*, *Tohum* gibi eserlerde onu başarılı bulduğunu söyler. Ancak Şehir Tiyatrosu'nda yetkinin bir kişide toplanmasına karşı çıkar.

Yazar, Muhsin Ertuğrul'u dengeden mahrum bulur, üstüne aldığı karma karışık işlerden bir tanesini, yani rejisörlüğü bile beceremediğini ileri sürer. Sahne rejisinin, her şeyden önce "kuru ve soğuk bir disiplin" olmadığını, sıcak ve samimî bir ahenk ve denge istediğini bildirir.

Safa'nın asıl öne çıkardığı ve vurgulamaya çalıştığı, Şehir Tiyatrosu'nda ıslahat yapılması fikridir. Tiyatromuzun ise şöyle bir yapıya ihtiyaç duyduğu kanaatindedir:

" Şehir Tiyatrosu bir tanemizdir. Onun idare, eserleri tetkik, sanatkârları liyakatlerine göre derecelendirme, piyesleri sahneye koyma, yıllık programları hazırlama, rejî, dekor ve mecmua işlerini, ayrı ayrı salâhiyetlere ve ihtisaslara veren medenî ölçüde bir teşkilâta ihtiyaç vardır." (Safa, 1940:1)

Şehir Tiyatrosuna bir eleştiri de Reşat Feyzi Dördüncü'den gelir. Dördüncü'ye göre Hamlet davasının ortaya çıkardığı en büyük hakikat, İstanbul'da bir

Şehir Tiyatrosu sorunu bulunduğudur. *Hamlet*'in temsili münasebetiyle tiyatro-muz hakkında ilk enteresan eleştiriyi şair Halit Fahri Ozansoy yapmıştır. Değerli şair bu eleştirisiyle tiyatromuzun aksayan birçok taraflarına parmak basmıştır. Aynı zamanda büyük bir medenî cesaret örneği olan bu sözler, her şeyden önce İstanbul Belediyesini düşündürmelidir. Çünkü Tepebaşı'ndaki Şehir Tiyatrosu, Belediye'nindir.

Son Telgraf'ın sahibi, Şehir Tiyatrosu konusunda İstanbul Belediyesi'ni kusura bulur. Tepebaşı'ndaki tiyatro ile Belediye sadece İl Genel Meclisi'nde bütçe görüşmeleri sırasında bir iki saat meşgul olur. Kısaca onun anlayışına göre; İstanbul Şehir Tiyatrosunun hesaplarını, bütçesini kontrol eden Belediye, sahnesini de denetlemelidir. Bunu yapmadığı sürece tiyatronun sorunlarının üstesinden gelemez. (Dördüncü, 1941b:2)

Fikret Adil de Şehir Tiyatrosu etrafındaki tartışmalara katılır. Bir inkılap yaptığımızı; bir geçiş devresi yaşadığımızı, bir kültürden ötekine, bir uygarlıktan başkasına geçerken bocalamamızın tabii olduğunu belirttikten sonra, "Hal böyleyken, yapılan işlere, sarf edilen gayretlere yıkıcı, öldürücü darbeler vurmağa teşebbüs edenlerimiz var. Nitekim Şehir Tiyatrosuna karşı yapılan hücumlar da bu nevidendir" diye yakınır. Adil, noksan yanımızın aktörlerimiz olduğunu ileri sürenlerin görüşlerine de cevap verir. Onun bu görüşlere katılması mümkün değildir. Zira aktörün yetiştirilmesi konservatuarın yeni yapıldığını, dolayısıyla beklemek gerektiğini belirtir. Ama "Şunu kimse inkâr edemez ki, Şehir Tiyatrosu'nda vasattan yukarı aktörler vardır" demekten de kendini alamaz.

Üçüncü noksan olarak komedi kısmında tulûat yapılmasını gösterir. O, bu görüşlere hak verir. Kendisi de bunlardan şikâyetçidir. Adil; eleştirilerde ölçülü ve insafli olunmasını ister, yıkıcı eleştirilerde bulunulmamasını önerir.

Muhsin Ertuğrul'un kendisine hücum edenlere cevap vermesini normal bir davranış sayar. Amacının sanat adamlarının birbirini yemekten vazgeçmeye davet etmek olduğunu belirtir. İhtiraslarımızı eser yaratmaya sarf etmemiz gerektiğini hatırlatır. Muhsin Ertuğrul'un Darülbeyaz'ı dağılmaktan kurtardığını, tek başına yılmadan usanmadan onu, " tiyatro" mefhumuna uygun ve lâıyk bir hale koyduğunu" ifade eder. Dolayısıyla Şehir Tiyatrosuna yapılan hücumları haksız bulur.(Adil, 1941:1, 4)

Şehir Tiyatroları ve onun değerli rejisörü Muhsin Ertuğrul, Hamlet davası dolayısıyla çok sert bir şekilde eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden birisi de *İkdam* gazetesinde yayınlanmıştır. Fikri Selman'a göre insanlar, İstanbul Şehir Tiyatro-

su'nda temsil edilen bir piyesi mutlaka beğenmek zorunda değildiler. Asıl Celâlettin Ezine'ye, İstanbul Şehir Tiyatrosunun yani bir resmî kuruluşun her şeyi demek olan bir insanın cevap vermesi sorgulanmalıdır.

Selman, bunun Celâlettin Ezine ile Muhsin Ertuğrul'un arasında âdî bir küfürleşme davası sayılamayacağını, meselenin her ikisini de aştığını, artık bu iki insanın karşılıklı iğbirarı, hiddeti, aktörlüğü olmadığını, ortada bir tiyatro konusu bulunduğunu, kendisinin on iki yıl önce de Hamlet'i seyrettiğini, o zaman Danimarka prensi rolünü Muhsin Ertuğrul'un oynadığını ve rolünün hakkını fazlasıyla verdiğini hatırlatır. Fakat bu sefer iş çıkırından çıkmış, ünlü rejisör tepkisinde ölçüyü kaçırmış, dolayısıyla yanlış yapmıştır.

Sonuç olarak Selman'a göre Şehir Tiyatrosu ile ilgisi bulunan edipler, yazarlar, hep birlikte şu gerçeği vurgulamalıdır: "Evet bu İstanbul Şehir Tiyatrosu hatalı bir yolda yürüyor. Onu bu yoldan çevirmek hepimizin millî bir görevidir. Böyle hem rejisör, hem aktör, hem piyes kabul eden, üstelik eşinin sahibi bulunduğu dergide sağa sola hücumlarda bulunan Muhsin Ertuğrul'a biz tiyatromuzu emanet edemeyiz. Zira böyle bir durum dahi baştan aşağı komedidir. Ülkemizin en önemli kurumuna hiç yakışmamaktadır." (Selman, 1941:1,6)

Hamlet piyesinin temsili sırasında gündeme Şehir Tiyatrosuna ilişkin sorunlar da gelir. Şehir Tiyatrosunun komedi ve dram kısımlarının Beyoğlu tarafında bulunması İstanbulluların şikâyetine sebep olmaktadır. Özellikle nakil vasıtalarının azlığının hissedildiği kış günlerinde bu şikâyetler daha da artar. Parti kongrelerinde dahi bu nakil işi konuşulmaya başlanır. Komedi kısmının çalıştığı Fransız tiyatrosu kira ile tutulduğundan ve İstanbul tarafında tiyatro olarak kullanılmaya elverişli binaların bulunmasından bahsedilerek, dram veya komedi kısmının şehrin bu yönüne taşınması istenir. İstanbul halkının buraya gidemediğinden yakınılarak, bir an önce Belediyenin harekete geçmesi gerektiği hatırlatılır. Hatta zamanın iktidar partisinin il organlarında bu yolda bir karar alınır.⁵⁷

Gerçekten de Şehir Tiyatroları hiçbir zaman gündemden düşmez. Hamlet davaları boyunca basında onlara yönelik açıklamalar yer alır. Söz gelişi, İstanbul Belediyesi'nin Şehir Tiyatrosu komedi kısmının temsiller verdiği Fransız tiyatrosu ile yaptığı kontrat müddetinin tamamlandığı haberi yayınlanır. Bina sahibinin, tiyatroyu yeniden kiraya vermek istemediğinden, Belediyenin, Şehir Ti-

⁵⁷ "İstanbul Halkı, Şehir Tiyatrosundan Niçin Mahrum Kalıyor?", *Son Telgraf*, Sayı: 1661, 21 Birinci teşrin 1941, s.1-2

yatrolarının komedi kısmı için yeni bir bina aramak mecburiyetinde kaldığından bahsedilir.⁵⁸

İşte tam bu sırada İstanbul Belediyesinin Şehir Tiyatrosu komedi kısmını, İstanbul tarafına nakletmeyi düşündüğünü görüyoruz. Bu maksatla Belediye, İstanbul tarafında tiyatro olabilecek bütün binaları araştırıp incelemiş, fakat komedi kısmının ihtiyacına cevap verecek uygun bir bina bulamamıştır. Daha sonra da Belediye, şimdilik kaydıyla tiyatroyu İstanbul'a nakletmekten vazgeçmiştir.⁵⁹

Öte yandan İstanbul Belediyesinin Şehir Tiyatrosu komedi kısmı için Şehzadebaşı'nda yeni bir tiyatro binası yaptıрмаğa karar vermesi üzerine birtakım adımlar atılır. Belediye, inşaatın zorluklarını göz önüne alır ve binanın özel girişimciler tarafından yaptırılarak kendisine kiraya verilmesinin daha doğru olacağı kanaatine varır. Tiyatro binasını yapacaklara inşaat için Şehzadebaşı'nda İbrahim Paşa Hamamı civarında tespit edilen bir belediye arsasını çok ucuz fiyatla ve taksitle satacağını duyurur. Bunu haber alan bazı özel girişimciler 1000 kişilik bir tiyatro binası yapmak için 28 Kânunusâni 1942 Çarşamba günü Belediye'ye baş vurmuşlardır.⁶⁰

Selâmi İzzet Sedes, İstanbul Şehir Tiyatrosuna yılda 150 bin kişi gittiğini, bunun her medenî şehire nasip olmayan bir ilgi ve sevgi sayılması gerektiğini belirtir. Artık İstanbul'da tiyatronun bir ihtiyaç haline geldiği kanaatine varır. Bu gerçeği belediyenin de gördüğünü bildiren Sedes, şehrin bu bölümünde sahnesi işe yarayan bir bina yokluğuna dikkati çeker. Burada yapılacak bir binanın maliyetinin yüksek olmayacağını belirten yazar, bu konuda hükümetin bu ihtiyacı karşılaması gerektiğini vurgulayarak, Belediye'nin de böyle bir gelir kaynağına ihtiyacı bulunduğunu hatırlatır. (Sedes, 1942a:1,7)

Yine aynı yazar, Belediye'nin Şehir Tiyatrosu sahnesini kontrol etmesi gerektiğini söyleyenlere karşı çıkar. Böyle düşünmenin ilk bakışta doğru gibi geldiğini, ama sorunu derinlemesine irdeleyince onlara hak vermenin mümkün olmadığını söyler. Bunun sebebini de şöyle açıklar:

“Son zamanlarda ortada böyle bir cereyan var. İstanbul Şehir Tiyatrosu sahnesini bir heyet idaresine vermek istiyorlar.

⁵⁸ “Şehir Tiyatrosu Komedi Kısımına Bina Aranıyor”, *Akşam*, Sayı: 8351, 22 Kânunusâni 1942, s.3

⁵⁹ “Şehir Tiyatrosu Komedi Kısmı Nakledilecek”, *Akşam*, Sayı: 8354, 25 Kânunusâni 1942, s.3

⁶⁰ “Şehir Tiyatrosu Komedi Kısmı Binasını Hususî Eşhas İnşa Edecek”, *Akşam*, Sayı:8358, 29 Kânunusâni 1942, s.3

Bu istek, tiyatromuzla uğraşanlar çoğaldığı için bizi de sevindirdi. Ancak bu istekte olanlar dostum Reşat Feyzi gibi, Peyami Safa gibi, Celâlettin Ezine gibi tiyatromuzun gelişmesini sıkı takip etmemiş, bazen bir dost hatırı için, bazen de bir iki satır yazmak vesilesiyle tiyatroya gitmiş olan arkadaşlardır. Hatta bunların arasında Peyami Safa gibi yirmi sene zarfında yalnız bir iki kere gitmiş olan meslektaşlarımız da var.”

Sedes, buna rağmen bir edebî heyet istemenin haklı ve makul görülecek yanları bulunduğuna işaret eder. Fakat bu sorunu ikiye ayırmak gerektiğini de hatırlatır. Ona göre İstanbul Şehir Tiyatrosu’nda bir edebî heyet istiyoruz diyenler, rejisör isteyip istemediklerini söylememektedirler. Oysa bir tiyatrodaki ya rejisör, ya da edebî heyet vardır. Bu ikisini birleştirmek ve uzlaştırmak imkânsız değilse bile çok güçtür.

Sonuç olarak Sedes, rejisör ve edebî heyet sorununu böyle inceledikten sonra şu kanaate varmıştır:

“Bugün bütün medenî sahneleri rejisör idare etmelidir. Rejisörsüz tiyatro olmaz kanaatindeyim.” (Sedes, 1942b:1,4)

Hamlet davası tiyatro dünyamızda bir hayli ses getirmiş, önemli tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Şehir Tiyatrosu yeniden sorgulanmış ve bu sanat kurumunu yönetenlerin durumu; tiyatromuza katkıları, eksiklikleri gözler önüne serilmiştir. Kurumun içinde yer alan Vasfi Rıza bütün gelişmelerden anlarında kısaca bahsetmiştir. Şehir Tiyatrosunu çok meşgul eden bu olayı anlatırken de Celâlettin Ezine ile Peyami Safa’yı suçlamış, Muhsin Ertuğrul’u, adam seçmekte çok isabetli davranmadığı için eleştirmiştir. Adının bizzat karıştığı Hamlet davasının mahkeme safhaları hakkında bilgi vermemiş, kendi sorumluluk ve konumuna yönelik bir değerlendirmede bulunmaktan kaçınmıştır. (Zobu, 1977: 571-572)

Tasvir-i Efkâr’da edebî ve fikrî yazılar yazan muharrir Celâlettin Ezine, Şehir Tiyatrosu dram kısmında oynanan Hamlet piyesinin eleştirisini yapmış ve eserin başarılı olmadığını söylemiştir. Ezine’nin Hamlet oyununa ilişkin bu eleştirisi, basın ve edebî çevrelerde tiyatro konulu bir tartışmayı başlatmış ve bu tartışma giderek büyümüştür. Tartışmanın büyümesinde Şehir Tiyatrosu görevlilerinin bu eleştiriye salt cevap vermekle kalmamalarının da payı vardır. Çünkü onlar, Hamlet temsilini görmeğe giden her seyircinin eline, eleştirinin yer aldığı dergi benzeri bir yayın organını tutuşturmuşlardır. Elden ele dolaşan bu dergiyi görenler ise, “Rejisör çok ayıp etmiş, bu kadar sövülür mü? Zaten rejisör eleştiriye hiç tahammül edemez, ya döver ya söver” şeklinde dedikodular yapmış;

bu dedikodular ile dostlarının etkisinde kalan Ezine de, sonuçta Muhsin Ertuğrul'dan davacı olmuştur. Öte yandan bu dedikodular ve eleştiriler basında yankı bulmuş, mizah gazetelerine malzeme olmuş,⁶¹ günlük gazetelerde konuyla ilgili karikatürler çıkmış⁶² ve zamanın tiyatro otoritelerinin katıldığı bir tartışma halini almıştır.⁶³

Sonuç

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda Shakespeare'in *Hamlet* temsili üzerine başlayan tartışmaların birkaç boyutu vardır: Bu boyutlardan ilki oyunun sahnelenişiyile ilgilidir. Celâlettin Ezine, biraz da ön yargılı yaklaşımla *Hamlet* oyununu beğenmediğini belirterek eleştirmiştir. Onun, Şehir Tiyatrosu çevresinde büyük tepki çeken bu yazısından sonra başka yazarlar da bu konudaki görüşlerini ifade etmişlerdir. Celâlettin Ezine'den sonra en keskin ve sert eleştiri romancı Peyami Safa'dan gelmiştir. Peyami Safa, eleştirilerini oyunun sahnelenişinden çok, Muhsin Ertuğrul'a ve Şehir Tiyatrosuna yönelterek, hem rejisörün, hem de kurumun çoktan çöktüğünü, hatta iflas ettiğini vurgulamaya çalışmıştır. Safa Coşkun ise bazı yazarların eleştirilerinde son derece hissî davrandıklarını ileri sürerek, *Hamlet*'in temsili konusunda gerçekleri dile getirmediklerinden yakınmıştır.

Orhan Seyfi Orhon *Hamlet* temsilini, Türk tiyatrosu üzerine görüşlerini söylemek için bir vesile sayar. Türk sahnesinin yerli hayatla temasının koptuğundan bahsederek, bizim davalarımızı ortaya koyan eserler bulunmadığını, bu toplumun hiçbir sorunun sahneye çıkmadığını, oyunların bizim hayatımızı aksettirmediklerini ileri sürer. Asıl bu konuların sebeplerini düşünmemiz gerektiğini belirtir. Halit Fahri ise, tiyatromuzun sorunlarını bilen bir kişi olarak görüşlerini dile getirir ve tartışmalarda orta yolu bulmaya çalışır, hem Celâlettin Ezine'ye, hem de Muhsin Ertuğrul'a hitap eder. Bu iki değerli şahsiyetin yanırlarını ortaya koyarak, onlara, barışmalarını önerir. O zamanlar *Tan* gazetesinde yazan Refi Cevad Ulunay da oyunu ve dekoru beğenmekle birlikte *Hamlet* rolünün

⁶¹ Bk. "Hamlet", *Akbaba*, Sayı: 405, 4 Birinci kânun 1941, s.6; "Vukuu Değil!", *Akbaba*, Sayı: 405, 5 Birinci kânun 1941, s.4

⁶² Bk. "Hamlet Son Perdesinden Bir Sahne"(karikatür), *Akşam*, Sayı: 8303, 2 Kânunuevvel 1941, s.1

⁶³ Hatta biraz daha ileriye gidilerek, *Hamlet* yüzünden doğan davalardan bir kısmı sürüp giderken, *Hamlet* ve *Hamlet* davalarının tarihini yazacak olanlara açıklayıcı bilgi veren de olmuştur. Sözgeleşi Sadun Galip Savcı, tarihî bilgiler vermiş, *Hamlet* konusuna ilk el atanlardan bahsetmiş, vaktiyle, seyircilerin bu temsile girebilmeleri için biletleri mum, sabun, peynir karşılığında alabildiklerini vurgulamış, kundurasız ve uzun çorapsız oyunu seyretmenin mümkün olmadığını hatırlatmıştır. (Galip,1942:3)

güçlüğüne dikkati çeker. Ulunay, eserin sahnelenmesinde gördüğü kusurları söylemeden edemez.

Son Telgraf muharriri Necip Fazıl Kısakürek, rejisörün eser seçimini onaylamakla birlikte Hamlet rolünün içinin doldurulmasından yanadır. Bu seferki *Hamlet*'in oynanışını zayıf bulduğunu söyler. Selim Nüzhet Gerçek ise *Hamlet*'i seyreden eleştirmenlerin üç ayrı tavır sergilediklerini, beğenenlerin yanında beğenmeyenlerin de olduğunu, bunlara bir de oyunu beğenip de kusurlarını da söyleyenlerin bulunduğu hatırlatır ve oyunun daha tarafsız ve nesnel bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Tunç Yalman, Robert Kolej'deki öğretmeninin görüşlerini verir. "Shakespeare uzmanı" saydığı öğretmenin *Hamlet*'e ilişkin görüşleri olumsuzdur. İbrahim Hoyi, daha çok oyunu tanıtır, Osman Cemal Kaygılı da oyunun sahnelenmesinin basındaki yansımalarına değinir, olup bitenleri mizahî bir üslupla hikâye eder.

Tartışmaların diğer bir boyutunda ise eserin çevirisi yer alır. *Hamlet*'in çevirisi pek çok tartışmalara yol açmıştır. Genellikle eserin sahnelenişi değerlendiren bazı eleştirmenler, *Hamlet*'in çevirisine değinmeden duramamışlardır. Hatta bu çeviriyi başlı başına yazı konusu yapanlar dahi vardır. Selâmi İzzet Sedes ile Necip Fazıl Kısakürek'ten başkası bu çeviriyi ayrıntılı bir şekilde gözden geçiren olmamıştır. Özellikle Selâmi İzzet, peş peşe yazdığı yazılarla çevirinin başarısını ya da başarısızlığını göstermeye çalışmıştır.

Bilindiği üzere *Hamlet*'i İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Edebiyatı Şubesi öğretim üyeleri ve öğrencileri bir seminer çalışması olarak çevirmişlerdir. Bu semineri yaptırılanlar ise bölümün öğretim üyeleri Halide Edip ile Vahit Turhan'dır. Dolayısıyla çevirinin meziyetleri ya da kusurları onlara mal edilir. Ne var ki bu çeviriden pek az insan memnun kalmıştır. Çünkü iki yıllık emeğin karşılığı olduğu söylenen bu çeviri bazı tiyatro eleştirmenlerini maalesef tatmin etmemiştir.

Oyunun çevirisine ilk kez dikkatimizi çeken Celâlettin Ezine olur. Ezine'nin kanaatine göre *Hamlet* iyi çevrilmemiştir. Başka bir ifadeyle söyleyelim: Çeviride hiç özen gösterilmemiştir. Reşat Feyzi Dördüncü ise dünyaca meşhur bir eserin seminerde çevrilmesini tuhaf karşılar. Hele böyle bir seminer çalışmasının Türkiye'nin en köklü sahnesinde temsil edilmesini yanlış bulur. Şehir Tiyatrosu yönetimini, eserin çevirisine dikkat etmediği için suçlar. Sahnede oynanacak bir eserin seminerde çevrilmesini ve oradan sahneye taşınmasını anlamakta zorlanır. Gözlerinin Muhsin Ertuğrul'un vaktiyle yaptığı çeviriyi aradığını söyler.

Selim Nüzhet Gerçek yazısında önce dilimizdeki Hamlet çevirilerinden bahseder, daha sonra sözü Halide Edip ile Vahit Turhan'ın ve öğrencilerinin katkılarıyla yapılan çeviriye getirir. İki yıl süren bu çalışmayı mükemmel olarak nitelendirir. Eserin çevirisine yönelik eleştirileri mübalağalı bulur. Şevket Rado ise Halide Edip'in *Hamlet* çevrisiyle ilgili açıklamalarına yer verir. Ünlü roman-
cının çevirideki hataları kabul etmediğini görüyoruz. Oysa Necip Fazıl bu kanaatte değildir. O böyle bir şaheserin çevirisini sıradan insanların yapmasını eleştirir. Hatta *Hamlet*'teki bazı diyalogların nasıl çevrilmesi gerektiğini anlatır. Sonuç olarak Hamlet çevirisinin çok kötü olduğuna inanır ve bunu öteden beri saygı duyduğu Halide Edip'e yakıştıramadığını söyler.

Refi Cevad Ulunay, genel hatları itibarıyla çeviriye başarılı bulmuştur. Yalnız göze çarpan birkaç çok belirgin hata vardır. Onların neler olduğunu göstermeye çalışır. Eserin çevirisi üzerinde en inandırıcı değerlendirmeyi ise Selami İzzet Sedes yapmıştır. Bizce bu konuda en sert eleştiri ondan gelmiştir. Yazısında yer yer başka çevirilerle karşılaştırmalar yaparak görüşlerini ortaya koymuş, *Hamlet* çevirisinin ciddi birtakım yanlışlıklar içerdiği kanaatine varmıştır. Hatta bir bilim kurulunun bu tür yanlışlardan mutlaka kaçınması gerektiğini hatırlatmıştır. Özetle *Hamlet* oyunu, sahnelenişi kadar olmasa da çevirileriyle de bir hayli eleştirilmiş, bu çevirinin, daha önce yapılan çevirilerle karşılaştırılarak, Muhsin Ertuğrul'unun çok gerisinde kaldığı belirtilmiştir.

Hamlet piyesinin sahnelenişinden doğan eleştiriler, hakaret ve tahkir noktasına vardığı düşüncesiyle mahkemeye taşınmıştır. Muhsin Ertuğrul'un, Celâlettin Ezine'ye cevap vermesiyle tartışmalar alevlenmiş ve daha sonra kendisi de bir tiyatro yazarı ve eleştirmeni olan Ezine'nin mahkemeye başvurması üzerine yargılama süreci başlamıştır. Yargılama peş peşe ve olabildiğince yakın tarihler içinde yapılmış ve mahkeme kararları temyize kadar götürülmüştür. Verilen kararları temyiz bozması, yeniden yargılanmayı gerekli kılmış ve bilirkişi heyetinin katkılarının da söz konusu olduğu bu süreçte, yargılamaların seyri basın tarafından dikkatle takip edilmiştir.

Mahkemelere intikal eden tartışmalar dava konusu olmuş, basın, konuyu "Hamlet Davası" adı altında ele almış ve esas davanın yanında diğer Hamlet davaları da görülmüş, böylece giderek büyüyen ve genişleyen dava konusu, belli bir süreçten geçtikten sonra bir sonuca bağlanmıştır. Hamlet davalarının sonucunda varılan kararlar, ilgililere tebliğ edilmiştir. Kararların bu şekilde çıkmasında temyiz esas davaya ilişkin verdiği bozma kararının da payı olduğu bir gerçektir.

Bu davalarda bilirkişi olarak kendilerinden yararlanan insanlar çok değerli kültür adamlarıdır. Bunlar dönemi içinde alanlarında otorite sayılan kişilerdir. Mahkemede taraflar başlangıçta onların kişiliklerine itiraz etmemiş, verecekleri raporu görmeden herhangi bir hüküm vermekten kaçınmışlardır. Fakat yargılama süreci içerisinde bilirkişi olarak atanan heyette tiyatrodan anlayan bir kişi bulunmadığını söyleyerek itiraz edenler çıkmıştır. Üniversitenin saygın insanların bilirkişi olması, bizce davanın kamuoyu önünde daha bir dikkatle izlenmesini sağlamıştır.

Tiyatro dünyamızdaki bu tartışmanın dördüncü boyutunda Şehir Tiyatrosu ve onun değerli rejisörü yer almıştır. Bilindiği üzere öteden beri Muhsin Ertuğrul ile İstanbul Şehir Tiyatrosu adeta özdeş bir hale gelmiştir. Peyami Safa yazılarında Muhsin Ertuğrul'u ve onun yönetim tarzını hedef almış ve bu vesileyle kendince Şehir Tiyatrosunun eksik yönlerini ve yanlışlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Gerçekten de ünlü yazar, bu güzide tiyatro kurumumuzdan ve onun başındaki yöneticiden çok şikâyetçidir, kendisinin bir an önce değiştirilmesini istemektedir. Bu arada İstanbul Şehir Tiyatrosunun farklı bir yönetim anlayışıyla yönetilmesinden yana olduğunu bildirmektedir.

Muhsin Ertuğrul'a yöneltilen suçlamalardan birisi, millî tiyatroya hizmet etmemesidir. Rejisör Ertuğrul'un millî tiyatronun kurulmasına katkı yapmadığı düşünülmektedir. Tiyatro tarihimizde yer alan bazı oyunlarının sahnelenmesinde gösterdiği ihmal bunun güzel ve somut bir örneğidir. Ayrıca onun rejisör olarak hizmet ettiği dönemlerde Şehir Tiyatrosunun kapılarını yabancılara alabilmesine açık tuttuğu halde, telif oyunlarımıza yer vermediği ileri sürülmüştür. Muhsin Ertuğrul'un bu tutumunun da hem millî tiyatromuzun kurulmasına hizmet etmediği, hem de telif eser veren oyun yazarlarımızın cesaretlerini kırdığı vurgulanmıştır. Başka bir ifadeyle söylersek şöyle diyebiliriz: Muhsin Ertuğrul'un Şehir Tiyatrosuna eser seçerken tercihini hep yabancı eserlerden yana kullandığı yolundaki yaygın kanaat, oyun yazarlarımızın yetişmesini engelleyen bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

Muhsin Ertuğrul'un sahne anlayışından çok onun katı ve disiplini önde tutan yönetim tarzının da söz konusu edildiği bu tartışmalarda onu destekleyenlerin, Türk tiyatrosuna kazandırdıklarını dile getirenlerin sayısı az değildir. Bunlar, Türk tiyatrosunda onun emeğini ve çalışmalarındaki gayreti teslim edenlerdir. Türk tiyatrosunun kuruluşunun üzerinden çok uzun yıllar geçmediği halde bu sahada bir hayli sorunun biriktiğini, bunların bir kısmının rejisörün kendisinden kaynaklanmadığını ileri sürmektedirler.

Peyami Safa'nın iddia ve görüşlerini aydınlığa kavuşturmak için basında, Türk sahnesi ve bilhassa Şehir Tiyatrosunun o günkü halinin irdelenmesini isteyen bir anket düzenlenmiştir. Bu ankete yıllarını tiyatroya veren bazı şöhretli araştırmacı, incelemeci ve tiyatro yazarlarımız katılmışlardır. Bunlar Celâl Tahsin, Halit Fahri Ozansoy, Refik Ahmet Sevengil gibi saygın tiyatro adamlarıdır. Necip Fazıl Kısakürek, Murat Sertoğlu, Yaşar Nabi Nayır, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Behçet Kemal Çağlar, Peyami Safa, Fikret Adil, Reşat Feyzi Dördüncü, Selim Nüzhet Gerçek ise Hamlet davası ile Muhsin Ertuğrul ve Şehir Tiyatrosu'na dair görüşlerini bildirerek Türk tiyatrosunun sorunlarının gündeme taşınmasında yardımcı olmuşlardır. Bazılarının Türk tiyatrosuna ilişkin değerlendirmelerde bulunmaları tartışmalara derinlik kazandırmış, bazıları ise polemikleriyle dikkatleri üzerine çekmeyi bilmişlerdir. Dolayısıyla konuyu çok iyi izleyen ve bilen bu yazarlarımız tiyatromuzun sorunlarını irdemişler ve bir bakıma sorunun boyutlarını gözler önüne sererek, çözümü için çıkış yolu göstermişlerdir. Bu arada basında çıkan bu tartışmalardan siyasilerimiz dahi bir sonuç çıkarmışlar ve Şehir Tiyatrosu her zamankinden daha fazla basında yer alarak, bina sorunu dâhil olmak üzere birçok sorununa bir hal çaresi aramışlardır. Dolayısıyla böyle bir tartışma karar mercilerindeki insanların harekete geçmesini, Şehir Tiyatrosuna yönelik bazı adımların atılmasını sağlamış, aktörlerimizin; yetişmelerinin, sahnede tulûat yapmalarının üzerinde durulmuştur.

Kanaatimizce Türk tiyatrosunda bir eser yüzünden çıkan ve sudaki dalgalar gibi giderek genişleyen bu denli büyük bir tartışma az görülmüştür. Tartışmaların mahkemelere taşınması, ünlü avukatların mahkemelerde savunma yapmaları, Muhsin Ertuğrul'un bir rejisör olarak kendisini savunması, eleştirilerin sadece Hamlet oyunuyla sınırlı kalmaması, bu rolü canlandıran oyuncuya kadar uzanması, kamuoyunun büyük ilgi ve merakına sebep olmuştur. Bu konunun aylarca basının ilk sayfalarında yer alması, karikatürlere konu olması, oyun üzerinden hareketle, Şehir Tiyatrosunun Türk tiyatrosuna yeterince hizmet edip etmediğinin araştırılması ve ülkemizdeki tiyatro sorunun birçok yönünün irdelenmesine yol açması, tartışmanın boyutlarının ne kadar büyüdüğünü göstermektedir. ©

KAYNAKLAR

- Arcan, İ. Galip, "İstanbul'da Tiyatro Mevsimi Kapanırken", *Perde ve Sahne*, Sayı: 13, Nisan 1942, s.11
- Adil, Fikret, "Şehir Tiyatrosuna Hücum Haksızdır", *Vakit*, Sayı: 8526, 16 Birinci teşrin 1941, s.1,4
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, "Şehir Tiyatrosu Mesul müdür?", *Yeni Adam*, Sayı: 358, 6 Son teşrin 1941a, s.2, 15
- _____, "Türk'e Doğru", *Vatan*, Sayı: 559, 28 Nisan 1942b, s.2
- _____, "Tiyatro Edebiyat mıdır?", *Yeni Adam*, Sayı: 366, 1 İkinci kânun 1942, s.3
- Bilga, S. Nahit, "Türk Tiyatrosunda Shakespeare I", *Türk Tiyatrosu*, Sayı:134, 1 İkinci teşrin 1941a, s.13-14
- _____, "Türk Tiyatrosunda Shakespeare II", *Türk Tiyatrosu*, Sayı: 135, 15 İkinci teşrin 1941b, s.16
- _____, "Türk Tiyatrosunda Shakespeare III" *Türk Tiyatrosu*, Sayı: 136, 1 Birinci kânun 1941c, s.16
- _____, "Tulûat Sahnesi ve Kel Hasan", *Yeni Adam*, Sayı: 363, 11 İlk kânun 1941d, s.8-9,14
- Coşkun, Nusret Safa, "Dedikodulu Münakaşa Münasebetiyle: Muhsin Ertuğrul Haklıdır", *Son Posta*, Sayı: 4028, 16 Birinci teşrin 1941, s.3,7
- _____, "Mahkemede Neler Gördük", *Son Posta*, Sayı: 4066, 25 İkinci teşrin 1941, s. 1,6
- Çağlar, Behçet Kemal, "Ceza" Dolayısıyla", *Yücel*, Sayı: 82, İlk kânun 1941, s.186-189
- Dördüncü, Reşat Feyzi, "Seminer Hamlet", *Son Telgraf*, Sayı:1666, 28 Birinci teşrin 1941a, s.2
- _____, "Kontrolsüz Tiyatro", *Son Telgraf*, Sayı: 1706, 7 Birinci kânun 1941b, s.2
- Edip, Halide- Turhan, Vahit, "Hamlet", *Türk Tiyatrosu*, Sayı:132, 1 Birinci teşrin 1941, s.3
- Ertuğrul, Muhsin, (1993), *Gerçeklerin Düşleri Tiyatro Düşünceleri*, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____, "Celâleddin Ezine! Hamlet'e Niye Geldin, Niye Çıktın?", *Türk Tiyatrosu*, Sayı: 133, 15 Birinci teşrin 1941a, s.1-3
- _____, "Hamlet", *Perde ve Sahne*, Sayı:7, Ekim 1941b, s.2, 27
- Ezine, Celâlettin, "Şehir Tiyatrosunda Shakespeare. Danimarka Prensi Hamlet", *Tasvir-i Efkar*, Sayı: 4836-480, 5 Birinci teşrin 1941, s.2
- "Ehl-i Vukuf Yakında Tekrar Dinlenecek", *Yeni Sabah*, Sayı:1451, 21 Mayıs 1942, s.2

- Galip, Sadun, "150 Yıl Önce Hamlet", *Vakit*, Sayı:467, 26 İkinci kânun 1942, s.3
- Gerçek, Selim Nüzhet, "Hamlet Temsili Dolayısıyla", *İkdam*, Sayı:795, 8 Birinci teşrin 1941, s.3
- "Hakaretâmiz Bir Yazı: Celâlettin Ezine, Ertuğrul Muhsin'i Dava Ediyor", *Tasvir-i Efkar*, Sayı: 4844-483, 12 Birinci teşrin 1941, s.1,3
- "Hamlet Davasına Dün Başlanıldı", *Son Posta*, Sayı: 4061, 20 İkinci teşrin 1941, s.1,3
- "Hamlet Tenkidinden Çıkan Davalar Başladı", *Yeni Sabah*, Sayı: 1272, 20 Son teşrin 1941, s.1,3
- "Hamlet Müddeiumumisi Cevap Veriyor", *Vatan*, Sayı: 446,21 İkinci teşrin 1941, s.1
- "Hamlet Davasına Bugün Devam Ediliyor", *Son Posta*, Sayı: 4065, 24 İkinci teşrin 1941, s.2
- "Hamlet Davasında Dün Avukatlar Müdafaalarını Yaptılar", *Son Posta*, Sayı: 4066, 25 İkinci teşrin 1941. s.1, 6
- "Hamlet Dedikodularına Şair Halit Fahri Ozansoy da Karışıyor", *Son Posta*, Sayı: 4069, 28 İkinci teşrin 1941, s.1,5
- "Hamlet Davası Üçüncü ve En Hararetli Duruşma Dün Oldu", *Son Posta*, Sayı: 4071, 30 İkinci teşrin 1941, s.1, 6
- "Hamlet Davasına Bugün Ağır Ceza Salonunda Bakılacak", *Son Posta*, Sayı: 4070, 29 İkinci teşrin 1941, s.2
- "Hamlet Davası", *Vakit*, Sayı: 8600, 3 İkinci kânun 1942, s.2
- "Hamlet Davası", *Vatan*, Sayı: 459, 4 Aralık 1941, s.4
- "Hamlet Davasına Bu Sabah Devam Edildi", *Son Telgraf*, Sayı: 1709, 10 Birinci kânun 1941, s.1,3
- "Hamlet" Davasına Dün Devam Edildi", *Son Posta*, Sayı: 4081, 11 Birinci kânun 1941, s.1, 3
- "Hamlet Davası", *Vakit*, Sayı: 8587, 18 Birinci kânun 1941, s.1-2
- "Hamlet Davası", *Son Posta*, Sayı: 4088, 18 Birinci Kânun 1941, s.1,6
- "Hamlet Davası:(Maznunlardan Biri Yeni Bir Ehli Vukuf Teşkilini İstedi)", *Vakit*, Sayı: 8594, 25 Birinci kânun 1941, s.1-2
- "Hamlet Davası", *Akşam*, Sayı: 8326, 25 Kânunuevvel 1941, s.3
- "Hamlet Davasının Kararı Verilemedi", *Son Posta*, Sayı: 4075, 4 Birinci kânun 1941, s.1,6
- "Hamlet Davalarında Dün Karar Verildi", *Vakit*, Sayı: 8605, 8 İkinci kânun 1942, s.3
- "Hamlet Piyesinden Çıkan Davalar", *Tan*, Sayı: 2303, 18 İkinci kânun 1942, s.2
- "Hamlet Davalarına Ait Karar Dün Verildi"(İki Taraf da Suçlu Görüldü), *Yeni Sabah*, Sayı:1318, 8 İkinci kânun 1942, s.2
- "Hamlet Davaları", *Akşam*, 8354, 25 Kânunusâni 1942, s.3
- "Hamlet Davası", *Akşam*, Sayı: 8456, 7 Mayıs 1942, s.3

- "Hamlet Davası, Mahkeme, Temyiz'in Nakz Kanununa İttiba Etti", *Cumhuriyet*, Sayı:6835, 14 Mayıs 1942, s.2
- "Hamlet Davaları: Neyyire Ertuğrul ile Zeki Coşkun'un Beraatine Karar Verildi", *Akşam*, Sayı: 8358, 29 Kânunusâni 1942, s.3
- "Hamlet Davaları" (Tasvir-i Efkâr Gazetesi Aleyhine Açılan Davalar Beraatle Neticelendi", *Cumhuriyet*, Sayı:6393, 4 Haziran 1942, s.2
- "Hamlet Davası Karara Kaldı", *Son Posta*, Sayı:4096, 28 Birinci kânun 1941, s.1,5
- "Hamlet Davasına Dün Karar Verildi", *Tan*, Sayı: 2203, 8 Son kânun 1942, s.1-2
- "Hamlet Davası Bitti", *Cumhuriyet*, Sayı: 6248, 8 İkinci kânun 1942, s.1,5
- "Hamlet Davaları", *Cumhuriyet*, Sayı:6393, 4 Haziran 1942, s.2
- "Hamlet Davalarında Dün Karar Verildi", *Vakit*, Sayı: 8605, 8 İkinci kânun 1942, s.3
- "Hamlet Davası", *Akşam*, Sayı: 8440, 21 Nisan 1942, s.1
- "Hamlet", *Akbaba*, Sayı: 405, 4 Birinci kânun 1941, s.6
- "Hamlet Son Perdesinden Bir Sahne"(karikatür), *Akşam*, Sayı: 8303, 2 Kânunuevvel 1941, s.1
- "Hamlet Davasında Hukukî Bir Hadise", *Cumhuriyet*, Sayı: 6235, 25 Birinci kânun 1941, s.1,2
- "Hamlet Davasında Son Müdafaalar", *Cumhuriyet*, Sayı: 6238, 28 Birinci kânun 1941, s.3
- "Hamlet'ten Doğan Davalar", *Son Posta*, Sayı: 4130, 5 Şubat 1942, s.2
- "Hamlet'ten Doğan İki Davaya Dün de Devam Edildi", *Son Posta*, Sayı: 4116, 18 İkinci kânun 1942, s.2
- "Hamlet'ten Çıkan Hakaret Davaları", *İkdam*, Sayı: 840, 25 İkinci teşrin 1941, s.1-2
- Hoyi, İbrahim, "Şehir Tiyatrosunun İlk Temsili Münasebetiyle: Hamlet", *Son Posta*, Sayı: 4012, 30 Eylül 1941, s.2
- "İbret", *Türk Tiyatrosu*, Sayı: 134, 1 İkinci teşrin 1941, s.1
- "İkinci Hamlet Davası" *Akşam*, Sayı: 8333, 4 Kânunusâni 1942, s.3
- "İkinci Hamlet Davası da Dün Neticelendi", *Tan*, Sayı: 2321, 5 Şubat 1942, s.1
- "İstanbul Halkı, Şehir Tiyatrosundan Niçin Mahrum Kalıyor?", *Son Telgraf*, Sayı: 1661, 21 Birinci teşrin 1941, s.1 -2
- Kaygılı, Osman Cemal, "Hamlet ve Kel Hasan" *İkdam*, Sayı: 845, 30 İkinci teşrin 1941b, s.3
- _____, "Hamlet Tefrikası Münasebetiyle", *İkdam*, Sayı: 817, 2 İkinci teşrin 1941a, s.3
- "Kel Hasan'a Yapılan Hakaret Münasebetiyle", *Yeni Adam*, Sayı: 363, 11 İlk kânun 1941, s.5
- Kısakürek, Necip Fazıl, "Yolda Düşündüklerim: Şaheserleri Tercüme Dair...", *Son Telgraf*, Sayı: 1665, 27 Birinci teşrin 1941a, s.1

- _____, "İki Noktadan Cevap I", *Son Telgraf*, Sayı: 1662, 24 Birinci teşrin 1941b, s.1, 3
- _____, "İki Noktadan Cevap II", *Son Telgraf*, Sayı: 1663, 25 Birinci teşrin 1941c, s.1, 3
- _____, "Hamlet", *Son Telgraf*, Sayı: 1653, 13 Birinci teşrin 1941d, s.1
- _____, "Muhsin Ertuğrul", *Son Telgraf*, Sayı: 1657, 17 Birinci teşrin 1941e, s.1
- Muhittin, Hayri, "Tiyatromuz İlerliyor mu?" *İkdam*, Sayı:810, 26 Birinci teşrin 1941, s.1
- Münir, Hikmet, "Hamlet Münakaşası İyi Oluyor", *Vakit*, Sayı: 8534, 26 Birinci teşrin 1941, s.3
- "Muhsin Ertuğrul'un Bu Sabah İfadesi Alındı", *Son Telgraf*, Sayı: 1661, 21 Birinci teşrin 1941, s.1,3
- "Muhsin'in Müdafaası", *Vatan*, Sayı: 454, 29 İkinci teşrin 1941, s.4
- Nayır, Yaşar Nabi, "Tiyatromuz Hakkında Birkaç Söz", *Yeni Sabah*, Sayı:1261, 9 İkinci teşrin 1941, s.2
- Nutku, Özdemir, "Türk Tiyatrosundaki Yönetmen Uygulaması Üzerine Bazı Örnekler", *Milliyet Sanat*, Sayı: 69, 1 Nisan 1983, s.20 -23
- Onan, Kenan, "Hamlet Davasının Üçüncü Perdesi", *Vatan*, Sayı: 455, 30 Kasım 1941, s.1 -2
- Orhon, Orhan Seyfi, "Hamlet Davası", *Çınaraltı*, Sayı: 20, 20 Birinci kânun 1941, s.10
- Ozansoy, Halit Fahri, "Tiyatro Âlemimizdeki Hâdise: Muhsin'e ve Celâleddin Ezine'ye Açık Mektup", *Son Posta*, Sayı: 4027, 15 Birinci teşrin 1941, s.1, 5
- Ozansoy, Gavsî "Tiyatromuz Geriliyor mu, İlerliyor mu? Tiyatrodan Anlayanlar Neler Söylüyor?", *Son Posta*, Sayı: 4031, 19 Birinci teşrin 1941a, s.1, 6
- _____, "Tiyatromuz Geriliyor mu, İlerliyor mu? Tiyatrodan Anlayanlar Neler Söylüyor?", *Son Posta*, Sayı:4034, 24 Birinci teşrin 1941b, s.1,6
- _____, "Tiyatromuz Geriliyor mu, İlerliyor mu? Tiyatrodan Anlayanlar Neler Söylüyor?", *Son Posta*, Sayı: 4036, 26 Birinci teşrin 1941c, 1,6
- P., M., "Hamlet, Yine Hamlet, Hep Hamlet", *Vatan*, Sayı: 451, 26 İkinci teşrin 1941, s.1,3
- Perdeci, "1941-1942", *Türk Tiyatrosu*, Sayı: 132, 1 Birinci teşrin 1941, s.1-2, 8
- "Peyami Safa Davacı", *Tasvir-i Efkâr*, Sayı:4926/570, 8 İkinci kânun 1942, s.1, 3
- "Peyami Safa Cevap Veriyor", *Vatan*, Sayı: 451, 26 İkinci teşrin 1941, s.1,3
- "Peyami Safa- Neyyire Neyir Davasında Heyecanlı Bir Celse", *Tasvir-i Efkâr*, Sayı: 4984-584, 22 İkinci kânun 1942, s.2
- "Peyami Safa'nın Neyyire Neyir Aleyhine Açtığı Dava", *Tasvir-i Efkâr*, Sayı: 4943-587, 25 İkinci kânun 1942, s.2

- “Peyami Safa ve Talât Artemel’in Davalarına Dün Bakıldı”, *Vakit*, Sayı: 8615, 18 İkinci kânun 1942, s.3
- Rado, Şevket, “ Hamlet Münakaşaları Üzerine, Profesör Halide Edip’le Bir Konuşma”, *Akşam*, Sayı: 8263, 21 Teşrinievvel 1941, s.5
- Safa, Peyami, “Mevzuumuz Tiyatrodur”, *Tasvir-i Efkâr*, Sayı: 4852 -496, 21 Birinci teşrin 1940a, s.1-5
- _____, “Tiyatronun Hali Ne Olacak?”, *Tasvir-i Efkâr*, Sayı: 4845-489, 14 Ekim 1941b,s.2
- _____, “Hamlet Temsilleri”, *Tasvir-i Efkâr*, Sayı:4850 -484, 19 Birinci teşrin 1941c, s.2
- _____, “Şehir Tiyatrosu Nasıl Islah Edilir?”, *Tasvir-i Efkâr*, Sayı: 4849-493, 18 Birinci teşrin 1941d, s.2
- Sedes, Selâmi İzzet, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi Seminer Mesaisinin İlk Semeresi: Hamlet Üzerine Bir İnceleme ve Deneme I”, *İkdam*, Sayı: 811, 27 Birinci teşrin 1941a, s.1,3
- _____, “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi Seminer Mesaisinin İlk Semeresi: Hamlet Üzerine Bir İnceleme ve Deneme II”, *İkdam*, Sayı:812, 28 Birinci teşrin 1941b, s.1,3
- _____, “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi Seminer Mesaisinin İlk Semeresi: Hamlet Üzerine Bir İnceleme ve Deneme III”, *İkdam*, Sayı:814, 30 Birinci teşrin 1941c, s.1,3
- _____,“İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi Seminer Mesaisinin İlk Semeresi: Hamlet Üzerine Bir İnceleme ve Değerlendirme IV” *İkdam*, Sayı:814, 31 Birinci teşrin 1941d, s.1,3
- _____,“İstanbul Üniversitesi Edebiyat Şubesi Seminer Mesaisinin İlk Semeresi: Hamlet Üzerine Bir İnceleme ve Deneme V”, *İkdam*, Sayı:816, 2 İkinci teşrin 1941e, s.1,3
- _____, “Hâlâ O Mektup: Hamlet Tercümesi”, *İkdam*, Sayı: 832, 17 İkinci teşrin 1941f, s.1-2
- _____, “Bina Yapılamaz mı?”, *İkdam*, Sayı: 916, 12 Şubat 1942a, s.1,7
- _____, “Rejisörsüz Tiyatro Olmaz”, *İkdam*, Sayı: 854, 9 Birinci kânun 1942b, s.1,4
- Selman, Fikri, “Tiyatro Sahnesinden Hâkim Huzuruna”, *İkdam*, Sayı:802, 16 Birinci kânun 1941, s.1,6
- Sertoğlu, Murat, “Şehir Tiyatrosunda Kopan Gürültü”, *İkdam*, Sayı:803, 17 Birinci teşrin 1941, s.3
- “Şehir Tiyatrosu Komedi Kısımına Bina Aranıyor”, *Akşam*, Sayı: 8351, 22 Kânunusânî 1942, s.3

- “Şehir Tiyatrosu Komedi Kısmı Nakledilecek”, *Akşam*, Sayı: 8354, 25 Kânunusâni 1942, s.3
- “Şehir Tiyatrosu Komedi Kısmı Binasını Hususî Eşhas İnşa Edecek”, Sayı:8358, 29 Kânunusâni 1942, s.3
- “Tasvir-i Efkâr Mahkûm Oldu”, *Vatan*, Sayı. 459, 4 Birinci kânun 1941, s.1,4
- Türk Tiyatrosu*, Sayı: 133, 15 Birinci teşrin 1941, s.8
- Türk Tiyatrosu*, Sayı: 134, 1 İkinci teşrin 1941, s.1
- Ulunay, Refi Cevad, “Hamlet mi? Hamle Et mi?”, *Tan*, Sayı: 2443, 15 Ekim 1941a, s.3
- _____, “Hamlet Serpintileri”, *Tan*, Sayı:2496, 1 Aralık 1941b, s.3
- _____, “Şehir Tiyatrosu Temsilleri: Dram Kısmında: Hamlet” *Tan*, Sayı:2431, 3 Ekim 1941c, s.3
- “Vukuf Ehlinin Raporu Okundu”, *Akşam*, Sayı:8319, 18 Kânunuevvel 1941, s.3
- “Vukuu Değil!”, *Akbaba*, Sayı: 405, 5 Birinci kânun 1941, s.4
- Yalman, Tunç, “Bir Yabancı Münekkit Gözüyle Hamlet Nasıl Oynandı?”, *Vatan*, Sayı:403, 9 Ekim 1941, s.2
- Zobu, Vasfi Rıza, (1977), *O Günden Bugüne*, Milliyet Yayınları, İstanbul.